

Kehitetään ikäihmisten
kotihoitoa
ja vahvistetaan
kaikenikäisten
omaishoitoa

HALLITUKSEN
KÄRKIHANKE

Täydentäen toimivaa

Asumisen ja palveluiden yhdistäminen

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:38

Täydentäen toimivaa

Asumisen ja palveluiden yhdistäminen

Markku Partanen ja Matti Lehtovaara (toim.)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö

ISBN: 978-952-00-4073-4

Taitto: AT-Julkaisutoimisto Oy

Helsinki 2019

Kuvailulehti

Julkaisija	Sosiaali- ja terveysministeriö	04/2019
Tekijät	Markku Partanen ja Matti Lehtovaara (toim.)	
Julkaisun nimi	Täydentäen toimivaa – Asumisen ja palveluiden yhdistäminen	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:38	
Diaari/hankenumero		Teema asuminen ja palvelut
ISBN PDF	978-952-00-4073-4	ISSN PDF 2242-0037
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4073-4	
Sivumäärä	140	Kieli suomi
Asiasanat	ikäntyneiden asuminen, asumisen ja palveluiden yhdistäminen, esteettömyys, muisti- ja ikäystävällisyys, moni-ikäisyys, yhteisöllisyys	
Tiivistelmä	<p>Valtakunnallisena tavoitteena on parantaa ikääntyneiden mahdollisuutta asua kotonaan mahdollisimman pitkään, tarvittaessa erilaisin palveluin tuettuna.</p> <p>Täydentäen toimivaa (TÄYTY) -hanke oli Aalto-yliopiston Sotera-instituutin, Etelä-Karjalan sairaanhoitopiirin, Lapinjärven kunnan, Porvoon kaupungin ja Savitaipaleen vanhain tuki ry:n yhteishanke. Tavoitteena oli löytää uusia konsepteja ikääntyvän väestön asumiseen ja palveluihin täydentämällä nykyisiä palvelu- ja yhdyskuntarakenteita. Näitä tarkasteltiin yksilön näkökulmasta kokonaisuutena, jonka osat toimisivat verkosto- ja alustatalouden tavoin. Kohdealueina olivat Lapinjärven ja Savitaipaleen keskustataajamat sekä Porvoon Johannesbergin alue. Konseptin tuli olla sovellettavissa erityyppisissä koti- ja ulkomaisissa kohteissa.</p> <p>Hankkeen kuluessa havaittiin, että valittu lähestymistapa tarjoaa hyvän lähtökohdan analysoida ja kehittää ikäihmisen palveluita ja asumista varsin erilaisissa kohteissa. Keskeistä on tehdä mahdolliseksi elämänlaatua kokonaisuutena tukevien, ikäystävällisten elinympäristöjen toteuttaminen. Tärkeitä ominaisuuksia ovat palvelu- ja asumisratkaisuiden lisäksi muun muassa osallisuus, yhteisöllisyys, moni-ikäisyys, ympäristön virikkeellisyys ja monitoimijuus. Palvellakseen ikääntyneiden hyvinvointia ympäristön tulee olla esteetön ja huomioida myös muistisairauksista kärsivien tarpeet.</p>	
Kustantaja	Sosiaali- ja terveysministeriö	
Julkaisun myynti/ jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Social- och hälsovårdsministeriet	04/2019
Författare	Markku Partanen ja Matti Lehtovaara (red.)	
Publikationens titel	Komplettera så det fungerar – Kombination av boende och service	
Publikationsseriens namn och nummer	Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2019:38	
Diarie-/ projektnummer		Tema boende och service
ISBN PDF	978-952-00-4073-4	ISSN PDF 2242-0037
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4073-4	
Sidantal	140	Språk finska
Nyckelord	boende för äldre, kombination av boende och service, tillgänglighet, minnes- och åldersvänlighet, åldersmångfald, gemenskap	
Referat	<p>Det nationella målet är att förbättra möjligheterna för äldre att bo kvar hemma så länge som möjligt, vid behov med stöd av olika tjänster.</p> <p>Täydentäen toimivaa (TÄYTY) var ett gemensamt projekt för Sotera-institutet vid Aaltouniversitetet, Södra Karelen sjukvårdsdistrikt, Lapträsk kommun, Borgå stad och föreningen Savitaipaleen Vanhaintuki ry. Målet var att hitta nya koncept för boende och service för äldre genom att komplettera de nuvarande service- och samhällsstrukturerna. Dessa betraktades utifrån individens perspektiv som en helhet vars olika delar skulle fungera i likhet med nätverks- och plattformsekonomin. Målområdena var centralorterna i Lapträsk och Savitaipale samt Johannisberg i Borgå. Tanken var att det skulle vara möjligt att tillämpa konceptet i olika typer av objekt både i Finland och utomlands.</p> <p>I takt med att projektet framskred noterade man att det valda betraktelsesättet erbjuder goda utgångspunkter för att analysera och utveckla service och boende för äldre vid rätt så olika objekt. Det viktigaste är att göra det möjligt att bygga upp åldersvänliga boendemiljöer som stödjer livskvaliteten som helhet. Utöver service- och boendelösningar var andra viktiga faktorer bland annat delaktighet, gemenskaplighet, åldersmångfald, stimulerande miljöer och multiprofessionalism. För att miljön ska kunna bidra till de äldres välbefinnande ska den vara tillgänglig och också beakta behoven hos personer som lider av minnessjukdomar.</p>	
Förläggare	Social- och hälsovårdsministeriet	
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Social Affairs and Health	04/2019	
Authors	Markku Partanen ja Matti Lehtovaara (ed.)		
Title of publication	Better Functioning by complementing – Combining housing and services		
Series and publication number	Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2019:38		
Register number		Subject	housing and services
ISBN PDF	978-952-00-4073-4	ISSN (PDF)	2242-0037
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4073-4		
Pages	140	Language	finnish
Keywords	elderly housing, combining housing and services, accessibility, memory- and age-friendliness, applicability for people of different ages, community orientation		
<p>Abstract</p> <p>The national aim is to improve the possibilities for older people to live at home as long as possible, supported by various services as necessary.</p> <p>The Täydentäen toimivaa (TÄYTY, 'Additions for Better Functioning') project was a collaborative project between Aalto University, the Research Institute for Health Care Facilities (Sotera), the South Karelia Social and Health Care District (Eksote), the municipality of Lapinjärvi, the City of Porvoo and Savitaipaleen vanhain tuki ry. The aim was to seek new concepts for the housing and services of older people by supplementing existing service and community structures. These structures were examined from the perspective of the individual as a complex in which individual parts function similar to the network and platform economy. The project was carried out in the central population centres of Lapinjärvi and Savitaipale as well as the Johannesburg area in Porvoo. The concept needed to be applicable to different types of locations, both domestic and foreign.</p> <p>During the project, it was discovered that the chosen approach offers a good basis for analysing and developing the services and housing of older people at varying locations. The key is to enable the implementation of age-friendly living environments that comprehensively support quality of life. In addition to service and housing solutions, important considerations include participation, community orientation, applicability for people of different ages, stimulating environments and collaboration between different actors. In order to contribute to the well-being of older people, the environment needs to be accessible and also accommodate the needs of people suffering from memory disorders.</p>			
Publisher	Ministry of Social Affairs and Health		
Distributed by/ Publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

Lukijalle	9
OSA I: Hankkeen taustaa ja parhaita käytäntöjä	11
1 Johdanto	11
2 Väestön ikääntyminen ja hyvinvointi	14
2.1 Väestöennuste hankkeen kunnissa	14
2.2 Ikääntyminen ja toimintakyky	15
2.3 Ikääntyneiden hyvinvointitekijät	16
2.4 Hyvän ikääntymisen laatusuosituksukset	19
3 Ikä- ja muistiystävälliset asuinympäristöt	20
3.1 Ikäystävälliset kaupungit	20
3.2 Palvelualuemalli	21
4 Hyvinvointistrategioita ja palvelualueita	23
4.1 Kansallisia ja alueellisia strategioita	23
4.2 Hollannin ja Tanskan palvelualuemallit	24
4.3 Palvelualueita Suomessa	25
OSA II: Kehityskohteet ja ratkaisuehdotukset	28
5 Tilat, ympäristö ja palvelut	28
5.1 Palvelukeskeiset ratkaisut	28
5.1.1 Johdanto	28
5.1.2 Palvelutuotannon ominaisuuksia	30
5.1.3 Operoivat ja operoitavat resurssit sekä resurssioperointi	33
5.1.4 Palvelukeskeisen ratkaisun piirteitä	37
5.1.5 Palvelukeskeisen ratkaisun suunnitteluprosessi	40
5.1.6 Palvelukeskeisen ratkaisun soveltaminen TÄYTYY-hankkeessa	43
5.2 Palvelurakennusten arviointi	46
5.2.1 Keskeiset havainnot	46
5.2.2 Johtopäätöksiä ja suosituksia palvelurakennuksista	50
6 Lapinjärvi	53
6.1 Lapinjärven väestö ja rakennettu ympäristö	53
6.2 Muistiystävällisen taajaman suunnittelun lähtökohdat	55
6.3 Hankkeen tavoite, tausta ja lähtökohdat	56

6.3.1	Tavoitteet	56
6.3.2	Ihmislähtöinen Lapinjärven kunta	56
6.4	Lähestymistapa ja metodit.....	59
6.4.1	Osallistaminen	59
6.4.2	Muistiyhtävällisen taajaman suunnittelun periaatteita	66
6.5	Suunnitelma ja toimenpiteet.....	68
6.6	Hankkeen jatkotoimenpiteet ja johtopäätökset	72
7	Porvoo	74
7.1	Porvookortteli.....	74
7.2	Porvookorttelin kehitysprosessi	83
7.3	Nykytilanteen analyysi.....	86
7.3.1	Maastolliset ja sijainnilliset ominaisuudet sekä rakennuskanta	86
7.3.2	Lähialueen väestölliset ominaisuudet.....	90
7.3.3	Liikenne ja palvelut	90
7.3.4	Maankäytölliset tavoitteet	91
7.4	Porvookortteli-konsepti.....	91
7.4.1	Rakentamisen ratkaisut.....	91
7.4.2	Alue	95
7.4.3	Palvelut	99
7.4.4	Digi-palvelut.....	103
7.4.5	Toteutus- ja hallintamuodot	104
7.4.6	Osallistaminen ja viestintä hankkeen aikana.....	105
7.4.7	Alueen jatkokehitys.....	106
7.5	Toteutuksen valmistelu.....	107
7.6	Porvookortteli – Ikäystävällinen asuinympäristö	108
8	Savitaipale	109
8.1	Toimintaympäristö.....	110
8.1.1	Savitaipaleen kunta ja toimintakeskus Suvanto	110
8.1.2	Etelä-Karjala ja Eksote	110
8.2	Uudenlaisten ratkaisujen kehitysprosessi.....	112
8.3	Lopputuotos	119
8.3.1	Konsepti- ja ideasuunnitelma	119
8.3.2	Palvelumuotoilu	121
8.4	Kehittämisprosessin arviointia	122
9	Yhteenveto ja johtopäätökset	124
	Lähteet	125
	Liitteet	130

LUKIJALLE

Täydentäen toimivaa (TÄYTYY) -hanke toteutettiin 2016–2018 osana Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen I&O-kärkihanketta, jonka tavoitteena oli löytää uusia koti- ja omaishoidon malleja.

TÄYTYY-hanke kuului I&O hankkeen asumisen, hoivan ja palvelujen yhteensovittaminen – kehittämiskokonaisuuteen, jossa tavoitteena oli löytää uusia konsepteja asumisen ja palveluiden yhdistämiseen huomioiden erityisesti ikääntyvän väestön ja toimintarajoitteisten tarpeet.

Hankkeeseen osallistuivat Aalto-yliopiston Sotera-instituutti, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri, Lapinjärven kunta, Porvoon kaupunki ja Savitaipaleen Vanhaintuki ry. Hankkeen hallinnoijana toimi Porvoon kaupunki.

Osahankkeiden kohdealueina olivat Lapinjärven ja Savitaipaleen keskustataajamat sekä Porvoon Johannesburgin alue. Aalto-yliopiston Sotera-instituutti tuotti osahankkeille tutkimustietoa.

Lopputuotoksina osahankkeet laativat kohdealueista konseptisuunnitelmat ikäystävällisistä asuinalueista sisältäen rakennukset, rakennetun ympäristön ja palvelut. Hankkeen tulosten käytännön toteuttaminen tapahtuu kuntien päätösten ja resurssien mukaisessa aikataulussa. Konseptit ovat sovellettavissa muissakin erityyppisissä kohteissa. Tämän raportin osahankkeiden ja eri lukujen kirjoittajat on mainittu lukujen alussa.

Hankkeen toteuttamiseen osallistui laajasti osahankkeiden henkilökuntaa, kuntalaisia ja muita asiantuntijoita. Lämpimät kiitokset kaikille hankkeessa mukana olleille, erityiset kiitokset haluamme välittää Ympäristöministeriön asuntoneuvos Raija Hynyselle sekä Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen erityisasiantuntija Saara Nyssölälle.

Toivotamme antoisia lukuhetkiä kaikille asumisen ja palveluiden yhdistämisestä sekä ikä- ja muistiystävällisistä asuinalueista kiinnostuneille!

Porvoossa, maaliskuussa 2019

Börje Boström
Toimitilajohtaja
Porvoon kaupunki,
Täydentäen toimivaa-hankkeen
vastuullinen johtaja

Markku Partanen
Kaupunginarkkitehti
Porvoon kaupunki,
Täydentäen toimivaa-hankkeen
projektipäällikkö

OSA I:

Hankkeen taustaa ja parhaita käytäntöjä

Matti Lehtovaara ja Markku Partanen

1 Johdanto

Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) osarahoittama ”Täydentäen toimivaa – TÄYTYYY” hanke alkoi 1.11.2016 ja päättyi 30.11.2018. Hyväksytyt kokonaiskustannukset olivat 857 800 euroa. Hanke toteutti hallituksen kärkihankkeen ”Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa (I&O)” osioita ”Ikäihmisten palvelujen toimintamallit” sekä ”Kaikenikäisten omaishoidon vahvistamisen toimintamallit”. Valtakunnallisena tavoitteena on lisätä ikääntyneiden kotona asumista, tarvittaessa palveluin tuettuna ja vähentää raskasta laitoshoidon. Hankkeen tavoitteena oli löytää uusia konsepteja ikääntyvän väestön asumiseen ja palveluihin siten, että visiomme ”*mahdollisimman moni voisi halutessaan asua omissa kodissaan ihmisarvoista elämää mahdollisimman pitkään*”, toteutuisi konkreettisesti hankkeen kunnissa ja konseptia olisi mahdollista soveltaa mahdollisimman monessa muussakin koti- ja ulkomaisessa kunnassa. Tässä hankkeessa keskityttiin tarkastelemaan nimenomaan ikääntyneiden asumista ja palveluita, sillä esimerkiksi Porvoon (2014) mukaan esteetön, ikäystävällinen asuminen sekä kotona asumista tukevat palvelut edistävät myös esimerkiksi kaikenikäisten vammaisten hyvinvointia. Projektissa kehitettiin kaikenikäisille sopivia ikä- ja muistiystävällisiä keskustataajamia kolmessa konkreettisesti kohteessa: Lapinjärvellä, Porvoossa ja Savitaipaleella.

Suomen alueellinen ja eri kuntien kehitys poikkeavat merkittävästi toisistaan. Kaupungistuminen kiihtyy ja väestö, palvelut ja liike-elämä keskittyvät muutamiin kasvukeskuksiin. Toisaalta maaseutu autioituu ja useiden kuntien väkiluku pienenee, kun osa työikäisestä väestöstä muuttaa kasvukeskuksiin. Suomen väestö vanhenee nopeasti, sillä yli 65-vuotiaita ennustetaan olevan noin 1,5 miljoonaa vuonna 2030, mikä on lähes 50 % nykyistä

enemmän. Lapinjärven ja Savitaipaleen kuntien väkiluvun ennustetaan vähenevän, Porvoon väkiluvun sen sijaan arvioidaan maltillisesti kasvavan. (Tilastokeskus 2015)

Maailman terveysjärjestö WHO, World Health Organization, toteutti globaalin ”Ikäystävälliset kaupungit” – hankkeen, jonka tuotoksena muun muassa muodostui kahdeksaan teemaan jaettu tarkistuslista ikäystävällisten asuinalueiden kriteereiksi (WHO 2007). Useat maat ja kaupungit toteuttavat hyvinvointistrategiaansa soveltaen kyseistä kriteeristöä. Ympäristöministeriön raportissa Hynynen et al. (2015) tarkastellaan asumisen ja asuinalueen merkitystä ikääntyneiden hyvinvointiin. Esteettömien ja turvallisten asuinolojen sekä sosiaalisten kontaktien, yhteisöllisyyden ja kävelyetäisyydellä saavutettavien palveluiden todetaan olevan keskeisiä ikäihmisten koettuun hyvinvointiin. Useat tutkimukset (mm Buck et al. 2016; Vaarama 2017; Jolanki et al. 2017) vahvistavat hyvien asuinolojen tärkeän merkityksen terveyteen ja hyvinvointiin. WHO:n ja Ympäristöministeriön raportit ovat olleet keskeisessä roolissa kehitettäessä esteettömiä ja ikäystävällisiä asuinalueita tämän hankkeen toteutukseen osallistuvissa kunnissa.

Täydentäen toimivaa – TÄYTYY hankkeen keskeisinä teemoina olivat uusien näkökulmien ja ratkaisujen löytäminen ikäihmisten asumiseen ja kotona asumista tukeviin palveluihin. Taustalla oli lisäksi toimijoiden (Lapinjärvi, Porvoo, Eksote) osallistuminen Aalto-yliopiston koordinoimaan ”Muuttuva yhteiskunta – muuttuvat palvelut” – kehityskonsortioon, joka toteutettiin vuosina 2015–2017.

Kärkihankkeen (2016a) asumista ja palveluita yhdistävän kokeiluhankkeen hakujulistuksen määrittelemät keskeiset teemat ja periaatteet ohjasivat TÄYTYY-hankkeen suunnittelua ja toteutusta. Periaatteista voi nostaa esiin esimerkiksi laaja-alaisen yhteistyön ja verkostoitumisen sekä yhteisöllisyyden ja osallistamisen korostamisen ratkaisuisissa. Tavoitteena on taajamien ja niiden keskusta-alueiden uudistaminen muun muassa hyvinvointikeskus- ja palvelukorttelikonsepteja kehittämällä. Taustalla on nykyistä tehokkaampi lähipalvelu- ja yhdyskuntarakenne, joka tukee ikääntyvän asukkaan omia voimavaroja ja osallisuutta. Hanke sisälsi myös kansainvälisen elementin, jossa etsittiin nykyisen tuotantolähtöisen mallin sijasta uusia, kestävien asiakas- ja palvelukeskeisen rakenteiden malleja muualta, lähinnä Euroopasta. Onnistuessaan hanke avaa mahdollisuuden löytää kansantaloudellisesti kestävämpiä vaihtoehtoja nykyisille toimintamalleille.

Kehitysprojekti toteutettiin Lapinjärven, Porvoon, Etelä-Karjalan Sosiaali- ja terveyspiirin, Savitaipaleen Vanhaintuki ry:n ja Aalto-yliopiston yhteishankkeena. Tavoitteena oli joustava ja avoin kehittäminen, jossa toimijoiden fokus oli paitsi omassa osahankkeessa, niin myös yhteisessä skaalautuvassa konseptikehittämisessä. Aalto-yliopiston kolmelle osahankkeelle tehty tutkimus- ja kehitystyö integroi tulokset kokonaiskonseptiksi. Lisäksi Aallon fokus oli tiedon jakaminen ja koordinointi.

Tässä raportissa tarkastellaan ikä- ja muistiystävällisten asuinalueiden kehittämistä seuraavasti: luvussa 2 käsitellään väestön ikääntymiseen ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä, luku 3 tarkastelee ikä- ja muistiystävällisiä asuin ympäristöjä aiempien tutkimusten pohjalta ja luvussa 4 käsitellään käytännön asuin ympäristökohteiden toteutusta Suomessa ja muualla Euroopassa. Luvussa 5 tarkastellaan tiloja, rakennettua ympäristöä ja asumista tukevia palveluita teoreettisiin viitekehyksiin perustuen. Luvuissa 6, 7 ja 8 käsitellään käytännön kehityshankkeita Lapinjärvellä, Porvoossa ja Savitaipaleella. Koko hankkeen johtopäätökset vedetään yhteen luvussa 9.

2 Väestön ikääntyminen ja hyvinvointi

Lisääntynyt elinikä ja pitkäikäisyys ovat viime vuosisadan suuria menestystarinoita ja osa globaaleja megatrendejä, jotka muokkaavat yhteiskuntia. Väistämättä tällä demografisella muutoksella on merkittäviä sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia seurauksia. Monissa maissa sosiaali- ja terveydenhuollon kasvu on ylittämässä yhteiskunnan kestäkyvyn ja yhteiskunta on joutunut hillitsemään sote-sektorin kasvua ja käytettävissä olevia resursseja. Kyetäkseen hoitamaan lisääntyvän palvelutarpeen pienentyvin resurssein maamme sosiaali- ja terveyssektori joutuu edelleen kehittämään toimintaansa.

Suomi tulee hyvin todennäköisesti kokemaan yhden historiansa suurimmista muutoksista vuoteen 2040 mennessä. Väestö ikääntyy, kantasuomalaisten määrä vähenee ja maahanmuutto lisääntyy. Osana globaaleja megatrendejä kaupungistuminen kiihtyy ja maaseutu autioituu. (Vauramo et al. 2018)

2.1 Väestöennuste hankkeen kunnissa

Suomessa on vuoden 2030 vaiheilla noin 1,5 miljoonaa 65 vuotta täyttäneitä henkilöä nykyisten vähän yli miljoonan 65 vuotta täyttäneen sijaan. Tilanne maan eri puolella eri kunnissa on kuitenkin lähtökohdiltaan kovin erilainen. TÄYTY - hankkeen Lapinjärvi ja Savitaipale ovat pienehköjä kuntia, joiden asukasmäärä vähenee. Porvoo on keskisuuri kaupunki, jonka väestön ennustetaan kasvavan maltillisesti vuoteen 2040 mennessä. Lapinjärvellä ja Savitaipaleella 65–74 vuotiaiden määrä niin ikään vähenee, kun taas Porvoossa heidän määränsä kasvaa jonkin verran. Tarkasteltavissa kunnissa, kuten koko maassakin erityisesti yli 75 vuotiaiden määrä lisääntyy merkittävästi (taulukko 1). Uudet Tilastokeskuksen alueelliset väestöennusteet ilmestyvät näillä näkymin syksyllä 2019.

Taulukko 1. Väestöennuste hankkeen kunnissa ja koko maassa 2015–2040 (Tilastokeskus 2015)

	31.12.2014			Ennuste 2040		
	Kaikki	65–74 v.	yli 75 v.	Kaikki	65–74 v.	yli 75 v.
Lapinjärvi	2 779	403	336	2 539	336	496
Porvoo	49 728	5 535	3 637	54 029	6 214	8 509
Savitaipale	3 667	593	677	2801	419	824
Koko maa	5 471 753	615 487	475 901	5 861 491	617 245	924 714

2.2 Ikääntyminen ja toimintakyky

Ikääntyneet ovat varsin heterogeeninen ryhmä, josta suurin osa asuu kotonaan vailla merkittäviä sairauksia tai erityisiä palvelutarpeita ja heillä on vähintään kohtuullinen toimintakyky. Aiempaa suurempi osa asuu tuettuna kotonaan ja osa on toisaalta hyvinkin huonokuntoisia ja vajaatoimintakykyisiä. Yleisiä vanhuuden sairauksia ovat muun muassa muistisairaudet ja hauraus-raihnausoireyhtymä (HRO) eli gerastenia.

Koko maan kattavan THL:n 31.12.2016 potilas- ja asiakaslaskennan mukaan tehostetussa ja tavallisessa palveluasumisessa, terveyskeskusten vuodeosastoilla sekä vanhainkodeissa oli yli 67 000 asiakasta, osa alle 75-vuotiaita. Keskeisimpinä tulosityinä olivat muistisairaus, muistamattomuus eli dementia (49 %) ja itsensä huolehtimisen vajavaisuus (25 %). (Vauramo et al. 2018)

Suomessa on tällä hetkellä arviolta noin 193 000 muistisairasta ihmistä, joista vähintään keskivaikeassa muistisairauden vaiheessa 93 000. Vuosittain sairastuu 14 500 ihmistä ja väestön ikääntyessä määrä tulee lisääntymään. Yleisimpiä eteneviä muistisairauksia ovat Alzheimerin tauti (n. 60–70 %), verisuoniperäinen muistisairaus (n. 15 – 20 %) sekä näiden yhdistelmä. Jopa kolmanneksella yli 65-vuotiaista on muistioireita, mikä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita varsinaista muistisairautta. Riskiä sairastua muistisairauteen lisäävät korkea ikä, väsymys, stressi, vähäinen liikunta, puutteellinen ravinto, sairaudet, heikko motivaatio, päihteet sekä masennus. Etenevän muistisairauden varhaisella diagnoosilla sekä yksilöllisellä lääkehoidolla ja kuntoutuksella oireita on mahdollista lievittää ja hidastaa taudin etenemistä sekä myöhentää laitoshoitoon päätymistä jopa vuodella. (Muistiliitto 2017)

Hauraus-raihnausoireyhtymällä (HRO) tarkoitetaan yleistä terveydentilan heikkoutta, jolloin henkilön stressinsietokyky on alentunut, vajaatoiminnat lisääntyneet ja kuolemanriski kasvanut. Tyypillinen HRO-potilas on iäkäs laihnut henkilö, jota vaivaavat uupumus, lihasheikkous, hitaus sekä vähäinen fyysinen aktiivisuus. Aiemmin puhuttiin muun muassa

vanhuuden heikkoudesta ja hauraista vanhuksista. HRO:n esiastetta on havaittu 45 %:lla yli 65-vuotiaista, HRO voi esiintyä 40 %:lla yli 80-vuotiaista sekä suurimmalla osalla laitoshoidossa olevista vanhuksista. (Strandberg et al. 2006)

Tikkasen ja Partasen (2018) mukaan gerastenia (aiemmin HRO) aiheuttaa elinjärjestelmien toiminnan heikentymistä fysiologisten resurssien hiipuesssa. Pienikin stressitekijä voi romahduttaa elimistön tasapainon aiheuttaen muun muassa kaatumisia, sekavuutta ja toimintakyvyn laskua. Ongelmat korjaantuvat yleensä heikosti ja usein pitkittyvät akuutin sairauden yhteydessä.

Käsitys gerasteniasta on kehittynyt ajan myötä. Strandbergin (2016) mukaan gerastenia ei kuulu normaaliin vanhenemiseen, vaan se pitäisi osata tunnistaa, ehkäistä ja hoitaa. Usein syyksi ei pystytä osoittamaan mitään erityistä sairautta. Gerastenia myös lisää muiden muassa muistihäiriöiden ja leikkauskomplikaatioiden riskiä.

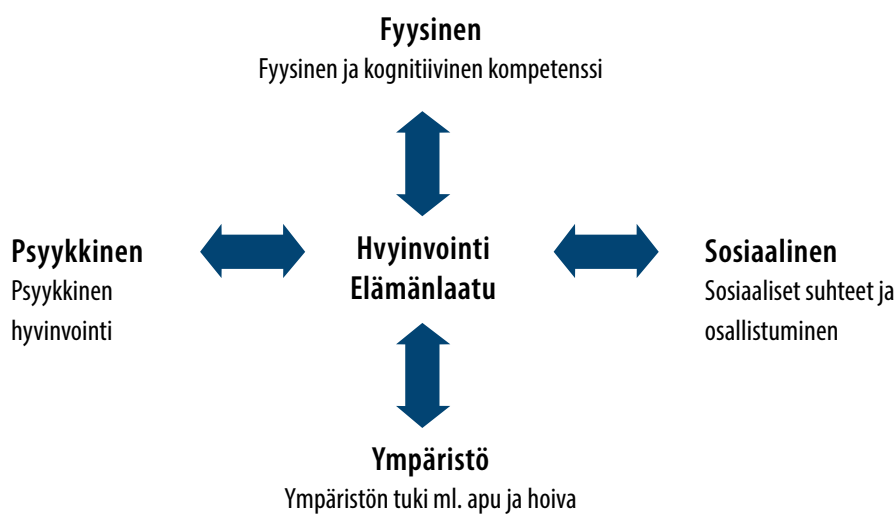
Merkittävä osa lisääntyneestä hoivan tarpeesta johtuu ikääntymisen myötä tulleesta huonokuntoisuudesta ja toimintakyvyn alenemisesta. Dementiaan sairastuneiden tyypillisiä oireita ovat heikentyneet muisti, havainnointi, kommunikointi sekä päättelykyky. Henkilön kyky vuorovaikutukseen heikkenee ja hän voi ahdistua, koska ei enää tunnista läheisiään eikä elinympäristöään. Rakennetun ympäristön ratkaisuilla voidaan tukea muistisairaalle kodinomaisen ja turvallisen ympäristön ja tilojen tulisi motivoida henkilöä liikkumaan ja ylläpitämään toimintakykyään. Tilojen tulee mahdollistaa kaikkien aistien tehokkaan käytön ja sopivalla valaistuksella ja värien käytöllä on tärkeä rooli muistisairaahan hyvinvoinnissa. (Verma 2009)

2.3 Ikääntyneiden hyvinvointitekijät

Käsitteitä koettu hyvinvointi, elämänlaatu ja elämään tyytyväisyys käytetään monesti toistensa synonyymeina. Elämänlaadusta ei ole olemassa yhtä yleispätevää määritelmää, mutta tyypillisesti siihen sisällytetään muun muassa seuraavia tekijöitä: *aineellinen hyvinvointi, läheissuhteet, terveys ja toimintakyky, psyykkinen, emotionaalinen ja kognitiivinen hyvinvointi* sekä *käsitys itsestä*. (Vaarama et al. 2010)

Elämään tyytyväisyyden on todettu liittyvän muun muassa *tulojen riittävyyteen, hyvään terveyteen, vähäiseen sairastavuuteen, hyviin asuinoloihin, perheongelmien vähäisyyteen ja optimistiseen elämänasenteeseen*. Niin ikään tyytyväisyys liittyy *ikään, sukupuoleen, koulutukseen, ammattiasemaan ja persoonallisuuteen*. Elämänlaatu on myös moniulotteinen ja dynaaminen ilmiö, joka vaihtelee yksilöllisesti elämäntilanteen ja iän mukaan.

Yhteistä eri määritelmille on se, että hyvinvointitekijät voidaan ryhmitellä *fyysisiin, psyykkisiin, sosiaalisiin sekä elinympäristöön ja elinoloihin* liittyviin asioihin. (Vaarama et al. 2010) Elämänlaadun ja hyvinvoinnin moniulotteisuuteen ja dynaamisuuteen liittyen varsin yleisesti tunnettua on muun muassa se seikka, että fyysinen ja psyykkinen hyvinvointi ovat vahvasti riippuvaisia toisistaan (esim. Tamminen ja Solin 2013). Kuvassa 1 havainnollistetaan elämänlaatu- ja hyvinvointitekijöitä.

Kuvio 1. Elämänlaatu- ja hyvinvointitekijät (mukaillen Vaarama 2017)

Ikääntyneiden hyvinvointiin ja elämänlaatuun liittyen keskeisiä tekijöitä ovat *terveys – ja hoivapalvelut*. Monet muut tekijät ovat myös erittäin merkittäviä: *mahdollisuus asua omassa siistissä, lämpimässä ja kohtuuhintaisessa asunnossa, säilyttää sosiaaliset verkostot, ylläpitää elämänsisältöä tuovia aktiviteetteja, olla hyödyllinen läheisille ja yhteisölle, turvallisuuden tunne, huolehtia itsestään ja säilyttää itsenäisyys, tuntea arvostusta ja tasa-vertaisuutta*. (Oliver et al. 2014)

Hynynen et al. (2015) tarkastelee asuinalueen vaikutuksia ikääntyneiden hyvinvointiin. Seniorikansalaiset viettävät kotonaan ja lähiympäristössä nuorempia enemmän aikaa, joten kodin ja lähiympäristön merkitys on heille erittäin tärkeä. Ulkona liikkuminen on eräs keskeisiä terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Näin ollen *asunnon ja asuinympäristön esteettömyys, hyvät liikenneyhteydet, turvallisuus ja lähipalveluiden saatavuus* ovat tärkeitä hyvinvointia rakentavia elementtejä. *Monipuolinen informaatio, mahdollisuus vaikuttaa asuinympäristön suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä osallistua muiden ikääntyneiden ja/tai eri-ikäisten kanssa erilaiseen yhteiseen toimintaan* ovat yhteisöllisyyden, vireyden ylläpidon ja syrjäytymisen ehkäisemisen näkökulmista keskeisiä.

Liikkumisen aktiivisuuden on todettu olevan keskeinen tekijä liikkumiskyvyn ongelmien ennaltaehkäisyssä. Sen on todettu myös olevan yhteydessä muun muassa tasapainoon ja lihasvoimaan. Lisäksi liikunta-aktiivisuus vähentää sairauksien riskiä ja kuolleisuusriskiä iäkkäillä ihmisillä. Hansenin (2017) viesti *”Käveleminen on paras dementia lääke”* kuvaa hyvin liikunta-aktiivisuuden vanhenemista hidastavaa ja muistia parantavaa vaikutusta. Asuin ympäristön esteettömyyden lisäksi siis myös asuin ympäristön houkuttelevuus liikkumiseen on merkittävä tekijä ikääntyneen toimintakyvyn kannalta.

WHO:n maailmanlaajuisen ”Ikäystävälliset kaupungit” – projektin pohjalta muodostui kattava tarkistuslista työkaluksi auttamaan ikäystävällisen kaupungin suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Parhaan hyödyn varmistamiseksi ikäihmiset tulisi osallistaa suunnittelu- ja toteutusprosessiin. Tarkistuslista koostuu seuraavista kahdeksasta teema-alueesta: *ympäristö ja julkiset rakennukset, liikenne, asuminen, osallistuminen, arvostus ja osallisuus, yhteiskunnallinen osallistuminen ja työelämä, tiedonvälitys sekä sosiaali- ja terveysterveyst. Listaa tulisi suomalaisesta näkökulmasta täydentää ja tarkentaa muun muassa liittyen talviolosuhteiden ja pienten maaseutumaisten kaupunkien ja kuntien erityiskysymysten huomioimiseen. (WHO 2007; Hynynen et al. 2015) Liittyen ikäystävälliseen asuin ympäristöön WHO (2015) on edelleen täsmentänyt ikääntyneiden hyvinvointiin keskeisesti vaikuttavia tekijöitä.*

Rakennustiedon (2018) sivustoille on koottu erittäin kattava ohjeistus koskien esteettömiä asuinrakennuksia, julkisia rakennuksia sekä rakennettua ympäristöä. Sivuilta löytyvät myös linkit useisiin muihin alan lähteisiin, joilta löytyy täydentävää tietoa ikäystävällisestä rakentamisesta ja esteettömyydestä. Esimerkkinä asuntojen korjaus- ja muutostöiden oppaista voi mainita muistioireisten kodin muutostöihin keskittyneen oppaan (Sievänen et al. 2007).

Tutkimukset osoittavat, että kunnolliset asuinolosuhteet luovat hyvät puitteet ylläpitää terveyttä ja hyvinvointia iästä riippumatta. Erityisen tärkeää tämä on ikääntyneille ja erityis palveluiden tarvisijoille. Hyvä asuminen edistää terveyttä, vähentää terveydenhuollon tarvetta ja kustannuksia sekä auttaa elämään pitempään itsenäisesti kotona. (Buck et al. 2016)

Myös Jolanki et al. (2017) toteaa asuinoloilla olevan keskeinen rooli ikääntyvien elämänlaatuun. Tähän liittyvät myös erityyppiset asumisen uudet vaihtoehdot sekä yhteisöllisyys. Varsinaisen nykymuotoisen yhteisöasumisen katsotaan alkaneen Tanskassa ja asumismuoto on viime aikoina lisääntynyt myös muun muassa Ruotsissa ja Hollannissa. Yhteisöasumisessa asukkaille on yhteisiä tiloja ja tyypillisesti he muodostavat itsenäisen toimielimen kuten asukastoimikunnan. Yhteisöasuminen voi olla myös monisukupolvista. Keskeisinä hyvinvointia parantavina tekijöinä asukkaat ovat tutkimuksissa todenneet muun muassa lisääntyneet sosiaaliset kontaktit, asukkaiden keskinäisen avun, yhteenkuuluvuuden tunteen ja turvallisuuden.

2.4 Hyvän ikääntymisen laatusuositukset

Sosiaali – ja terveysministeriö (STM) ja Suomen Kuntaliitto ovat antaneet laatusuosituksia ikääntyneiden palveluiden kehittämiseksi vuosina 2001, 2008, 2013 ja 2017. Valtakunnallisiksi tavoitteiksi vuodelle 2017 asetettiin 75 vuotta täyttäneiden osalta määrällisiä suosituksia, joista keskeisimpänä: *kotona asuvien osuus saman ikäisestä väestöstä vähintään 91–92 %*. (STM 2013)

Laatusuositus ei velvoita kuntia, mutta se on ohjannut toimintaa. Kehittämistyö on kunnissa edennyt laaja-alaisesti ja palvelurakenne on muuttumassa kotona asumista painottavaksi. Muun asumisen kehittäminen on myös edennyt suotuisasti, joten on voitu vähentää laitoshoidtoa ja muuta ympärivuorokautista hoivaa hallitusti. Uusimmassa laatusuosituksessa (2017) ei enää määritellä palvelurakenteen kehitystä kuten aiemmin, mutta näyttäisi että aiemmat suositukset ohjaavat edelleen toimintaa erityisesti kunnissa, joissa mainittuja tavoitteita ei ole vielä saavutettu. I&O Kärkihankkeen muutosagenttiverkostossa pidetään todennäköisenä, että kotona asuvan ikääntyneen väestön osuus on realistista nostaa 95 %:iin, mikäli asumisen kehittämisessä onnistutaan toivotulla tavalla.

Säännöllisten hoivapalveluiden kustannukset (2015) yli 65-vuotiaille olivat noin 4,5 miljardia euroa, mistä 70 % kohdistui ympärivuorokautiseen hoitoon, 25 % kotihoitoon ja 3 % omaishoidon tukeen. Nykyinen järjestelmä ei ole taloudellisesti kestävällä pohjalla huolehtiakseen kasvavista ikääntyvän väestön tarpeista. Muutos edellyttääkin yhteiskunnalta uutta innovatiivista ajattelua sekä uusia rakenteita. (STM 2017)

Uusimpien laatusuositusten (2017) keskeiset teemat ovat: (1) *Turvata väestölle mahdollisimman toimintakykyinen ikääntyminen*, (2) *Asiakas- ja palveluohjaus keskiöön*, (3) *Laadulla on tekijänsä*, (4) *Ikäystävällinen palvelurakenne* sekä (5) *Teknologian hyödyntäminen*.

Kuten Vauramo et al. (2018) ovat raportissaan todenneet, hyvän ikääntymisen suosituksia voi tarkastella toisenlaisistakin näkökulmista. Ensinnäkin, vanhuspalvelulakiin perustuen meillä palvelumitoituksen ikärajana on yleisesti käytössä 75 vuotta täyttäneiden määrä. Eräissä maissa tarkastelumitoituksessa käytetään kuitenkin 80 tai 85 vuoden ikärajoja. Toiseksi, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiirin (Eksote) alueella päästään jo nyt tasoon, jossa 95 % yli 75 vuotiaista asuu kotonaan. Kolmanneksi, Helminen et al. (2017) esittää Suomen ympäristökeskuksen raportissa skenaarion, jossa yli 75 vuotiaista 93 % asuisi tuettuna kotonaan vuonna 2020, 94 % vuonna 2030 ja 95 % vuonna 2040. Näin ollen lienee perusteltua kysyä, voisiko tulevaisuudessa mitoituksen perustana olevaa ikärajaa muuttaa?

3 Ikä- ja muistiystävälliset asuinympäristöt

Maailman terveysjärjestö WHO on pyrkinyt edistämään ikääntyvän väestön hyvinvointia asumisen ja ikäystävällisten kaupunkien näkökulmista 1980- ja 1990-luvuilta alkaen. Kaupunkirakenteella on nähty olevan merkittävä rooli ikääntyvän väestön aktiivisiin ja monipuolisiin toimintamahdollisuuksiin.

3.1 Ikäystävälliset kaupungit

WHO käynnisti vuosituhatlukuun alussa hankkeen, jossa eri puolilta maailmaa koottiin ikääntyneitä ja heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia miettimään ikäystävällisen kaupungin teemoja. Tämän Age-friendly-cities projektin tiimoilta syntyi kahdeksan kohdan kriteeristö ikäystävälliselle kaupungille: *ympäristö ja julkiset rakennukset, liikenne, asuminen, osallistuminen, arvostus ja osallisuus, yhteiskunnallinen osallistuminen ja työelämä, tiedonvälitys sekä sosiaali- ja terveyspalvelut*. Kuva 2 havainnollistaa teema-alueet.

Kuvio 2. Ikäystävällisen kaupungin teema-alueet (mukaillen WHO 2007; Hynynen et al. 2015)

Ikäystävällisessä ympäristössä on kyse siitä, että ihmiset voivat ikääntyä omassa tutussa asuinympäristössä säilyttäen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet yhteiskunnassa. WHO:n teemat jakaantuvat useisiin yksityiskohtaisiin alakohtiin. Esimerkiksi ympäristö ja julkiset rakennukset - teemaan kuuluvat muun muassa kaupunkitilan yleiset elementit, viheralueet, jalkakäytävät, kevyt liikenne, kadut, ulkopenkit, julkiset wc:t, liikenne, turvallisuus, palvelutilat ja julkiset rakennukset. Julkisten rakennusten ominaisuudet listataan yksityiskohtaisesti. Liikenne-teema antaa suosituksia muun muassa palveluiden saatavuudesta, kulkuvälineistä ja pysäkeistä sekä kuljettajien toiminnasta. Asuminen – teema mainitsee muun muassa kohtuuhintaisen asumisen ja kotona asumista tukevat palvelut. WHO:n yksityiskohtainen tarkistuslista löytyy Hynynen et al. (2015) raportin liitteenä.

Rappe et al. (2018) korostavat muisti- ja ikäystävällisyyden yhdistämisen tärkeyttä asuinympäristön kehittämisessä, mikä tarkoittaa muistisairaiden erityistarpeiden huomiointia ikäystävällisyyden ohella. Muisti- ja ikäystävällisen asuinalueen suunnittelussa tulisi fyysisen esteettömyyden lisäksi tarkastella erityisesti myös viestinnällistä sekä moniaistillista ja kognitiivista esteettömyyttä. Alzheimer's Disease International (2016) mukaan muistiystävällinen asuinympäristö perustuu neljään peruspilariin: *ihmisiin, yhteisöön, organisaatioihin ja (liike)kumppanuuksiin*. Muistisairaat tulee hyväksyä aktiivisiksi yhteisön toimijoiksi, ennakkoluuloja tulee vähentää ja ympäristön esteettömyys taata. Alkavan muistisairauden mahdollisimman aikainen tunnistaminen ja hoidon aloittaminen ovat ensiarvoisen tärkeitä asiakkaiden näkökulmasta. Yritysten ja organisaatioiden tulisi kehittää toimintamalleja, jotka tukevat muistisairaiden osallistumista yhteiskuntaan voimavarojensa mukaan. Hyvin toimiva muistiystävällinen asuinympäristö edellyttää niin ikään laajaa hyvin toimivaa yhteistyötä monen eri sektorin toimijoiden kesken paikallisesti ja valtakunnallisella tasolla.

3.2 Palvelualuemalli

Ikääntyneiden palvelualueella ymmärretään asuinalueita, joissa voi olla tavallisia asuntoja tai erityisesti ikääntyneille suunniteltuja senioritaloja, asumisyhteisöjä tai palveluasumista. Alue voi kattaa kaupunginosan, kuntakeskuksen tai kylän. Perusajatuksena on että kaikki tarvittavat palvelut (mm sosiaali- ja terveyspalvelut, kauppa- ja muut asiointipalvelut) ovat kävely- tai rollaattorimatkan etäisyydellä kodista. Yleensä alueen ytimessä on palvelukeskus, jossa tarjotaan ympärivuorokautista hoivaa. Muistisairaat on niin ikään huomioitu alueen suunnittelussa. Alueella tulisi myös olla asukkaiden yhteisöllisyyttä ja kuntoutusta tukevia harrastus-, kulttuuri-, vapaaehtoistoiminta- ja liikuntamahdollisuuksia. Palvelut voi tuottaa julkinen taho, yksityiset toimijat tai kolmas sektori.

Palvelualuemallissa lähtökohtana on yksilöllinen asuminen, jota tuetaan kulloinkin tarvittavilla palveluilla. Asumista ja palveluita kuitenkin tarkastellaan mallissa erillään. Keskeistä on kokonaisuus, joka mahdollistaa ikääntyville ihmisille mahdollisimman omanlaisen ja hyvän elämän.

Paikallaan ikääntyminen/vanheneminen (*Ageing in place*) tarkoittaa ikääntyneen mahdollisuutta asua halutessaan tavallisessa asunnossa tutulla asuinalueella. Tämä on paitsi useimpien toive, niin myös päättäjien ja palvelutuottajien tavoite. Ajattelussa korostuu kokonaisuus asunnon ja yksittäisten palveluiden sijaan, sillä ikäihmiset mieltävät paikallaan ikääntymiseen koko asuinalueen ja naapuruston näihin liittyvine sosiaalisine ja fyysisine ympäristöineen sekä verkostoineen. Hyvin tuotetut lähipalvelut edesauttavat mahdollisimman pitkään kotona asumista. Niin ikään kodin esteettömyys ja mahdollisesti tarvittavat muutostyöt tukevat omassa kodissa asumista. Yhdyskuntasuunnittelussa tulisi huomioida asuin ympäristön suunnittelu siten, että ikääntyneiden ei tarvitse vanhenemisen vuoksi muuttaa pois tutulta alueelta. (Hynynen et al. 2015)

4 Hyvinvointistrategioita ja palvelualueita

Muun muassa Irlanti ja Iso-Britannia ovat olleet aktiivisesti kehittämässä ja toteuttamassa ikäystävällisiä kaupunkeja WHO:n periaatteiden pohjalta. Aiemmin ikääntyneiden terveyden ja hyvinvoinnin katsottiin muodostuvan suppeasti ainoastaan sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksistä. Hyvinvoinnille ei ole olemassa yleisesti hyväksyttyä määritelmää, mutta nykyisin terveyden ja hyvinvoinnin todetaan koostuvan moniulotteisista ja toisiinsa vaikuttavista sosiaalisista, taloudellisista ja ympäristöön liittyvistä tekijöistä. (Irish Department of Health 2013)

4.1 Kansallisia ja alueellisia strategioita

Irlanti

Irlannin ikääntymisstrategian (Irish Department of Health 2013) keskeisiä teemoja ovat: *terve ikääntyminen, sosiaali-, terveys- ja hoivapalvelut, työllisyys, eläköityminen ja vapaaehtoistyö, elinikäinen oppiminen, kulttuuri- ja sosiaalinen osallistuminen, taloudellinen toimeentulo, liikenne, asuminen, rakennettu ympäristö, turvallisuus sekä ikääntyneiden hyväksyntä*. Myöhemmin strategia on päivitetty, luotu avainindikaattorit sekä raportoitu ensimmäiset tutkimustulokset koskien ikääntyviin liittyviä teemoja (Irish Department of Health 2016).

Manchester, UK

Strategiatyön (Manchester City Council 2009) ja muun muassa seniorikansalaisten sekä eri asiantuntijoiden kuulemisen ja kirjallisuuden perusteella nousi esiin viisi keskeistä tavoitetta vuoteen 2020: *luoda parempi elinympäristö ikäihmisille, lisätä ikääntyneiden toimeentuloa ja työllisyyttä, lisätä ikääntyneiden osallistumista kulttuuriaktiiviteetteihin ja elinikäiseen oppimiseen, parantaa ikääntyneiden terveyttä sekä parantaa huolenpitoa ja tukea ikääntyneille*. Strategia päivitettiin vuonna 2017 ja painopisteiksi valikoituivat: *ikäystävällisten asuinalueiden ja – palveluiden kehittäminen sekä tasa-arvon tukeminen* (Manchester 2017).

Brugge, Belgia

Bruggen kaupunki on nimetty *“dementia-ystävälliseksi kaupungiksi”* vuodesta 2010. Kaupungin visiona on: *“Mikä on hyväksi vammaisille, on hyväksi kaikille”*. Muisti- ja ikäystävällisyyttä toteutetaan Bruggessa tiiviissä yhteistyössä useiden eri organisaatioiden, järjestöjen, yritysten, asiantuntijoiden ja vapaaehtoisten kanssa. Johtavana ajatuksena on kohdata muistisairaat sekä muut liikunta- ja toimintarajoitteiset kunnioittavasti tasavertaisina kansalaisina ja osallistaa heidät yhteisiin aktiviteetteihin tavanomaisen arkielämän keinoin. Kaupungin infrastruktuuria ja palveluita kehitetään systemaattisesti tukemaan muisti- ja ikäystävällisyyttä, mutta suojeltu keskusta-alue asettaa tälle omat haasteensa. (Brugge 2018)

4.2 Hollannin ja Tanskan palvelualuemallit

Hollannin ja Tanskan palvelualuemallit ovat olleet esimerkkeinä kehitettäessä Suomeen uudenlaista ikääntyneiden asumista. Kulttuurit kuitenkin toistaiseksi eroavat suomalaisesta siinä, että näissä korostetaan muun muassa asumista, yhteisöllisyyttä ja yksilöllisyyttä hoitamisen sijaan. (Hynynen et al. 2015) Pitkään valmisteltu Suomen uusi asiakas- ja potilaslaki muun muassa lisäisi potilaan itsemääräämisoikeutta ja vähentäisi rajoitetoimenpiteiden käyttöä.

Hollanti

Hollannin asuntopolitiikan periaatteiden mukaan asunnot ovat kaikille suunnattuja ja ikääntyneet ovat osa yhteisöä. Yli 65-vuotiailla on lain mukaan oikeus valtion tukemaan sosiaaliseen asumiseen ja halutessaan hän voi maksaa lisäpalveluista. Jokaisella kansalaisella tulee olla yksityinen sairaus- ja hoitovakuutus, sillä kuntien rahoituspohja on ohut.

Ikääntyneiden asumisen järjestämisessä säätiöt ja asuntoalan järjestöt ovat keskeisiä ja niillä on vastuu julkisesta sosiaalisesta asumisesta. Asunnot ovat tavallisia palveluasuntoja, omistusasuntoja ja sosiaalista asumista. Asumismuotojen pääsuuntaukset ovat (1) itsenäistä ja tarvittaessa tuettua asumista palveluiden lähellä sekä (2) ympärivuorokautista apua tarjoavia palvelutaloja ja hoivakoteja.

Naapurustomalli perustuu erilaisiin palveluyöhykkeisiin sekä asumisen ja hoivan yhdistelmiin. Mallia ovat kehittäneet erityisesti asuntoyhdistykset, joilla on velvollisuus rakentaa ja kunnostaa asuntoja ikääntyneille tavoitteena mahdollistaa elinikäinen asuminen omalla asuinalueella. Malli muodostuu palveluyöhykkeestä ja hoiva-asuinalueesta. Keskellä aluetta on palvelukeskus, jonka ympärillä on erityisesti ikäihmisille tarkoitettu palveluyöhyke, mutta siellä voi asua muitakin. Keskuksesta saa tarvittaessa kattavaa apua ympäri vuorokauden ja toiminnan järjestämisessä korostuu vapaaehtoisten rooli.

Palveluvyöhykkeen ulkopuolella on hoiva-asuinalue, jossa on mahdollisuuksia monen tasoille asumisen ja hoivan yhdistelmille. Asunnot ovat elämänkaariasuntoja ja eritasoisia tukiasuntoja. Asunnoissa korostuu esteettömyys, turvallisuus sekä hälytysmahdollisuudet. Hollannissa on myös toteutettu integroituja palvelualueita, jotka sijaitsevat tavallisilla asuinalueilla. Alueille on räätälöity ratkaisut vastaamaan ikääntyneiden ja vammaisten asumisen, hoivan ja tuen tarpeisiin. (Hynynen et al. 2015)

Tanska

Tanskassa tavoitteena on mahdollistaa ikääntyneen yksilöllinen elämäntapa, omien voimavarojen hyödyntäminen sekä vaikutusmahdollisuudet itseä koskeviin päätöksiin. Kuntien rooli asuntopolitiikassa on keskeinen. Iäkkäät tanskalaiset asuvat tyypillisesti tavallisissa asunnoissa ja ainoastaan pieni osa erityisissä senioriasunnoissa. Lainsäädäntö takaa ikääntyville suunniteltujen asuntojen esteettömyyden ja hälytysjärjestelmät.

Asumisratkaisut eivät vaikuta tarjottaviin palveluihin, vaan palvelut tuotetaan sinne, missä ihmiset asuvat. Laitoshoidosta on luovuttu, mutta tarjolla on sosiaalista hoiva-asumista. Palveluiden tuottamisessa korostuu ennaltaehkäisevä toiminta ja neuvonta sekä henkilökunnan moniammatillisuus. Tanskassa on pitkät perinteet vapaaehtoistyöstä ja lainsäädäntö myös velvoittaa kuntia hyödyntämään sitä.

Sosiaalisen hoiva-asumisen palvelualueilla on myös erilaisia välimuotoisia asumisratkaisuja. Välimuotoinen asuminen käsittää ikääntyneille tarkoitettuja ja erilaisin palveluin tuettuja asumisratkaisuja, jotka sijoittuvat tavanomaisten asuntojen ja laitoshoidon välille. Alueella toimii ikääntyneiden asuntoja, palvelukeskuksia sekä ryhmä- ja hoivakoteja. Palvelualue käsittää myös laajemman alueen, jossa on senioriasuntoja ympärivuorokautista hoivaa tarjoavan palvelukeskuksen ohella. Asukkaan asunto ensisijaisesti korjataan esteettömäksi ja hänelle hankitaan tarvittavat palvelut. Ellei tämä riitä, niin vaihtoehtona on palvelualue seniori- tai palveluasunnossa. Muistisairaavat elävät muiden palvelualueen asukkaiden kanssa eikä heitä eristetä yhteisöstä. (Hynynen et al. 2015)

4.3 Palvelualueita Suomessa

Sukupolvienkortteli, Helsinki

Helsingin Jätkäsaaren valmistui keväällä 2017 osin ARA:n tukema Settlementti Oy:n, Asuntosäätiön ja HOAS:n rakennuttama monisukupolvinen kolmen kerrostalon kortteli, jossa on vuokra-asuntoja senioreille ja opiskelijoille sekä 20 vammaisille tarkoitettua asuntoa sekä kaikille tarkoitettuja hitas-omistusasuntoja. Validia Asuminen (2017) tuottaa ympärivuorokautiset palvelut vammaisille sekä muiden asukkaiden ja lähialueen asiakkaiden

tarvitsemia palveluita. Monikulttuurisuus on huomioitu henkilökuntaa palkattaessa. Eri-tyishuomiota on kiinnitetty tilojen ja ulkoalueiden esteettömyyteen, yhteisöllisyyteen ja yhteistiloihin. Korttelissa toimii kaikille avoin kahvila-ravintola, ulkopuolistenkin vuokrattavissa olevia kokoustiloja sekä asukkaiden vapaassa käytössä olevat kuntosali, pesula-, ompelu-, puutyö- ja musiikkitalat sekä useita muita yhteistiloja. (Sukupolvienkortteli 2018)

Käpyrinne, Helsinki

Yhdistyksellä on palvelutalot Helsingin Töölössä ja Käpylässä ja se tarjoaa lähialueiden ikääntyneille palveluasumista, ympärivuorokautista tehostettua palveluasumista, kotipalveluita sekä päivätoimintaa. Palvelutaloissa on myös ryhmäkodit muistisairaille ja mielen-terveyshäiriöistä kärsiville. Yhdistyksen erityisosaamisalueita ovat muun muassa muistioireiset, mielen-terveyskuntoutajat sekä maahanmuuttajataustaiset ikääntyneet. (Käpyrinne 2018)

Yhdistyksen kehittämistoiminnan esimerkkinä Jade-projektit (2013–2018) olivat suunnattuja ikääntyneille maahanmuuttajille tavoitteena edistää heidän osallisuuttaan ja hyvinvointiaan. Hanke on saanut jatkorahoituksen. Toiminnan painopiste ovat yli 50-vuotiaat arabian-, kiinan- ja somalinkieliset. Vertaistukeen ja äidinkieleen pohjautuvat keskustelut ja hyvinvointiryhmät tukevat kunkin omaa kulttuuriperintöä. Palveluohjaus, liikuntaryhmät, suomen kielen opetus ja muut ohjelmat tukevat hyvinvointia ja kotoutumista. Hanke pyrkii myös herättämään yhteiskunnallista keskustelua ja lisäämään tietoutta ikääntyvien maahanmuuttajien palvelutarpeista. (Jade 2018)

Hervanta, Tampere

Tampereen Vanhuspalveluyhdistys ry omistaa vuokra-asuntoja sekä viisi seniorikeskusta mukaan lukien Keinupuistokeskus Hervannassa, Kuuselakeskus Härmälässä ja Kaukaharjukeskus Kaukajärvellä. Ikäihmisille tuotettavista palveluista vastaa Vanhuspalveluyhdistyksen kokonaan omistama Pirkanmaan Senioripalvelut Oy. (Tampereen Vanhuspalveluyhdistys 2017)

Keinupuistokeskus sijaitsee keskeisellä paikalla Hervannassa palveluiden lähellä. Täydennysrakentamisen jälkeen vuonna 2002 avatussa nelikerroksisessa keskuksessa on noin 30 asukkaan palveluyksikön lisäksi 50 senioriasuntoa. Palveluyksikön asumismuotoina ovat tavanomainen tai tehostettu palveluasuminen. Päiväkeskustoiminnan puitteissa keskus tarjoaa ennaltaehkäisevää kuntoutusta ikääntyneille. Keskuksessa toimii kaikille avoin ravintola. (Pirkanmaan Senioripalvelut 2017)

Hyvinvointikeskuksen toimintaa täydennetään lähitoripalvelulla, joka toimii kaikenikäisten kohtauspaiikkana ja matalan kynnyksen palvelupisteenä. Vapaaehtoistoiminta on

keskeisessä roolissa. Seniorineuvola on tärkeä osa lähitorin palveluita kuten sairaanhoitajan, sosiaalihoitajan sekä fysioterapeutin palveluita. Keskuksen tiloja voi myös vuokrata eri tilaisuuksiin.

Ikäystävällinen Hervannan palvelualue -hankkeessa (2016–2017) olivat mukana Ympäristöministeriö, Tampereen kaupunki, Tampereen Kotilinnasäätiö sekä Tampereen Vanhuspalveluyhdistys. WHO:n ikäystävällisen kaupungin teemoista keskiöön on nostettu ikäystävällinen asuminen, ikäystävällinen asuinympäristö sekä toiminta- ja osallistumismahdollisuudet. Esteettömiä asuntoja on tarkoitus rakentaa palveluiden lähelle sekä tukea oman kodin muuttamista esteettömäksi muun muassa korjausneuvonnalla. Keinupuistokeskusta on tarkoitus laajentaa palvelukortteliksi, joka sisältää monimuotoista seniori- ja palveluasumista. Turvalliset ja esteettömät kävely- ja asiointireitit rakennetaan yhdistämään Hervannan keskeisimmät hyvinvointipalvelut sekä viheralueiden reittejä tehdään esteettömiksi ja ikäystävällisiksi. Moisio ja Savolainen-Korjus (2018) raportissa ”Kohti ikäystävällisempää Hervantaa” kuvataan tarkemmin kehityshankkeen tuloksia.

Härmälä, Tampere

Kuuselakeskuksessa on noin 160 asukasta mukaan lukien viisi ryhmäkotia (72 asukaspaikkaa). Keskuksessa toimii myös 35 – paikkainen lasten päiväkotia, mikä mahdollistaa monisukupolviset kohtaamiset ja vuorovaikutuksen. Asiakkaat voivat valita tarvitsemansa palvelut kattavasta palvelutarjonnasta, varata tiloja omiin tilaisuuksiinsa sekä hyödyntää lähitoria. Asiakkaiden käytössä ovat muun muassa moderni kuntosali, harraste- ja käsityötilat sekä laajat, mutta kodinomaiset yleiset oleskelutilat.

Kuuselakeskuksessa kuten myös Kaukaharjukeskuksessa Kaukajärvellä on mahdollista asua myös yksityisesti ostaen tarvitsemansa palvelut. Merkityksellistä on myös, että ulkopuolisia lähitorin asiakkaita, omaisia ja vierailijoita käy keskuksissa johdon arvion mukaan vuosittain noin 30–40 000.

OSA II:

Kehityskohteet ja ratkaisuehdotukset

5 Tilat, ympäristö ja palvelut

5.1 Palvelukeskeiset ratkaisut

Jarmo Suominen

5.1.1 Johdanto

Julkisten palveluiden järjestäminen on muutoksessa ja palveluntuottajiksi on noussut julkisten tahojen rinnalle yksityisiä ja kolmannen sektorin toimijoita. Tässä palveluiden tuottamisen mallissa julkinen taho on useimmiten tilaajan ja yksityinen tai kolmannen sektorin toimija tuottajan roolissa. Mallin rinnalle on nousemassa joustavampi, verkostomainen alustatalouden malli, jossa toimijoiden roolit ovat sekoittuneempia kuin kahtiajakautuneessa tilaaja-tuottaja mallissa. Se tekee mahdolliseksi kaikkien käytettävissä olevien resurssien tehokkaamman hyödyntämisen, muuttuviin tilanteisiin paremmin sopeutuvat ratkaisut ja verkostomaisen ratkaisumallin takia pienemmän suunnittelu- ja investointiriskin kuin tilaaja-tuottaja – malli. Perinteisessä tuotantomallissa investoinnit ja suunnittelu perustuvat tulevien tarpeiden ennakkointiin. Tällöin on olemassa riski, että ratkaisu ei sovelukaan muuttuviin olosuhteisiin. Verkostomaisessa ratkaisumallissa keskeistä on reaktiivinen sopeutuminen muuttuviin olosuhteisiin ennakoivan suunnittelun sijaan. Investoinnit voidaan tehdä vaiheittain, ja suunnittelu vastaa muuttuviin tarpeisiin.

Julkisten palveluiden järjestämiseen kohdistuu paineita sekä määrän lisäämiseksi että laadun parantamiseksi. Määrän näkökulmasta tarvitaan yhä enemmän esimerkiksi hoivapalveluita väestön ikääntyessä, toisaalta monissa kunnissa esimerkiksi opetuksen järjestelyitä on mietittävä uudelleen. Julkisten palveluiden toimintaympäristö on usein kehitetty tuotannon tehokkuuden ehdoilla sen sijaan, että tavoitteena olisi ollut toiminnan vaikuttavuus. Toimintaympäristöjen tuotantolaitosmaisen näkökulman siirtäminen asiakaskeskeisemmäksi edellyttää myös uudenlaista ajattelua sekä organisaatioiden että niiden olosuhteiden näkökulmista.

Samaan aikaan kuin laadun ja määrän tarve kasvavat, resurssit vähenevät useassa kunnassa. Tähän ongelmaan voidaan vastata joko tehostamalla nykyisiä ratkaisuita tai tarkastelemalla ratkaisuiden vaikuttavuutta niin että ne vastaavat paremmin muuttuvaan tilanteeseen. Ongelmana on, että tehokkuudella tarkoitetaan useimmiten kustannus- ja tuotantotehokkuutta, jolloin tuloksena saadaan entistä pienempiä ja halvemmalla rakennettuja, tuotannon näkökulmasta optimoituja ratkaisuja. Vaikuttavuuden kehittämiseksi tarvitaan uudenlaista ajattelua ja ratkaisumalleja jotka eivät perustu pelkästään tuote- ja tuotantolähtöisiin malleihin.

Tuotannon näkökulmaa palvelevan tuotelähtöisen mallin rinnalle on kehittynyt palvelukeskeinen malli. Se pohjautuu tunnistettujen tarpeiden kautta määriteltyihin palveluihin ja perustuu tuotetun ratkaisun arvoon asiakkaalle.

Palvelukeskeisessä mallissa palvelutarpeet voidaan tyydyttää verkostomaisen ratkaisun avulla joustavasti, jo saatavilla olevia tiloja ja toimintoja hyödyntäen. Tämä tarkoittaa käytännössä muun muassa painopisteen siirtymistä täydennys- ja korjausrakentamiseen uudisrakentamisen sijaan, ja päällekkäisen rakentamisen minimointia.

Nykyinen tuotantolähtöinen ajattelu johtaa itsenäisiin ratkaisuihin, joita saatetaan käyttää systeemisesti, siis osana suurempaa kokonaisuutta. Tällainen suurempi kokonaisuus voi olla alueellinen palveluverkosto tai paikallinen eri toimijoiden muodostama kokonaisuus jossa itsenäiseksi suunniteltu ratkaisu toimii oman logiikkansa mukaisesti. Ajureina ovat tuotannon kontrolli, omavaraisuus ja sisäinen tehokkuus.

Uudessa mallissa tavoitteena ovat päinvastoin systeemiset ratkaisut, joita voidaan käyttää itsenäisesti. Tämä edellyttää uudenlaisia toimintamalleja ja ympäristöjä: ympäristöjä jotka eivät perustu itsenäisiin riippumattomiin yksiköihin ja toimintamalleja jotka ovat joustavia ja hyödyntävät verkostomaisia ratkaisuita.

TÄYTYH-hankeessa Aalto-yliopiston Arkkitehtuurin laitoksen Sotera-instituutti, (Sosiaali- ja terveydenhuollon tekniikan ja rakentamisen instituutti), keskittyi tutkimukseen ja tiedonhankintaan osahankkeiden käytännön kehittämisen tukemiseksi. Sotera-instituutilla on

vuosikymmenten kuluessa kertynyt kumuloitunut osaaminen sote-rakentamisesta ja teknologioista. Selvitykset keskittyivät muun muassa seuraaviin osa-alueisiin: *palvelutarvearviot, palvelukykyarviot sekä tilainventaariot*.

5.1.2 Palvelutuotannon ominaisuuksia

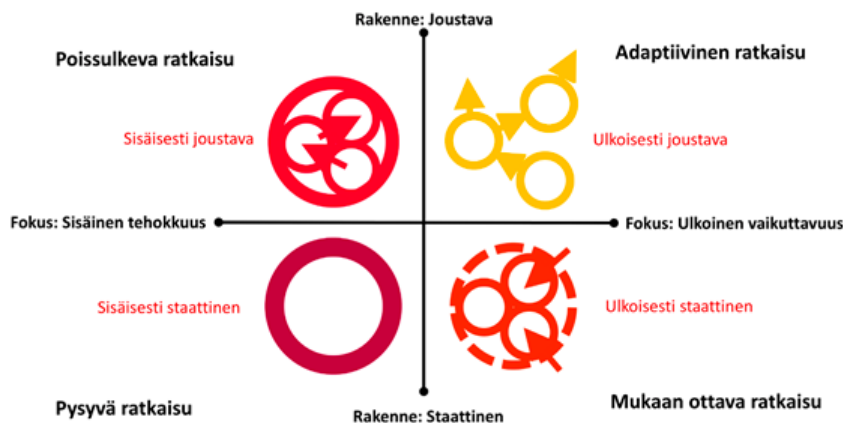
Palvelutuotannon ominaisuuksia voidaan tarkastella niiden tuottajaorganisaatioiden rakenteen näkökulmasta. Quinn ja Rohrbaugh (1983) ovat artikkelissaan esittäneet organisaatioanalyysin nelikentän parametreiksi organisaation rakenteen sekä sen painopisteet.

Organisaation rakenteen ääripäinä ovat kontrolloitu jäykkä rakenne ja toisena ääripäänä joustava mukautuva rakenne. Organisaation painopistettä tarkastellaan suhteessa sen toimintastrategiaan. Onko organisaatio sen omia sisäisiä prosesseja ja niiden tehokkuutta painottava, vai painottaako se vaikuttavuutta ulospäin, ja luo arvoa ulkoisten osapuolien kanssa.

Organisaation rakenteen ollessa kontrolliin perustuva ja painopisteen ollessa sisäisessä tehokkuudessa, voidaan ratkaisua kuvata staattiseksi. Silloin kun organisaation rakenne on joustava, mutta sen painopiste on sisäisessä tehokkuudessa, voidaan organisaatiota kuvata eksklusiiviseksi, poissulkeväksi. Tällöin se painottaa lähinnä vain omien sisäisten resurssiensa tehokasta hyödyntämistä.

Rakennetta, jonka painopiste on vaikuttavuudessa ja ulkoisten resurssien hyödyntämisessä, mutta rakenne on staattinen, kuvataan inklusiiviseksi, mukaansa ottavaksi. Tällainen organisaatio ottaa myös ulkopuoliset tahot huomioon arvonaluonnissa, mutta omilla ehdoillaan. Lopuksi organisaatiota, jonka painopiste on vaikuttavuudessa, ja jonka rakenne on joustava, voidaan kutsua adaptiiviseksi, mukautumiskykyiseksi. Se hyödyntää ulkoisia resursseja ja sopeutuu muuttuviin tarpeisiin joustavasti (kuva 3)

Organisaatioanalyysi kuvaa organisaation toimintamallia ja sen tavoitteita. Toimiakseen organisaatio tarvitsee erilaisia resursseja. Nämä voivat olla esimerkiksi fyysisiä, virtuaalisia, toiminnallisia ja taloudellisia. Fyysisten resurssien tulisi tukea organisaation toimintamallia ja edesauttaa organisaation toimintalogiikan mukaisia aktiviteetteja, eikä olla esteenä organisaation toimintastrategian toteuttamisessa.

Kuvio 3. Toimintaympäristön resurssianalyysin viitekehys (Mukaillen, Quinn, R. ja Rohrbaugh, J. 1983)

Pysyvän (static) mallin rakenne on staattinen ja sen painopiste on sisäisessä tehokkuudessa. Se on tyypillisesti käyttötarkoitukseensa räätälöity, sisäiseltä rakenteeltaan jäykkä ja heikosti muuntojoustava ratkaisu, joka perustuu ennakkokäsityksiin ja sisäisen tehokkuuden maksimointiin. Tällainen ratkaisu on räätälöity ennakoituun käyttötarkoitukseen ja on sisäisesti sekä ulkoisesti joustamaton ratkaisu. Sen kehittäminen sopeutuvan mallin mukaiseksi saattaa edellyttää laajoja toimenpiteitä.

Poissulkevan (exclusive) mallin rakenne on joustava ja painopiste on sisäisessä tehokkuudessa. Poissulkeva ratkaisu perustuu sisäisen tehokkuuden optimointiin sisäisesti joustavassa rakenteessa. Painopiste on organisaation sisäinen ja tuotannon tehokkuutta tavoitteleva. Toiminnan ulkopuoliset tahot ovat arvonaluonnin kohteina, eivät arvonaluonnissa mukana. Sen kehittäminen sopeutuvan mallin mukaiseksi edellyttää muutoksia ja mahdollisesti myös täydennystoimenpiteitä.

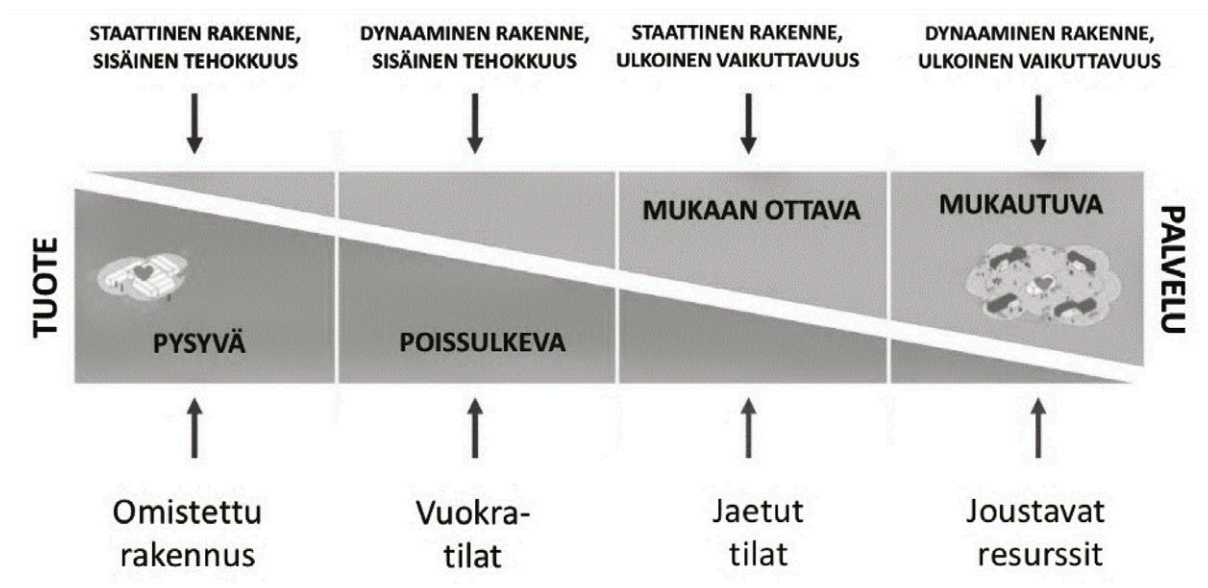
Mukaan ottavan (inclusive) mallin rakenne on jäykkä ja painopiste on ulkoisessa vaikuttavuudessa. Se perustuu sisäiseen kontrolliin. Tällaisia ratkaisuja ovat esimerkiksi nykyiset monikäyttöisiksi suunnitellut ratkaisut jotka kutsuvat ulkoisia käyttäjiä hyödyntämään omia sisäisiä resurssejaan. Sen kehittäminen sopeutuvan mallin mukaiseksi saattaa edellyttää korjaustoimenpiteitä mm. saavutettavuuden suhteen.

Sopeutuvan (adaptive) mallin rakenne on dynaaminen ja painopiste on ulkoisessa vaikuttavuudessa. Sopeutuva ratkaisu mukautuu joustavuutensa takia hyvin toiminnan ja ympäristön muutoksiin. Mallin tavoitteena on tunnistaa sitä tukevien ratkaisuiden ominaisuudet erityisesti palveluiden, ja niiden tuottamisen näkökulmista. Soveltuu suoraan tai vähäisten muutosten kautta palvelukeskeiseen malliin.

Fyysistä toimintaympäristöä voidaan tarkastella edellä esitetyn viitekehyksen mukaisesti ja arvioida, millaiset ominaisuudet ja tilastrategiat tukevat valittuja toimintamalleja.

Sopeutuva malli perustuu eri erityyppisten vuokra- ja palvelusopimusten yhdistämiseen ja (suhteessa perinteiseen malliin) vertailukelpoisen uuden toimintamallin aikaan saamiseen. Tavoitteena on luoda yhdenvertaiset edellytykset ratkaisun hankinnalle perinteisellä ennakkoivalla investointimallilla tai reaktiivisella verkostomallilla, tai näiden kombinaatioilla. Tällöin tilaajalla on tilanteesta riippuen mahdollisuus valita tarkoituksenmukaisin lähtökohta tarvittavalle ratkaisulle.

Tällainen toimintamalli edellyttää soveltuvaa suunnittelu-, hankinta- ja hallintaprosessia itse omistetuille, vuokratuille sekä joustaville, tarpeen mukaan käytettäville tiloille eri ympäristöissä. Toimintamallin avulla organisaatio kykenee kartoittamaan kaikki toiminnallisesti järkevät vaihtoehdot kussakin tilanteessa ja myös pitkällä tähtäimellä parantamaan ja tehostamaan verkoston toimintaa.

Kuvio 4. Teoreettinen tavoite – ja tilatyypiluokittelu

5.1.3 Operoivat ja operoitavat resurssit sekä resurssioperointi

Palvelukeskeisissä ratkaisuissa kokonaisuus koostuu *operoivista* sekä *operoitavista* elementeistä sekä näitä elementtejä kokonaisuutena operoivasta *resurssioperoinnista*. Operoivat resurssit tarkoittavat eri toimintoja, esimerkiksi erilaisia palveluita. Operoitavat resurssit tarkoittavat näiden toimintojen tarvitsemia tiloja ja teknologioita. Resurssioperoinnilla tarkoitetaan verkostonhallintaa ja -johtamista.

Palvelukeskeisessä ratkaisumallissa rakennukset ja teknologiat ovat arvon yhteisluonnin välineitä, ja keskeistä on ratkaisun arvo asiakkaalle käytössä. Tavoiteltava ratkaisu muodostuu kokonaisuudesta, jonka osatekijät ovat ennalta sovitussa kumppanuussuhteessa toisiinsa. Tämä eroaa tuotekeskeisen ratkaisun tavoitteesta olla riippumattoman muista toimijoista tai ratkaisuista. Kumppanuussuhteessa olevat elementit yhdistyvät tällöin verkostomaisen palvelualustan kautta. Palvelutuotannossa tällainen fyysinen palvelualusta saattaa sisältää sekä yksityisesti että julkisesti omistettuja tiloja ja ympäristöjä, sekä toiminnallisia elementtejä kuten yksityisesti tai julkisesti tuotettuja terveys- ja hoivapalveluita, harraste- ja vuorovaikutuspalveluita sekä näitä operoivia tahoja.

Operoivat resurssit

Operoivat resurssit tarkoittavat niitä toimintoja, joita suoritetaan palvelualustalla, operoitavissa resursseissa. Palvelukeskeisen ratkaisun suunnittelu edellyttää näiden operoivien resurssien tunnistamista sekä toimintamallien ja ansaintalogiikan kartoittamista. Operoivina resursseina voidaan käsitellä kaikkia palveluiden tuottamiseen liittyviä julkisia, yksityisiä, kolmannen sektorin tai vertaistoimintaan perustuvia resursseja. Operoivien resurssien kartoituksessa tulee tunnistaa siis kaikki potentiaaliset toimijat, heidän toimialansa ja toimintakykynsä suhteessa määriteltyyn kysyntään. Tavoitteena on saavuttaa määritellyn kysynnän mukainen palvelutaso operoivia resursseja yhdistelemällä.

Käytännössä operoivia resursseja voivat palvelukeskeisessä ratkaisussa olla lähestulkoon kaikki määritellyn alueen toimijat, itsenäisistä yrittäjistä julkisiin ja yksityisiin organisaatioihin. Operoivana resurssina voi olla paikallinen yrittäjä, esimerkiksi kampaamo joka näkee mahdollisuuden kasvattaa liikevaihtoaan tuottamalla lähipalveluita sekä omalla mutta ehkä myös uudella toimialalla, esimerkiksi postipalveluna tai vertaispalveluiden koordinaattorina. Tällainen yrittäjä voi myös nähdä mahdollisuuden palvelujensa laajentamiseen, esimerkiksi tarjoamalla paikallisen ”päivystyspisteen”, joka auttaa arjen haasteissa. Tämän tyyppinen toiminta lisää alueen palvelukykyä kustannustehokkaasti ja lisää alueen hyvinvointia. Kampaamotoiminta on vain esimerkki paikallisista mahdollisuuksista ja kuvaa operoivien resurssien avoimen kartoittamisen merkitystä. Pienissä taajamissa, joissa saattaa olla jäljellä ainoastaan yksi tai muutamia palveluntarjoajia, kaikki voivat hyötyä mallista, jossa arvoa luodaan yhdessä muiden toimijoiden ja asiakkaiden kanssa.

Operoitavat resurssit

Operoitavat resurssit muodostuvat toiminnan olosuhteista: fyysisestä ympäristöstä ja erilaisista toimintaa tukevista teknologioista. Olennaista on näiden operoitavien resurssien soveltuvuus operoivien resurssien toimintamalliin. Käytännössä tämä tarkoittaa rakennetun ympäristön osalta erilaisten resurssien saavutettavuuden arviointia ja parantamista verkostomaisessa toimintatavassa. Perinteisestä mallista tämä eroaa siinä että ratkaisun (rakennuksen) sisäisen optimoinnin sijasta näkökulma on rakennuksien tarjoamien resurssien optimointi ja avaaminen myös ulkopuoliseen käyttöön.

Ympäristö voidaan nähdä tässä näkökulmassa palvelualustana jonka kautta erilaiset fyysiset resurssit tarjoutuvat. Sen pääominaisuudet ovat resurssien ajallinen ja tilallinen saavutettavuus sekä niiden tarjoutuminen käyttäjilleen. Tarjoutumista voidaan tarkastella toiminnallisella, taloudellisella ja teknisellä tasolla.

Digitaalinen palvelualusta

Kysynnän ja tarjonnan dynaaminen kohtaaminen edellyttää digitaalista palvelualustaa. Digitaaliset alustat mahdollistavat myös siirtymisen julkisten palveluiden järjestämisessä nykyisestä arvoketjumaisesta mallista uudenlaiseen arvoverkottuneeseen toimintamalliin.

Arvoketjumallin tarkoitus on maksimoida ketjun tehokkuutta kustannuksia pienentämällä, ja organisaatioita tarkastellaan toimintojen sarjana, kustannuksina. (Michael Porter 1985 *Creating and Sustaining Superior Performance*, New York.) Arvoverkottuneessa mallissa arvoa luodaan mahdollistamalla suora tai epäsuoran resurssien tai informaation vaihdanta eri toimijoiden sekä toiminnan asiakkaiden välillä. Arvo luodaan asiakkaan ja palveluja tuottavien organisaatioiden vuorovaikutussuhteessa hyödyntämällä käytössä olevia voimavaroja paremmin ('value co-creation', ks. Vargo et al. 2008; Vargo & Lusch 2008).

Kun palvelukeskeiset ratkaisut toimivat arvoketjumaisen mallin sijasta arvoverkostomaisessa mallissa, on suunnittelu- ja investointiriski hallittu. Verkostomainen toimintamalli on adaptiivinen, toisin sanoen se sopeutuu toimintaympäristöjen tarpeisiin sen sijaan, että investoinnit ja suunnitelmat perustuisivat pääosin ennakkointiin. Verkostomainen malli on myös joustava, ja voi hyödyntää paikallisia yrityksiä erilaisten kumppanuus- ja vuorovaikutussuhteiden kautta. Monikäyttöisyyden myötä tilojen käyttöastetta voidaan kasvattaa. Haasteena ovat palveluiden ja tilojen koordinointiin liittyvät aikaisemmista malleista poikkeavat uudenlaiset hankintasopimukset ja strategiset kumppanuudet.

Digitaalisen palvelualustan pääominaisuudet ovat puolestaan älykäs resurssien analysointi sekä kysynnän ja tarjonnan sovittaminen yhteen haluttujen parametrien mukaisesti. Tällaisia parametreja voivat ovat esimerkiksi kustannukset, etäisyys ja käytettävyys. Resurssien saavutettavuus ei vielä itsessään takaa niiden käyttöä, vaan verkostomainen käyttäminen

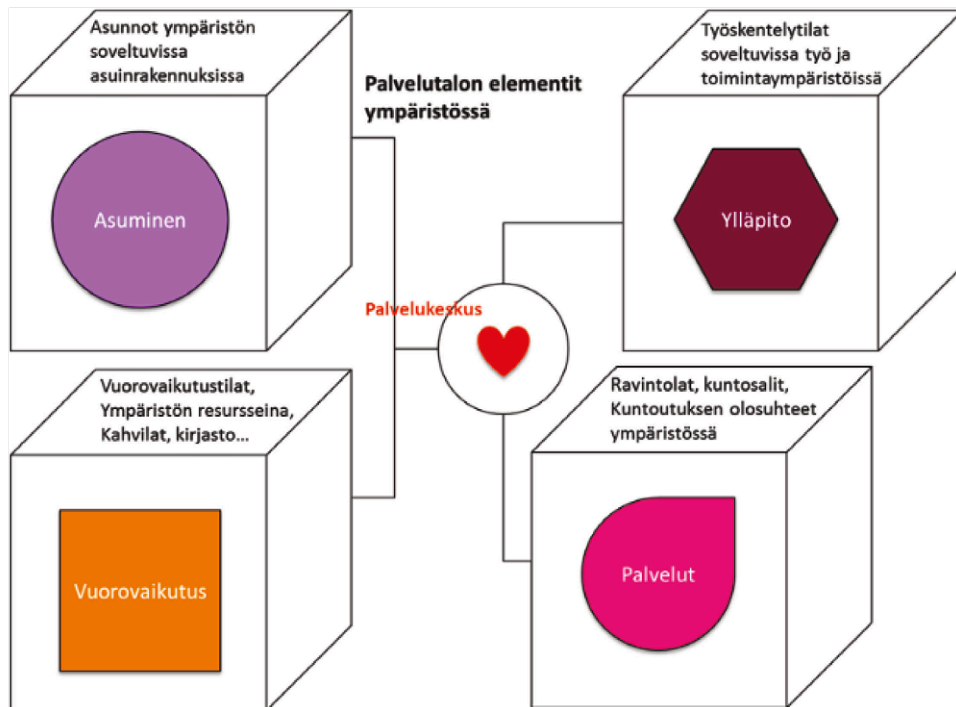
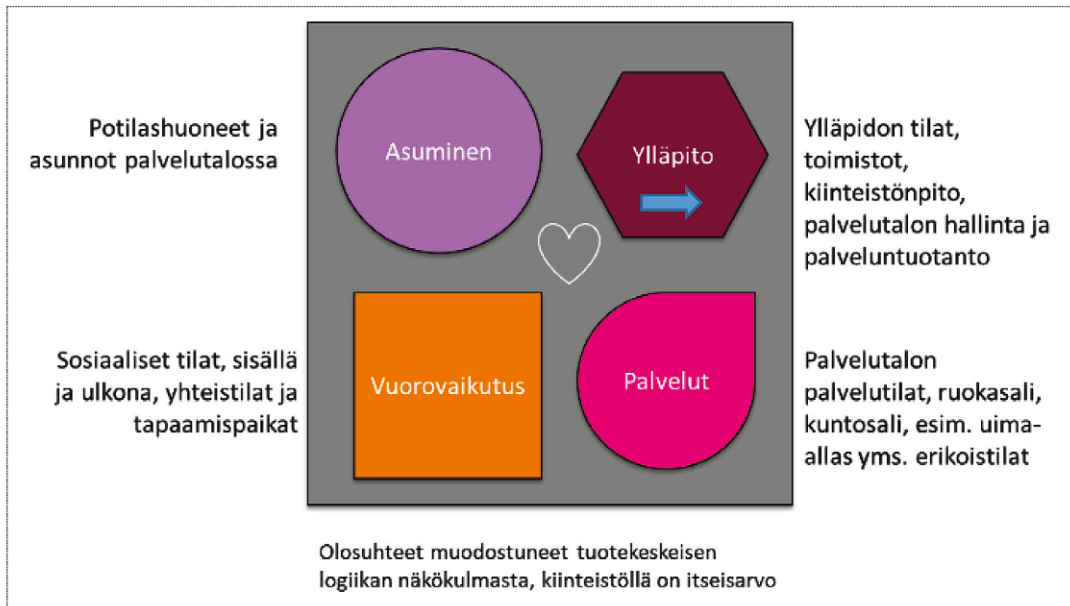
edellyttää myös toimintastrategian kehittymistä. Sisäistä tehokkuutta painottavasta strategiasta on siirryttävä ulkoista vaikuttavuutta hyödyntäväksi toimijaksi. Samalla johtamisen on muututtava tuotantoa kontrolloivasta mallista verkostojen johtamista hyödyntäväksi malliksi.

Resurssioperointi

Rakennettu ympäristö muodostaa fyysisen palvelualustan joita erilaiset palveluoperaatiot käyttävät. Operoivat toiminnot muodostuvat erilaisten palveluntarjoajien aktiviteeteista, jotka voivat toimia erillisinä, tai yhdessä kattavamman kokonaisoperoinnin kautta. Tällainen operaattori voi olla joko julkinen tai yksityinen tai yhteistoiminnassa kehitetty. Palvelukeskeisen ratkaisun kehittämisen kannalta on olennaista tarkastella näitä fyysisiä operoitavia ja toiminnallisesti operoivia resursseja toisistaan erillisinä verkostoina. Resurssioperointi tuo nämä osittain toisistansa riippumattomat operoitavat ja operoivat resurssit kokonaisratkaisun käyttöön, ja mahdollistavat halutun palvelutarjoaman.

Palvelukeskeisessä ratkaisussa olemassa olevat tilaresurssit muodostavat verkostomaisen kokonaisuuden, jonka keskiössä on palveluiden operaattori (resurssioperaattori). Asuminen, harrastaminen, työn teko, palvelut ja sosiaalinen kanssakäyminen tapahtuvat olemassa olevissa tiloissa (kuva 5).

Tuotekeskeisessä ratkaisussa nämä olosuhteet on useimmiten toteutettu tavoitteena optimoida palveluiden tuottamisen operoitavia resursseja. Tämä johtaa usein suuriin kokonaisratkaisuihin ja investointeihin. Tällaista ratkaisumallia voidaan kutsua tuotekeskeiseksi, että ratkaisun arvo on itse tuotteessa, esimerkiksi rakennuksessa. Rakennus on optimoitu ennakoituun käyttötarkoitukseensa käytettävissä olevilla resursseilla. Ennakointia voidaan yrittää tarkentaa osallistamalla ratkaisun eri osapuolet ja käyttäjät mukaan suunnitteluun. Tällainen ratkaisu edellyttää ymmärrystä muuttuvista toimintaolosuhteista ja teknologioista ja on tavallisesti investointina proaktiivinen: suurin osa investoinnista joudutaan tekemään ennen kuin ratkaisu saadaan käyttöön.

Kuvio 5. Siirtyminen yksittäisestä palvelurakennuksesta palvelukeskeiseen taajamaratkaisuun

5.1.4 Palvelukeskeisen ratkaisun piirteitä

Palvelukeskeisen ratkaisun suunnittelu

Palvelukeskeisen ratkaisun ominaispiirre on arvon yhteisluonnin tavoite palvelutuotannon, ympäristön ja asiakkaiden kesken. Se kokoaa erilaisia tarvittavia resursseja yhteen verkostomaiseksi kokonaisuudeksi. Palvelualustan määrittely ja kehittäminen sekä sen johdaminen ovat palvelukeskeisen ratkaisun pääelementtejä. Tilojen suunnittelun osalta palvelukeskeinen ratkaisu edellyttää näkökulman laajentamista perinteisestä rakennussuunnittelusta: painopiste on tilojen saavutettavuudessa, niiden joustavassa hyödyntämisessä sekä vaikuttavuudesta myös ulkoisten toimijoiden näkökulmista.

Palvelukeskeisen, adaptiivisen ratkaisun suunnittelu edellyttää sekä suunnittelutyökalujen että prosessien uudenlaista hahmottamista ratkaisun määrittelemiseksi. Suunnitteluvaiheessa optimoidaan verkoston rakenne eli vaihtoehtoiset toteuttamismallit. Tämä vaikuttaa luonnollisesti sekä hankinnan sisältöön että sen budjetointiin esimerkiksi investointien pienentymisenä, ja tämän kustannuserän siirtymistä ylläpidon ja käytön puolelle.

Palvelutarve

Palvelutarve on riippumaton palveluiden tuotannon logiikasta. Palvelutarve kuvaa palveluita kohtaan tunnistetun kysynnän ja sisältää sekä palveluiden asiakkaiden että palveluiden tuottajien tarvekuvaukset. Tarpeen tai kysynnän kartoittaminen on kriittinen vaihe palveluprosessissa, sillä tässä kohdassa määritellään, mitä tarvitaan, kuinka usein, missä muodossa ja miten toimitettuna. Myös toimittaja voi olla osana tarvemäärittelyä. Esimerkiksi laajojen palveluhankintojen yhteydessä toimittajilla voi olla näkemyksiä palvelun toteuttamisesta.

Palvelutarpeen eli palveluiden kysynnän kuvaus on pääosin riippumaton palveluiden järjestämisen tavoista. Tunnistettuun kysyntään vastaava ratkaisu voidaan siis tuottaa esimerkiksi aiemmin mainittujen tuote- tai palvelulähtöisten mallien mukaisesti. Palvelutarve ilmaisee sitä kysyntää johon toimijat voivat arvolupauksillaan vastata.

Palvelukyky

Palvelukykyarvioinnissa tarkastellaan ja kartoitetaan palvelukykyyn, tarjontaan vaikuttavia elementtejä. Arviointiin sisältyy alueellisten resurssien kartoittaminen, toimijoiden tunnistaminen ja toiminta-alueen kartoittaminen. Tarkoituksena on selvittää kaikki palvelut, jotka joko sijaitsevat määritellyllä alueella, palvelualustalla, tai toimittavat palveluita tälle alueelle.

Alueellisen osaamisen, aktiivisuuden ja kustannustehokkuuden kannalta operoitavien resurssien laaja hyödyntäminen on ensisijaisen tärkeää. Julkisella rahoituksella tuotetut

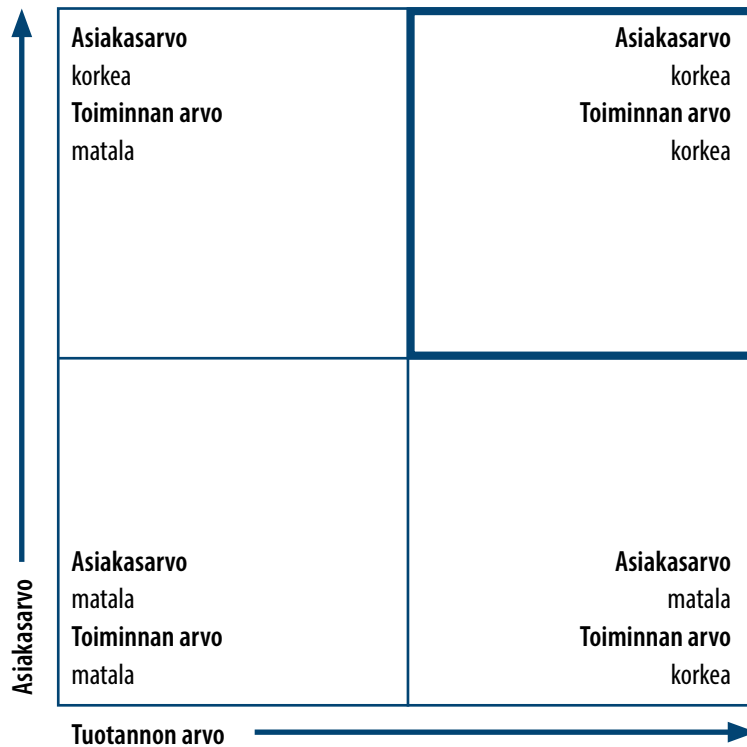
peruspalvelut voivat näin keskittyä olennaisen palvelukyvyn ylläpitoon ja luoda arvoa yhdessä paikallisten yrittäjien kanssa.

Tämä avaa uutta näkökulmaa perinteiseen public-private-partnership malliin, joka perustuu pääasiassa alihankintaan. Palvelukeskeisessä mallissa jokainen toimija tarjoaa palveluitaan palvelualustan kautta eikä toisilleen alisteisessa suhteessa.

Palveluarvo

Palvelutarpeen ja palvelukyvyn suhteesta voidaan johtaa palveluiden arvo, jonka tavoitteena on kysynnän ja tarjonnan tasapaino. Palveluarvon määrittelyssä asiakasarvo muodostuu asiakkaan kokemasta arvosta ja palvelukyky eli tuotannon arvo muodostuu olemassa olevista liiketoimintamallista, resursoinnista ja olosuhteista.

Palvelutarpeen perusteella voidaan tunnistaa palveluarvon kannalta järkevin palveluiden järjestämisen tapa ja logiikka. (Kuvio 6)

Kuvio 6. Palveluarvon muodostuminen

Operoitavien resurssien inventaario

Tilainventaario

Tilat, rakennukset, taajamat ja teknologiat ovat kaikki resursseja joissa operoidaan: niissä asutaan, työskennellään, toimitaan ja tanssitaan. Ne muodostavat fyysiset puitteet arjelle ja juhlalle. Operoitavat resurssit on tästä syystä kartoitettava perusteellisesti määritellyn alueen sisällä.

Tämä voidaan tehdä kaavamääräysten ja rakennuksen käyttötarkoituksen perusteella, mutta käytännössä se edellyttää myös tarkempaa selvitystyötä. Resurssikartoitus (inventaariorio) sisältää havaintoja tarkasteltavan rakennuksen koosta, sen nykytarkoituksesta ja sisällöstä. Osa tästä tiedosta on olemassa jo erilaisissa rekistereissä, mutta sitä on syytä tarkentaa käytännön havainnoinnilla. Resurssikartoitus voi myös sisältää erilaisia kuntoarvioita sekä taloudellisia parametreja. Näin voidaan luoda käsitys käytettävistä ja saavutettavissa olevista resursseista, ja suunnitella näitä hyödyntävää verkottunutta ratkaisua. Kartoituksen tulokset muodostavat eräänlaisen resurssipoolin, jonka perusteella palvelukeskeisen mallin tilaohjelma ja resurssitarpeet voidaan tunnistaa ja täydentää jo olemassa olevaa verkostoa toimivammaksi. Tilainventaariossa tarkastellaan tilojen käyttökelpoisuutta palvelualustan näkökulmasta, eli kuinka hyvin tarkasteltavat ratkaisut sopivat operoitavien resurssien käyttöön erityisesti verkottuneessa toimintamallissa. Inventaariorioissa on seuraavia tehtäviä: Operoitavien resurssien kartoitus määritellyllä alueella. Minkälaisia tiloja ja rakennuksia on käytettävissä alueella? Kuinka nämä resurssit ovat saavutettavissa, kuinka saavutettavuutta voidaan parantaa? Saavutettavuutta voidaan tarkastella toiminnan näkökulmasta: kuka operoi toimintaa, koska tämä resurssi on käytettävissä ja minkälaisin ehdoin? Saavutettavuutta voidaan myös tarkastella fyysisen ympäristön näkökulmasta, suhteessa resurssien syvyyteen verkostossa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, kuinka monen linkin päässä kyseinen resurssi on. Linkillä tarkoitetaan tässä jokaista erillistä liikkumisvaihetta kyseessä olevassa tilaratkaisussa. Rakennuksissa on useimmiten niille ominainen tilahierarkia joka voi olla syvä tai matala. Syvässä hierarkiassa liikkuminen tapahtuu erilaisten aulojen, käytävien ja kerrosten kautta, joista jokaiseen siirtymistä voidaan kuvata linkkinä niiden välillä. Matalassa hierarkiassa tilat aukeavat mahdollisuuksien mukaan suoraan toisiinsa ja ovat helpommin saavutettavissa. Välittävien linkkien määrä on siis pienempi.

Palvelukeskeisen ratkaisun hankinta

Palvelukeskeisen ratkaisun hankintaa varten on tunnistettava hankintamalli joustavan tarjontapoolin kokoamiseksi ja resurssien saatavuuden varmistamiseksi. Verkostomainen ratkaisu koostuu yleensä toiminnan kannalta olennaisten osien ”ydinkohteesta” ja sitä tukevista toiminnallisista ja tilallisista tarjoamista. Ratkaisua määritettäessä on tärkeää tunnistaa ratkaisun vaikuttavuuden ja tehokkuuden kannalta olennaiset työkalut ja mittarit, joilla voidaan varmistaa verkoston hallittavuuden mittaaminen keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Tällaisia työkaluja ovat esimerkiksi:

1. Hankintapaketin muodostamisen työkalut erilaisten resurssien ja palvelukokonaisuuksien osalta.
2. Tarvittavat painotukset hankinnan tueksi ja vertailtavuuden varmistaminen.
3. Erilaisten omistusmuotojen ja sopimusmallien kuvaaminen ja niiden ominaisuuksien arviointi.

Palvelukeskeisen ratkaisun hallinta

Hallinnan kehittämisenä tarkoitetaan kuvausta siitä, miten palveluoperoinnin toimintamalli hyödyntää resursseja. Tällaisen tilastrategian pohjalta tehdään toimintamalli, jonka avulla voidaan löytää alueellisesti paras mahdollinen verkostomalli, jota voidaan käyttää pohjana palvelukeskeisen toimintamallin muodostamiseksi. Hallinnan tueksi tulisi kehittää myös verkoston suorituskyvyn mittarit verkoston ohjaamiseen ja tulevien hankkeiden suunnitteluun. Verkostomainen ratkaisu on joustava, erilaisiin tilanteisiin sopeutuva, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä sekä potentiaalisesti alueellista hyvinvointia luova. Taloudellista kestävyyttä saavutetaan välttämällä turhia tai vääriä investointeja ja luomalla joustavia ratkaisumalleja jotka sopeutuvat muuttuviin tilanteisiin. Ekologinen kestävyys kasvaa kun verkottunut malli perustuu olemassa olevien resurssien tehokkaaseen hyödyntämiseen sen sijaan, että investoidaan ja rakennetaan uutta. Alueellinen hyvinvointi kasvaa sisäisten ostojen ja resurssien hyödyntämisen sekä alueellisen osaamisen ja palvelukyvyn kasvun vuoksi. Toimintamallissa keskeisiä ovat verkoston keskinäinen luottamus, sopimusrakenteen joustavuus, yhteiset arvot ja soveltuvat toimintamallit, joten se edellyttää myös verkostajohtamisen erityisosaamista.

5.1.5 Palvelukeskeisen ratkaisun suunnitteluprosessi

Resurssien kartoitus (tarjonta) muodostaa ”tilaohjelman” ja toiminnallisuuksien perustan, jota verrataan ratkaisun tavoitettiin (kysyntä). Palvelukeskeisen ratkaisun ohjelma muodostuu samalla tavalla kuin tuotokeskeisen ratkaisun ohjelma, mutta ratkaisumalli on erilainen. Palvelukeskeinen malli on keskeisesti toisenlainen tapa järjestää palveluiden tuotanto ja olosuhteet, sillä se kattaa myös tavan organisoida, hankkia, toteuttaa ja ylläpitää palveluita ja niiden olosuhteita. Suunnittelu, toteutus ja ylläpito muodostavat omat vaiheensa, joita tässä kutsutaan nimellä *esituotanto*, *tuotanto* ja *jälkituotanto*.

Esituotantovaihe

Esituotantovaiheessa selvitetään hankkeen edellytykset ja toteuttamismahdollisuudet. Tuloksista kootaan tarveselvitys, jonka pohjalta tehdään hankesuunnittelupäätös joko verkottuneen tai itsenäisen ratkaisun suunnitteluun. Hankesuunnitteluvaiheessa arvioidaan palvelukeskeisen hankkeen toteuttamismahdollisuudet ja toteutusvaihtoehdot. Tulokset

kootaan hankesuunnitelmaksi, jossa asetetut laajuus- ja laatutavoitteet määrittävät hankkeen kustannustason ja aikataulun.

Esituotantovaiheessa määritellään tavoite ja laaditaan ohjelma. Palvelutarveselvitys on osa esituotantovaihetta. Tavoitteena voi olla esim. lisätä yli 75-vuotiaiden kotona asumista. Tavoite voi olla joko verkoston tai rakennuksen tuottaminen ja se voi sisältää sekä palveluita että tiloja. Ohjelma sisältää käyttäjien osallistamisen ja palvelualueen määrittelyn, esimerkiksi sen, että se käsittää jalankulkuyhteyden ulottuvissa (halkaisija esimerkiksi n. 500 m) olevan alueen.

Operoivat resurssit / Palvelukyky selvitys: resurssien inventointi. Servitetaan kaikki alueella tarjottavat julkiset, yksityiset, kolmannen sektorin ja vertaispalvelut.

Operoitavat resurssit / Resurssien kartoitus: käytettävissä olevat olemassa olevat tilat ja rakennukset. Kaikki palvelutuotantoon potentiaalisesti soveltuvat tilat lähtökohtana kunnan hallinnassa olevat, mutta myös yksityisten, yhdistysten jne. hallinnoimat tilat. Tilojen ominaisuudet tulisi selvittää mahdollisimman hyvin, jotta saadaan realistinen käsitys niiden soveltuvuudesta osaksi palveluverkkoa.

Tuotantovaihe

Palvelukeskeisen ratkaisun suunnittelu jakaantuu kahteen vaiheeseen, luonnos- ja toteutussuunnitteluun. Luonnossuunnitteluvaiheen tuloksena määritellään kohteen suunnitteluratkaisut ja toteutustapa sekä tehdään päätös luonnossuunnitelmien hyväksymisestä. Toteutussuunnitteluvaiheessa laaditaan hankinta-asiakirjat ja -suunnitelmat, valmistellaan hankinnat ja tehdään toteuttamispäätös. Tuotantovaiheessa hankkeen suunniteltu ratkaisu toteutetaan. Käyttöönottovaiheessa käynnistetään toiminta ja todetaan seuranta-toimenpitein ratkaisun toimivuus.

Luonnossuunnittelu

1. ohjelman laatiminen (vrt. tilaohjelma ja toimintasuunnitelma)
 - Ratkaisun tavoitteet ja tarpeet, tarveselvitys
 - Osallistetaan ratkaisun sidosryhmät, esisuunnitelma
2. palvelualueen määrittely (vrt. tontin ominaisuudet rakentamisessa)
 - verkostanalyysi, resurssien kytkeytyminen
 - verkoston syvyys olemassa olevalla alueella
3. resurssien kartoitus (olemassa olevat operoivat / operoitavat resurssit)
 - fyysiset resurssit erikseen (olosuhteet)
 - palveluresurssit erikseen (operaatiot)

Toteutussuunnittelu

4. resurssianalyysi (tavoitteiden ja olemassa olevan toteuman vertailu)
 - tavoitteiden toteutuminen
 - puuttuvat resurssit
5. täydennyssuunnittelu (puuttuvien/ täydentävien resurssien suunnittelu)
 - toteutussuunnitelmat
 - tuotanto
6. hankinta (puuttuvien/ täydentävien resurssien hankinta ja toteutus)
 - kustannusrakenteen muutokset
 - hankintarakenteen muutokset

Tuotantovaihe kattaa nykyisen rakennussuunnittelun päävaiheet ja sisällöt. Tuotantovaiheessa määritellään ratkaisun tilaohjelma ja tunnistetaan olemassa olevat sekä mahdollisesti puuttuvat resurssit. Puuttuvat resurssit toteutetaan yhteistyössä arvoverkon kanssa. Tuotantovaiheessa myös suunnitellaan ratkaisun toiminnallinen sisältö. Tuotantovaiheessa ei luoda proaktiivisesti staattista ja jäykkää ”loppuratkaisua” vaan luodaan edellytykset ratkaisun dynaamiselle ja reaktiiviselle kehittymiselle jälkituotantovaiheessa.

Jälkituotantovaihe

Ratkaisun käyttöönotto on yleisesti nähty tuotantoprosessin päätepisteenä. Tilaaja hyväksyy ratkaisun ja rakennusaikaiset vastuut raukeavat ja takuvaihe alkaa. Tämä on yleensä johtanut siihen, että ratkaisu on mahdollisimman valmis käyttöönotettaessa. Tämä on myös edellyttänyt tilaajan perusteellista osallistamista suunnitteluvaiheisiin tarpeiden ymmärtämiseksi ja muutoksiin varautumiseksi. Tähän lähestymistapaan sisältyy sekä suunnittelu- että investointiriski, joka johtuu toimintaympäristön ja tarpeiden nopeasta muuttumisesta ja ennakoinnin vaikeudesta.

Palvelukeskeisessä ratkaisussa asiakkaiden osallistaminen tapahtuu pääosin jälkituotannon avulla. Siinä ratkaisun ominaisuuksia säädetään palveluiden avulla ja resurssien dynaamisen hankinnan kautta. Palvelukeskeisen ratkaisun mukauttaminen toteutuneeseen ja muuttuvaan tarpeeseen tehdään resurssioperoinnin avulla, olemassa olevia ja uusia resursseja käyttäen ja kehittäen.

Suunnittelussa tarkastellaan esimerkiksi, mitä muutoksia olemassa oleviin rakennuksiin tulee tehdä esteettömyyden ja savutettavuuden varmistamiseksi. Suunnittelussa ratkaistaan myös täydennysrakentamisen määrä ja tarvittavien ratkaisuiden sijainti verkostossa. Jälkituotantovaihe edellyttää resursointia myös muutosten hallintaan ja niiden toteuttamiseen.

Verkostomaisena toteutettu ratkaisu on investointina edullisempi, suunnittelultaan nopeampi ja käytöltään joustavampi, mutta aiheuttaa paineita kustannusrakenteen tarkastelulle ja sisäisen budjetoinnin kehittämiseksi. Nykyiset hankinnan käytännöt ohjaavat usein itsenäisten kokonaisratkaisuiden tilaamiseen, ja soveltuvat heikosti verkostomaisten ratkaisuiden hankintaan. Kustannusrakenteet perustuvat myös usein ratkaisuiden eriytyneisiin hankinta- ja käyttökustannuksiin. Toisin sanoen ensin investoidaan olosuhteisiin, jotka otetaan käyttöön ja käyttöönoton jälkeiset toimintamenot ja käyttökustannukset sijoituvat pääosin eri kustannuspaikoille. Tämä ratkaisumalli soveltuu proaktiiviseen ennakoi-vaan hankintaan, mutta reaktiivisessa sopeutuvassa hankinnassa investointi- ja hankintamenot sekoittuvat osittain käyttökustannuksiin.

1. suunnittelu- ja investointiriski on pienennettävissä: ratkaisuiden ennustamisen sijaan fokus on niiden joustavuuden mahdollistamisessa
2. käyttöaste on kasvatettavissa; ratkaisu käyttää monipuolisesti olemassa olevia resursseja sekä julkista että yksityistä tarjontaa hyödyntäen
3. joustavuus on optimoitavissa: tarpeiden muuttuessa verkostomaista ratkaisua on helpompi kehittää ja säätää kuin jäykkää, staattista ratkaisua.

Tällainen toimintamalli noudattaa nk. massaräätälöinnin periaatteita, jossa ratkaisun joustava räätälöinti mahdollistuu etukäteen vakioitujen modulaaristen ratkaisuiden avulla ja asiakasta tukevalla relevantilla valinta-arkkitehtuurilla. Tuotannon tehokkuuden varmistaa modulaaristen ratkaisujen tuottamisen vakioitu tuotantomalli.

5.1.6 Palvelukeskeisen ratkaisun soveltaminen TÄYTYY-hankkeessa

Palvelurakennusten tilainventaariot

TÄYTYY-hankkeen alkuvaiheessa tehtiin palvelurakennusten (vanhusten palvelurakennusten) tilainventaariot käymällä läpi hankkeen eri kuntien olemassa olevat tilat ja niiden käyttökelpoisuus yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa. Arviointimenetelmänä käytettiin Aalto-yliopiston Sotera-instituutissa kehitettyä menetelmää, joka perustuu laitoksen katselmointiin, jossa eri osioita arvioidaan pisteuttamalla kohteet niiden tuoman asiakasarvon mukaan (Taulukko 2). Tilojen lisäksi tarkasteltiin ympäristöä ja taajaman palveluverkkoa ikääntymisen kannalta tarkoituksenmukaisessa laajuudessa.

Taulukko 2. Asiakasarviotaulukko

	Asumisen tilat ja piha-alueet				Toimintakykyä tukevat tilat				Palvelutuotannon sujuvuus	
	Kodinomaisuus joustavuus	Toiminta liikkuminen	Ulkoiu virkistys	Ruokailu oleskelu	Kuntoutus aktiivointi	Yhteisöllisyys harrasteet	Käytettävyys hallittavuus	Sijainti yhteydet		
+2 Asiakasarvo symbolinen emotionaalinen toiminnallinen taloudellinen tekninen	Personoitavissa, tilallisesti muunneltavissa, yhdisteltävissä ja hyvin käytettävissä. Omien kalusteiden sijoitus.	Huoneet avautuvat yhteistiloihin, liikkuminen loogista, turvallista ja houkuttelevaa	Kävelymahdollisuus sisäpihalla, suojattu oleskelumahdollisuus pihalla. Aktiivoinnille esim. puutarha Oleskelutilat liittyvät pihaan.	Hyvin kaikkien saavutettavissa oleva yleisöille avoin ruokailu/kahvila, yhdistyy oleskelutiloihin	Kuntosalit avoinna ympäristön asukkaalle, liittyy muihin harrastetiloihin, kuntosalit alueella hyvin ympäristönsä	Yhteistilat houkuttelevat liittyvät ruokailuun ja aukeavat harrastetiloihin. Harrastetilat myös ympäristön asukkaiden käytössä	Palvelut ovat hyvin saavutettavissa ja sijoitettu asukkaiden liikkumisen kannalta loogisesti, houkuttelevasti ja käytettävästi	Kävelymatka julkisen liikenteen pysäkillä sekä lähiympäristöjen palveluihin. Tarjoutuu ympäristön asukkaalle hyvin		
+1 symbolinen toiminnallinen taloudellinen tekninen	Personoitavissa, tilallisesti muunneltavissa, ja hyvin käytettävissä	Huoneet avautuvat houkuttelevasti yhteistiloihin	Kävelymahdollisuus sisäpihalla, suojattu oleskelumahdollisuus pihalla. Aktiivoinnille	Saavutettavissa oleva yleisöille avoin kahvila	Kuntosalit avoinna ympäristön asukkaalle, kuntosalit alueella hyvin ympäristönsä	Yhteistilat liittyvät ruokailuun ja kuntoutukseen, käytömahdollisuus mullakin	Toiminnallisesti selkeä ja käytettävä ratkaisu	Kävelymatka julkisen liikenteen pysäkillä sekä lähiympäristöjen palveluihin.		
0 toiminnallinen taloudellinen tekninen	Personoitavissa mutta ei muunneltavissa	Huoneet lyhyiden käytävien varrella	Pihalla oleskelualue ja kävelymahdollisuus	Erillinen kahvio, passiivinen sijainti joka ei houkuttele käyttämään muuten	Kuntosalit toiminnallisesti looginen	Erilliset yhteistilat, vain asukkaalle	Palveluntarjoajan kannalta looginen ratkaisu mutta käyttäjä ei huomioitu	Sijaintia passiivinen suhteessa ympäristöön		
-1 taloudellinen tekninen	Standardi huone joka ei personoitavissa	Laitosmaisiet käytävät	Pihalla oleskelualue parkkipaikan keskellä	Kahvio huonosti saavutettavissa	Kuntosalit huonosti saavutettavissa	Erilliset yhteistilat, vain asukkaalle, saavutettavissa huonosti	Kustannustehokas tekninen ratkaisu, toiminnot eivät käytön kannalta loogisia	Lähipalveluihin ei loogista reitistöä		
-2 tekninen	Ei vapaata tilaa huoneessa, ei mahdollisuutta personointiin, kalustus jäykkä ja kaikille sama standardikalusteilla	Sokkeloiset käytävät epälooginen liikkuminen	Piha alnoastaan parkkipaikkana ja huoltopihana	Kahvio huonosti saavutettavissa (eiä käytössä kuin ruoka-alkana)	Kuntosalit laitosmainen, erillään muista harrastetiloista	Yhteistilat erillisiä toisistaan, eivät aukea ulos, huonosti saavutettavissa	Teknisesti valkeasti hallittavissa	Lähipalvelut valkeasti saavutettavissa		

Hankkeessa mukana olevien kuntien alueella tehtiin ikääntyneiden palveluiden palvelutarvearvio. Se toteutettiin perustuen viimeisimpiin väestöennusteisiin ja THL:n potilaslas-kentatilastoihin. Näitä ennusteita ja tietoja täydennettiin arvioitujen palveluntuottajien omilla tiedoilla. Palveluiden perustietojen kartoituksen jälkeen suoritettiin hankkeessa kehitettävien taajamien palvelukykyarviot. Käytännössä tämä tarkoitti tarjolla olevan palvelukokonaisuuden soveltuvuuden arvioimista tuleviin palvelutarpeisiin.

TÄYTYYY hankkeessa Sotera / Aalto yliopisto kehitti uudenlaista arviointi- ja ratkaisumallia julkisen palvelutuotannon tarpeisiin. Tämän Täydentäen toimivaa- projektiin kehitetyn ratkaisumallin teoreettista viitekehystä on sekä kehitetty, testattu että sovellettu projektin eri osapuolien kanssa yhteisissä työpajoissa sekä osapuolien omissa projekteissa. Uudenlaista lähestymistapaa on myös testattu projektiin liittyneissä lopputöissä.

Täydentäen toimivaa -konseptin käytännön soveltaminen edellyttää sekä palveluiden kysynnän että tarjonnan kokonaisvaltaista kartoitusta: miten palveluiden saavutettavuus toteutuu asukkaan ja käyttäjän kannalta ja kuinka integroituminen laajemmin asuinympäristön ja lähiympäristön toimintaan voitaisiin tehdä mahdolliseksi.

Kun samassa rakennuskokonaisuudessa on useita eri toimintoja, esimerkiksi asumista, toimistoja ja palveluita puhutaan *hybridirakennuksesta*. Palvelut voivat olla sekä julkisia että yksityisiä, esimerkiksi sosiaali-, terveys-, kulttuuripalveluita ja erilaisia kaupallisia palveluita. Hybridirakennukset sijaitsevat tyypillisesti liikenteellisissä solmukohtissa, ihmisvirtojen ja julkisen liikenteen risteyspaikoissa. Hybridirakennusta laajempi käsite on *Hybridikortteli*, joka voi olla kylämäinen verkostomainen kokonaisuus, joissa toiminnot sijoittuva erillisiin, toisiinsa eri tavoin yhteydessä oleviin rakennuksiin. (Verma, et al. 2017). TÄYTYYY-hankkeessa tarkasteltiin näiden molempien mallien soveltamista eri kohteissa.

Hybridikorttelissa tulee ennen kaikkea selvittää, mikä on toimiva operointimalli, jotta esimerkiksi yhteistilojen tehokas hyödyntäminen, palveluntuottajien verkottuminen ja yhteisöllisyyden eri elementit voivat toteutua mahdollisimman hyvin. Toimintojen koordinoijana ja operoijana voi toimia joko kunta, yksityinen palveluntarjoaja, kolmannen sektorin toimija tai näiden muodostamat erilaiset yhteenliittymät. Tällaisen kokonaisuuden palvelut ovat suunnattu kaikille lähialueiden asukkaille, ja eri toimijat voivat hyödyntää samoja tiloja. Matalan kynnyksen avoimet tilat ja palvelut voivat lisätä sosiaalista kanssakäymistä kaiken ikäisten asukkaiden kesken ja tukea siten yhteisöllisyyttä.

Viitekehysten soveltamisesta eri kohteissa esitellään tarkemmin kunkin hankkeen esitte-lyssä.

5.2 Palvelurakennusten arviointi

Maria Klemetz, Erkki Vauramo ja Ira Verma

Maamme vanhusten palvelurakennukset ovat peräisin useilta eri vuosikymmeniltä ja siten laadullisesti epätasaisia. Aalto-yliopiston osahankeen tavoitteena oli kehittää Sotera-instituutin kokemuksen pohjalta arviointiin sopiva menetelmä. Sotera on inventoinut v. 2010 jälkeen yhteensä yli 300 palvelurakennusta eri puolilla maata. Arviointimenetelmä perustuu asiantuntijaryhmän käyttöön ja pisteytykseen, joita voidaan valita tarkoituksen mukaan. Tarkastelussa kiinnitetään huomio tilojen toimivuuteen ja niissä ilmenneisiin ongelmiin. Arviointia voidaan painottaa tarpeen mukaan esimerkiksi seuraavasti:

1. Palvelukokonaisuuden hahmottaminen lähiympäristö mukaan lukien: yksittäisen rakennuksen arviointi ei aina riitä, vaan palveluympäristö on nähtävä osana laajempaa toiminnallista kokonaisuutta.
2. Laadun ja toimivuuden kuvaaminen: rakennus voi olla teknisesti hyväkuntoinen, mutta soveltua huonosti toimintaan. Syynä ovat käytötarkoituksen tai toimintamallien muutokset.
3. Arvioinnin käyttäminen rakennuksen teknisen kunnan seuraamiseen: tekninen kuntotarkastus ei aina yksinään riitä.
4. Päätöksenteon tukeminen, kun rakennuksen käyttöä harkitaan.

Arviointiin voidaan liittää paremman ratkaisun etsiminen. Käytännössä uuden ratkaisun etsintä tulee esiin useimmiten vasta arviointiraportin jälkeen.

5.2.1 Keskeiset havainnot

Hankkeen kunnat ovat erilaisessa kehitysvaiheessa: Porvoo on ennusteiden mukaan kasvava kaupunki, kun taas Lapinjärven ja Savitaipaleen väestön ennustetaan supistuvan seuraavina vuosikymmeninä. Väestömuutos ja kunnan taloudellinen liikkumavara asettavat reunaehdot muun muassa rakentamiselle mukaan lukien palvelurakennukset sekä erilaisten palveluiden tuottamiselle. Palvelurakennusten inventointi tehtiin Lapinjärven ja Savitaipaleen keskustaajamissa, joissa molemmissa oli useita erityyppisiä palvelurakennuksia.

Savitaipaleella taajaman keskeisenä vanhuspalveluiden tuottajana on toimintakeskus Suvanto. Savitaipaleen tarkastelussa palvelurakennukset, niiden ympäristö ja niiden liittyminen taajaman toiminnalliseen kokonaisuuteen nousivat esille. Rakennus on ikääntynyt ja

sen palvelukykyä voidaan nostaa avaamalla yhteistilat julkisen palvelutuotannon käyttöön liittämällä ne keskusta-alueen muihin toimintoihin parantamalla kulkuyhteyksiä ja kävelyreittejä. Esimerkiksi yksikön erinomaiset kahvilapalvelut edellyttäisivät niiden näkymistä rakennuksen ulkopuolelle. Taajaman ainoan uima-altaan sisääntuloa tulisi yksinkertaistaa ja joustavoittaa, jotta se olisi paremmin asukkaiden käytössä. Siksi pienemmissä taajamissa arvioinnin kohteena tulee olla koko taajaman palveluverkko eikä yksittäinen rakennus.

Lapinjärvi on jo kehittämässä itsestään muistiystävällistä taajamaa. Lapinjärven keskusta on tiivis ja palvelut ovat kävelyetäisyydellä toisistaan. Ikääntyneiden asuminen sijoittuu tällä hetkellä kuitenkin suhteellisen kauas palveluista. Lapinjärvellä testattiin kahta erityyppistä arviointitapaa, palvelukeskeistä ja rakennuskeskeistä. Kumpikin on tarpeellinen kokonaiskäsityksen muodostamiseksi. Kummallakin tarkastelutavalla saadaan samansuuntaisia tuloksia, mutta palvelukeskeinen yleisote paljastaa selkeämmin toiminnallisia ongelmia.

Kuntoutus ja fyysisen kunnon ylläpito ovat olennainen osa itsenäistä pärjäämistä, mutta näihin liittyvät tilat puuttuvat vanhuspalvelurakennuksista. Arvioinnin yksityiskohtaiset tulokset julkaistaan Sotera-instituutin verkkoraporttina. Tutkimuksen mukaan voidaan todeta, että ikääntyneille tarkoitettussa palvelurakennuskannassa on kolme keskeistä ongelmaa: *yleinen ahtaus, kuntoutustilojen puute ja väärä sijainti.*

Ongelmana ahtaus

Tyypillistä vanhuspalvelurakennukselle on yleinen ahtaus, yhteisten oleskelutilojen pienuus sekä rajoittunut käyttömahdollisuus. Useissa noin 20 hengen palveluyksikössä on seurustelutiloja vain noin 10 vanhukselle. Seurauksena on eristäytyminen omaan huoneeseen, liikunnan puute ja lihaskato. Tästä on seurauksena järjestelmästä johtuva kunnon lasku.

Rakennuksessa on yksi tila, joka on yhdistetty ruokailu- ja oleskelutila. Kansainväliset vaatimukset miellyttävästä ruokailutilasta, oleskelu- ja seurustelutiloista sekä rauhallisesta tilasta, jossa voidaan tavata esimerkiksi perheenjäseniä, puuttuvat suomalaisesta kulttuurista. Tekijöiden arvion mukaan liian ahtaiden rakennusten ryhmään kuuluu noin kolmannes yksiköistä.

Kuntoutus ja kuntoutustilojen puute

Palvelurakennusinventaariorissa on tullut selvästi esiin, että perustasolla ei ole riittäviä kuntoutustiloja tai välineistöjä. Kuntoutuksen järjestäminen on edellytys sille, että vanhuset pysyvät toimintakykyisinä ja pystyvät itsenäisesti hoitamaan päivittäiset rutiininsa tai vähemmällä avustuksella, jolloin vastaavasti hoivaresursseja säästyy. Se on myös edellytys sille, että vanhusten lihasmassa säilyy eikä elämä ennenaikaisesti lyhene liikkumattomuuden vuoksi.

Systemaattinen kuntoutuksen puute on maamme vanhushuollon keskeinen ongelma. Sote-valmistelussa on huolehdittava siitä, että jokaisessa maakunnassa on kattava ja yhtenäinen kuntoutusjärjestelmä. Osana kuntoutuksen kokonaisuutta jokaiseen perustason palveluorganisaatioon on järjestettävä kuntoutusyksikkö ja kuntoutustilat. Tilat on järjestettävä niin, että ne ovat myös taajaman muun väestön käytettävissä.

Ikääntyneiden asuminen ja palvelut tukevat keskustan elinvoimaisuutta

Nykyiset vanhusten asunnot sijaitsevat usein keskustan reunalla tai sen ulkopuolella rauhallisessa ympäristössä irrallaan taajaman muusta toiminnasta. Savitaipaleen esimerkki osoitti, ettei rakennuksen arviointi sinänsä riitä, vaan on tarkasteltava koko ympäristöä yhtenä toiminnallisena kokonaisuutena. Tämä edellyttää ajattelun täydellistä uudistamista siten, että terveys- ja hoivapalvelut nähdään osana tavallista taajaman palveluverkkoa ja alueen palveluverkko pyritään optimoimaan.

Rakennuksen sijoituksella on merkitystä. Asuinympäristön ja -tilojen vaikutus ikääntyneen omatoimiseen pärjäämiseen on ymmärretty. Vahva suuntaus on pitää ikääntyneiden asumispalvelut osana tavallista kaupunkiasumista. Väeltään vähenevässä taajamassa vapautuvien omakotitalojen verkko voisi mahdollisesti tulevaisuudessa toimia palveluasuntojen korvaajana.

Nykyinen suomalainen käytäntö, jossa palvelut tuotetaan pelkästään keskustan reunalla olevaan seniorien asumisyksikköön, ei ole taloudellisesti eikä usein tilallisestikaan mahdollista, ja palvelutaso jää heikoksi. Muiden käyttäjien houkuttelevuus keskustan reunustoille ei ole realistista. Seurauksena on, että palvelujen yhteiskäyttömahdollisuus on vähäinen eikä keskustalle tyypillistä kylätalotoimintaa ole mahdollista yhdistää tiloihin.

Ikääntyneiden asuminen on osa taajaman elinvoimaa. Ikääntyvän väestön elämän loppuvaiheen asunto on taajaman keskustan palvelukorttelissa osana taajamaa. Rakennuksia suunniteltaessa ne on nähtävä osana taajaman palveluverkkona, joka sekä käyttää ympäristön mahdollisuuksia, että tuottaa lisäarvoa ympäristölle. Uuden taajaman kehittämisessä yhteisöllisyyden edistäjänä kylätalo on keskeinen edellytys. Vanhusten asunnot palvelutarpeineen ovat luonteva osa kylätalotoimintaa. Samalla koko taajamasta tulee turvallinen, muuntojoustava, houkutteleva ja helppo liikkua.

Asunnot voivat olla yksilöllisiä omia rakennuksia, asuntoryyppeitä yhteisin tiloin (solu-asunto tai useita) tai suurempia kokonaisuuksia, jolloin rakennuksessa myös palveluja. Yhteistä on palvelujen avoimuus myös muille, joka automaattisesti nostaa tilojen laadun asiakkaiden vaatimalle tasolle ja integroi taajaman keskustan elämään. Järjestelmästä syntyy hajautettu lähipalvelujärjestelmä.

Taajamaan sekä liike- että kulttuurikeskus

Palvelurakennusten syrjäisestä sijainnista ja usein myös massoitelusta päättää kaavoituksesta vastaava kunta. Kaavoittajilla ei välttämättä ole kansainvälisestä hoivakulttuurirakentamisesta osaamista, eivätkä he tunne hyväksi todettuja esimerkkejä tai järjestelmien perusajatusta. Valtion ARA-rahoituksen tai kuntarahoituksen kohteissa rahoittajan tulisi varmistaa, että heidän hyväksymänsä rakennushinta mahdollistaa tontin tai asunnon keskustasijainnin. Kun merkittävä osa maaseudusta on väestöltään ikääntyvää ja vähenevää, on kuntoutusjärjestelmän kokonaisuus rakennettava sairaanhoitopiiriin tai maakunnan tasolla.

Elinvoimainen taajama edellyttää toimivaa keskustaa. Vanhusten asuminen on siinä keskeinen elementti. Koulut, päiväkodit, kirjastot ja palvelut pitää tiivistää toiminnalliseksi kokonaisuudeksi jalankulkuetäisyydelle ikääntyneiden palveluasumisesta. Vanhuspalvelurakennuksissa on hyvä olla avoimia julkisia ja kaupallisia palveluita, kuten ravintola, jota käyttävät muutkin asiakkaat. Ulkopuolinen asiakaskunta varmistaa usein palvelun laadun ja taloudellisen kannattavuuden. Myös tämän vuoksi asumispalveluiden sijainti keskusta-alueella on tärkeää.

Rahoituksella ja kaavoituksella on varmistettava, että suuren yksikön sijasta, palvelurakennuksen vastaavat tilat on voitava rakentaa myös hajautetusti taajaman keskustaan noin 200–250 metrin alueella toimivaksi verkoksi. Rahoituksen ja kaavoituksen tasolla on tunnistettava myös hajautettu malli, jossa itse palvelurakennus voi olla hyvinkin pieni tai sitä ei ole ja kokonaisuuden muodostavat palveluverkkoon tukeutuvat yksittäiset asunnot ja kotiin tuotavat palvelut.

Sitova ohjeistus vanhusten palvelurakennuksille

Lähivuosina merkittävä määrä palvelurakennuksista tulee peruskorjausvaiheeseen. Meillä on kaupungistuminen vähentää suuressa osassa kuntia sekä taloudellista liikumavaraa että muuttaa keskustan rakennetta, joten ennen rakentamisratkaisuja on uudelleen arvioitava koko palvelujärjestelmä.

Tämänkin projektin kokemusten perusteella voidaan todetta, että osa ongelmista olisi voitu estää keskitetyllä ohjauksella, mutta sitä ei ole ollut. Siksi meillä on rakenteellisia ongelmia, kuten ahtaus, jotka muualla ovat ratkenneet jo viime vuosisadan puolella.

Valtakunnan tasolla vanhusten tiloille tarvitaan minimivaatimukset. Kokonaistilan tarve on kansainvälisen kokemuksen mukaan 35–42 m² yhden henkilön asuntoa kohti, josta 4–5 m² on varattava yhteisiin tiloihin. Määräykset voisivat antaa Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Ympäristöministeriö yhdessä. Kunta vastaa sijoituksesta kaavoituksessa ja rakentamisen määräysten ja lain mukaisuudesta rakennusluvassa.

Valinnanvapaus edellyttää julkista valvontaa ja palvelurekisteriä

Vanhusten palvelutiloista tulee tehdä julkinen rekisteri, jotta valinnanvapaus aidosti toteutuisi. Rekisterissä on selostettu laitosten toiminta, niin että asiakas voi valita palveluyksikön. Tämä edellyttää muun muassa, että on yhteiset laatuvaatimukset ja että aluehallintovirasto tarkastaa yksiköt esimerkiksi 2 kertaa vuodessa. Tarkastuspöytäkirjat on niin ikään oltava julkisia ja rekisterissä nähtävissä. Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi siis perustaa vanhusten asumispalveluyksiköiden julkinen rekisteri, josta tiedot laitoksen tiloista ja toimintatavoista ovat nähtävissä, kuten myös viranomaisten tarkastuspöytäkirjat yksikön toiminnasta.

Arkkitehtikilpailulla uusia ideoita

Vanhuksen viimeinen asunto on koti, ei kodinomainen tila. Koska kodinomaiselle tilalle ei suunnittelijoiden käyttämissä teknisissä normistoissa juuri löydy suoria suunnitteluohjeita, voi rakennuttaja suunnittelun ohjauksessa osin käyttää hotellien suunnitteluohjeita kodinomaisuuden saavuttamiseksi. Myös hoiva- ja huoltohenkilökuntaa voidaan kouluttaa hotellitilan käytön ajatuksella, jotta tilat myös käytössä säilyvät kotina.

Rakennuksen muotoa pitää kehittää. Vanhuspalvelut tarvitsevat leveärunkoisia ratkaisuja. Olemassa olevia rakennuksia voidaan usein helposti parantaa rakentamalla lisäsiipiä tai kattamalla siipien välinen tila lumettomaksi talvipihaksi.

Oleskelutiloja on avarrettava. Niillä on ainakin kolme vaatimusta: ruokailu, sosiaalinen kanssakäyminen (seurustelu, television katselu) sekä seurustelu rauhassa vierailijoiden kanssa. Kohtuullinen vaatimus suunnittelijoille on, että aulatilat ovat osa avotilaa ja mahdollistavat esimerkiksi kuoron vierailun tai merkkipäivän järjestämisen.

Suomalaisessa järjestelmässä kauneus ja mukavuus koetaan ylellisyydeksi ja mieluummin korostetaan teknisyyttä ja huoltoa. Järjestelmän on opittava tekemään ja ylläpitämään ei vain toimivia vaan haluttavia sisä- ja ulkotiloja, joita vanhukset haluavat käyttää.

Tarvitaan uutta ajattelua: yksi hyvä tapa löytää uusia ratkaisuja Suomen vanhusten rakentamiseen on järjestää arkkitehtikilpailu. Tällainen tulisi pikimmin järjestää yhdessä jonkun kunnan kanssa, jossa väestöennusteen mukaan on merkittävä palvelutarpeen kasvu.

5.2.2 Johtopäätöksiä ja suosituksia palvelurakennuksista

Kaupungistumisesta ja ikääntymisestä johtuva rakennemuutos on tapahtumassa. Sen aiheuttama massiivinen ja hallitsematon jo nyt alkanut tilojen tyhjeneminen ja käyttötarkoituksen muuttuminen on kuntien kiinteistötalouden iso ongelma. Ikääntymisestä johtuen kasvukeskuksissa sosiaali- ja terveydenhuolto tarvitsee lisää tilaa. Näiden tilojen

suunnittelu on tehtävä uudella ohjelmalla, jossa huomioidaan kuntoutuksen tilantarve ja kunnan ylläpidon edellyttämä väljyys. Väestöltään kutistuvien kuntien alueen sosiaali- ja terveyspalvelujen ylimäärän purkaminen tulee tehdä siten, että taajamat nähdään alueellisenä tai seudullisena palveluverkkona, jossa parhaat yksiköt jäävät käyttöön kuntarajoista riippumatta.

Taajama tarvitsee liikekeskuksen lisäksi kulttuurikeskuksen. Uudessa taajamarakenteessa korostuu yhteisöllisyys ja sen edellytykset. Moderni ratkaisu on keskittää nämä toiminnot taajaman kylätaloksi, palvelukortteliksi tai kulttuurikeskukseksi, jossa on tiloja kokoontumisiin, kuntoutumiseen, harrastustoimintaan sekä näitä tukevat kahvila- ja ravintolapalvelut. Myös nuoriso tarvitsee omat tilansa. Kirjasto ja koulu voisivat olla niin ikään keskeisiä toimijoita.

Uuden taajaman yhteisöllisyyden edistäjänä kylätalo on keskeinen edellytys. Vanhusten asunnot palvelutarpeineen ovat luonteva osa kylätalotoimintaa. Ikääntyneiden asuminen voi olla kuluttajana osa taajaman elinvoimaa. Ikääntyvän väestön elämän loppuvaiheen asunto taajaman keskustan palvelukorttelissa on nähtävä osana palveluverkkona, joka sekä käyttää ympäristön mahdollisuuksia, että tuottaa lisäarvoa ympäristölle.

Kuntoutus kaikkien oikeudeksi. Ikääntymisestä johtuvan muutoksen hallitsemiseksi tarvitaan palvelurakenne, jossa kuntoutus on kaikkien oikeus. Kuntoutumismahdollisuuksien tulee olla saman laatuiset väestön asuinpaikasta riippumatta. Edellytyksenä on osaaminen ja tarvittavat tilat, jotka on avattava myös koko väestön käyttöön, kunnan ylläpitoon ja ennalta ehkäisevään toimintaan. Liikkuvaa kotikuntoutusta tulee tarjota myös keskustataajaman ulkopuolelle. Sosiaali- ja terveysministeriön tulee ohjeistaa sote-valmistelu siten, että maakuntaan tulee kattava kuntoutuspalvelujen verkko.

Tarvitaan minimi-tilamääräys. Ympäristöministeriön ja Sosiaali- ja terveysministeriön tulee tuottaa minimi-tilaohjeet uusille vanhusten palvelurakennuksille. Palvelurakennus ei saa ahtautensa vuoksi tuottaa lihaskatoa ja kunnan huononnusta. Rakennuksen pihan on oltava viihtyisä ja vapaasti myös muistisairaana saavutettavissa. Siksi minimimitoitus on oltava yhden hengen huoneissa tasolla 35–42 m² ja kahden hengen asunnoissa 45—55 m². Yhteistiloihin on sovellettava kylätalo- ja kyläpiha konseptia tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaan. Soteran raportin liitteenä oleva ohjeistus on viitteellisesti käyttökelpoinen, kunnes viranomaisten ohjeistus valmistuu.

Valinnanvapaus edellyttää, että on mahdollisuus valita. Tämä edellyttää, että on julkinen rekisteri erilaisista vanhusten palveluista. Rekisteriin pääsy edellyttää, että valtakunnallisesti tilat on tarkastettu ja luokiteltu viranomaisen eli Aluehallintoviraston toimesta yhtenäisellä luokittelujärjestelmällä. Myös viranomaisten tarkastuskertomukset on oltava rekisterissä nähtävänä.

Kasvukeskuksiin arkkitehtikilpailulla uusia ratkaisuja. Uusien palvelurakennusten tarve keskittyy kasvukeskuksiin. Rakennusten muoto, jossa huoneet ovat keskikäytävän varrella, ei ole paras mahdollinen. Leveärunkoisia tai neliömäisiä ratkaisuja olisi otettava käyttöön. Ratkaisuja löydetään parhaiten julkisilla arkkitehtikilpailulla. Sosiaali- ja terveysministeriön sekä ympäristöministeriön tulisi toteuttaa vanhusystävällisen taajaman ideakilpailu yhdessä jonkun kasvukeskuksen kanssa.

6 Lapinjärvi

Tiina Heikka ja Johanna Hyrkäs

Tavoitteena Lapinjärven osahankkeessa oli kehittää Kirkonkylää muistiystävälliseksi taajamaksi. Ratkaisuna on rakentaa koko keskusta palvelukorttelin/taajaman periaatteella. Tavoitteena on kehittää Lapinjärvelle uusi verkostomainen koko taajaman käsittävä muistiystävällinen, ihmislähtöinen keskusta-alue, joka toimii palvelukorttelina ja hyödyntää taajaman olemassa olevia toimintoja ja mahdollisuuksia.

6.1 Lapinjärven väestö ja rakennettu ympäristö

Lapinjärven kunnan väkiluku oli vuoden 2017 lopussa 2 706 henkilöä. Väestöennusteen mukaan vuonna 2040 kunnassa asuu 2 539 asukasta. Samaan aikaan väestö myös ikääntyy. Vuonna 2017 yli 75-vuotiaita oli 333 henkilöä ja vuonna 2040 heitä on arviolta 496 henkilöä.

Hankkeen tavoitteena on hyödyntää kylärakennetta. Lapinjärven Kirkonkylä tarjoaa hyvän lähtöasetelman muistiystävälliselle taajamalle. Se on kompakti ja säilyttänyt paljon vanhaa kylärakennetta. Noin 500 metrin säteellä länsipuolella ovat monipuoliset palvelut ja idässä senioriasumisen tämän hetkiset vaihtoehdot. Nykyiset rivitalot on tarkoitus korvata suu-relta osin uusilla rakennuksilla.

Museovirasto on vuonna 1993 listannut Lapinjärven kirkonkylän yhdeksi valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä. Kirkonkylän ydinkeskustan rakennuskanta on pääasiassa 1900-luvun vaihteesta. Niin kutsuttu Tasasoffin talo, jossa sijaitsee apteekki sekä kunnantalo ja kirjasto ovat kaikki rakennettu 1800-luvun lopulla. Poikkeuksen tästä vanhasta rakennuskannasta luovat muutamat 1930–50-lukujen funkkisrakennukset ja 1960–70-luvuilla rakennettu sote-asema. Kuvassa 7 on Lapinjärven kirjasto, jossa toimii myös Koko Kylän Työhuone ja osallisuutta vahvistava Perinnetalkoot-hanke.

Kuvio 7. Lapinjärven kirjasto

Säilyneestä rakennuskannasta ja monista hyvistä piirteistään huolimatta erityisesti Kirkonkylän ydinkeskusta on jäsentymätön ja joiltakin osin epäviihtyisä. Erityisesti valaistus- ja liikennejärjestelyt ovat puutteelliset. Pysäköintipaikkojen epäselvät merkinnät ovat johtaneet tilanteeseen, jossa autot tukkivat kevyen liikenteen väylät ja villit pysäköintikäytännöt aiheuttavat vaaratilanteita. Kuvassa 8 näkyy kirkonkylän ydinkeskustaa.

Toisaalla erityisesti taajaman lounaispuolella sijaitsevan Nimismiehentien ja Yrjöntien ympäristö on pienipiirteinen ja toimii esikuvana tulevien Lapinjärvitalojen sijoittelulle. Pienet mummonmökkimäiset rakennukset on rakennettu tai siirretty nykyiselle paikalleen 1850–1930-luvuilla.

Kuvio 8. Kirkonkylän ydinkeskustaa

6.2 Muistiystävällisen taajaman suunnittelun lähtökohdat

Lapinjärven kirkonkylän rakenne on kompakti ja kaikki ydintoiminnot mahtuvat halkaisijaltaan 500 metriä olevan ympyrän sisään. Palvelut ovat Kirkonkylän asukasmäärään (noin 650 asukasta) suhteutettuna hyvät, kylältä löytyvät kaikki peruspalvelut päivittäistavara-kaupasta pankkiin. Kirkonkylällä on myös oma sote-asema ja yksityisen hammaslääkärin ja lääkärin palvelut.

Kunnan kiinteistöyhtiön omistamat senioripalvelu- ja asumiskiinteistöt Honkahovin vanhainkoti ja Onnikoti senioririvitaloineen sijaitsevat Kirkonkylän itäpuolella muutaman sadan metrin päässä palveluista. Koska kunnan maanomistus keskittyy näille alueille, tulee ikääntyneiden asuminen ainakin aluksi rakentumaan tälle puolelle taajamaa.

Tällä hetkellä senioririvitalojen asukkaiden pääsy jalkaisin palveluiden äärelle tapahtuu mutkittlevaa, jäsentymätöntä ja osin liukkauden ja autoliikenteen vuoksi erityisesti talvisin vaarallista reittiä. Mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen taajamassa ja sen suomaan palveluiden hyödyntämiseen on olennainen osa ikääntyneen itsenäistä elämää. Suunnittelun päämääränä on lyhentää palveluiden ja senioriasumisen välistä koettua etäisyyttä, lisätä alueen turvallisuutta, motivoida liikkumaan ja tukea yhteisöllisyyttä. Kuva 9 esittää muistiystävällisen suunnittelualueen rajausta.

Kuvio 9. Muistiystävällinen suunnittelualue

6.3 Hankkeen tavoite, tausta ja lähtökohdat

6.3.1 Tavoitteet

Lapinjärven osuus TÄYTY-hankkeesta keskittyy nykyiseen keskustaajaman Kirkonkylän kehittämiseen. Tavoitteena oli luoda osallistavan suunnitteluprosessin kautta olemassa olevaa taajamarakennetta hyödyntävä verkostomainen, muistiystävällinen keskusta-alue. Sen tarkoituksena on tukea ikääntyneiden ja muistisairaiden itsenäistä toimijuutta sekä hyödyntää taajamassa olemassa olevia toimintoja ja mahdollisuuksia. Pitkällä tähtäimellä on tarkoitus kehittää uusi pienen kunnan toimintamalli ikääntyneiden asumis- ja aktiivisuuspalveluiden järjestämiseen.

Suunnittelun lähtökohtana ovat ihmisten tarpeet. Toimintamallin tulee turvata ikääntyneiden itsenäinen toimijuus mahdollisimman pitkään ja mahdollistaa asuminen omassa kodissa elämän loppuun saakka. Muistisairaiden liikkuminen mahdollistetaan omassa taajamassa ilman, että heidät eristetään heille tarkoitettuihin rakennuksiin. Lapinjärven osahankkeessa tuli luoda yleissuunnitelma alueesta jatkosuunnittelun ja investointien pohjaksi.

Suunnittelutyössä hyödynnetään Sotera-instituutin Hajautettujen palveluiden -mallia ja se tehdään läheisessä yhteistyössä eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Ikääntyneille tarjotaan mahdollisuus asua omassa kodissaan Lapinjärvi-alueella. Samalla kehitetään Kirkonkylälle kaikkia ikä- ja väestöryhmiä tukeva ja palveleva jalankulkuympäristö.

6.3.2 Ihmislähtöinen Lapinjärven kunta

Lapinjärven kunta on päättänyt kehittyä Suomen ensimmäiseksi ihmislähtöiseksi kunnaksi. Ihmislähtöisessä kunnassa kaikki palvelut tuotetaan ihmisten tarpeista lähtien. Yhteisöllisyys otetaan osaksi arkipäivän tekoja ja kunta suunnittelee ja tuottaa palvelut yhdessä kuntalaisten kanssa. Tavoitteen pohja asetettiin 2014 määrittämällä Lapinjärven kunnan laatutavoitteet. Kehittämistyö aloitettiin kokeiluilla ja koulutuksella ja kunnan strategia hyväksyttiin 2016. Siinä on linjattu, että Lapinjärvi on muistiystävällinen kunta vuonna 2020. Vuonna 2018 strategian tuottamat muutokset ovat alkaneet näkyä kaikilla toimialoilla ja muutos on edelleen käynnissä. Ensimmäisen ihmislähtöisen kunnan mallin on tarkoitus olla valmis vuonna 2020. Ihmislähtöisyyden kehittämisessä osallistaminen, vuorovaikutus ja yhteiskehittäminen ovat keskeisiä toimintatapoja. Näitä hyödynnetään myös muistiystävällisen taajaman kehittämisessä. Tavoitteena on luoda toimintamalleja, joita muut kunnat ja muut toimijat (esim. maakunnat) voivat soveltaa ja joilla voidaan ratkaista etenkin ikääntymiseen liittyviä yhteiskunnallisia haasteita.

Ihmislähtöinen vanhustyö

Lapinjärven ihmislähtöisen kunnan kehittäminen aloitettiin 2015 kunnan vanhustyössä. Kunnassa kartoitettiin palveluiden tilannetta ja aloitettiin henkilöstölle ihmislähtöisen hoidon koulutus. Itsemääräämisoikeus, omannäköisen elämän eläminen elämän loppuun asti, fyysisesti ja sosiaalisesti aktiivinen arki sekä turvallisuus nousivat vanhustyön kulmakiviksi.

Pian huomattiin, että muistisairaat ihmiset tarvitsevat erityisesti huomiota. He eivät yleensä pysty osallistumaan niillä menetelmillä, joita kunnissa on yleisesti käytössä. Lisäksi muistisairauteen liittyy vahvasti haasteet itsemääräämisoikeuden säilyttämisestä, koska ihminen itse ei enää ehkä osaa kertoa mitä haluaa, eikä osaa orientoitua ympäristöönsä. Hänen persoonallisuutensa ja muiden suhtautuminen häneen voivat muuttua.

Muistisairaiden henkilöiden eristäminen omiin ryhmäkoteihin perustellaan usein turvallisuuden varmistamisella. Monella muistisairaalla ihmisellä on hyvä liikunnallinen toimintakyky, mutta havainnointi- ja hahmotuskyky heikentyy, kuten myös muisti. Koska ihmisillä on vahva perustarve olla yhteydessä muihin ihmisiin ja olla osallisena yhteisössä, ei ihmislähtöisen kunnan toimintamallina voi olla muistisairaiden eristäminen yhteisöstä.

Lapinjärven kunnassa lähdettiin pohtimaan, miten kaikki kuntalaiset saadaan osaksi aktiivista yhteisöä turvallisesti. Tavoitteena oli eri-ikäisten ihmisten kohtaamisen edistäminen. Tästä lähti ajatus muistiystävällisen taajaman kehittämistä kirkonkylään, siihen ympäristöön, joka on kuntalaisille tuttu ja turvallinen. Se on myös kaunis selkeä keskusta-alue peruspalveluineen. Kirkonkylää kehittämällä saadaan aikaan ympäristö, joka mahdollistaa erilaisten ihmisten aktiivisen elämän.

Kotihoitoyhteistyö Onnihoivan kanssa

Vuonna 2016 Lapinjärven kunta aloitti tutkimus- ja kehittämishankkeen Med Group Oy:n (nykyisin Onnihoiva) kanssa. Kotihoidon palveluja haluttiin kehittää tulevaisuuden tarpeisiin, eikä se onnistu yksin kunnan toimesta, vaan tarvittiin toinen taho tueksi. Yhteistyökumppaniksi valikoitui yritys, joka halusi kehittää yhteisöllisiä kotihoidon palveluita. Kehittämistä on tehty hyvässä vuorovaikutuksessa ja on kehitetty muun muassa ikäihmisten ruokapalveluja, avustajatoimintaa, etälääkäripalveluita, päivätoiminnan palveluita ja kokeiltu teknologisia ratkaisuja esimerkiksi sosiaalisten suhteiden ylläpidossa. Haasteena on kunnan laajuus eli asiakkaiden etäisyys kirkonkylästä voi olla jopa 20 kilometriä. Näin useiden päivittäisten käyntien järjestäminen asettaa haasteita tehokkaalle ja ihmislähtöiselle toiminnalle niin, että kustannusrakenne pysyy maltillisella tasolla.

Tällöin todettiin, että halutaan mahdollistaa kotona asuminen pitkään, mutta kaikkiin tilanteisiin ei kuitenkaan voida tuottaa kattavaa kotihoitoa. Siksi on syytä kehittää uudenlaisia asumisen vaihtoehtoja.

Ikäihmisten asuminen

Ikäihmisille on tarjolla kirkonkylässä vuokratervitaloasuntoja, jotka eivät ole esteettömiä ja ovat monilta osin peruskorjauksen tarpeessa. Lisäksi on kunnan omaa sekä yksityistä palveluasumista. Kunnassa toimii vanhainkoti, joka on sekä kiinteistötekniikan että toiminnallisuutensa puolesta vanhanaikainen. Siitä on päätetty luopua lähivuosina.

Lapinjärven asukkaista suurin osa asuu omakotitaloissa. Noin kolmannes kirkonkylässä ja 2/3 kylissä. Ikääntyneet muuttavat usein kirkonkylään siinä vaiheessa, kun he eivät pärjää enää kotona. Tarjolla olleet ikäihmisten asumisen vaihtoehdot eivät ole kaikkia houkuttelevia. Jotkut ovat muuttaneet pois kunnasta, mutta moni asuu omassa kodissa haja-asutusalueella. Huomattiin, että tarvitaan uutta vuokra-asumista ikäihmisille kirkonkylään. Siksi alettiin kehittää ikäihmisten asumiseen soveltuvia pieniä omakotitaloja, Lapinjärvitaloja. Lapinjärvitalo on alle 50-neliöinen, puurakenteinen esteetön omakotitalo, joka muuntuu asukkaan tarpeiden mukaan. Taloon muutetaan, kun tuen tarve on pieni tai muistisaira on alkuvaiheessa ja siinä voidaan asua elämän loppuun asti. Lapinjärvitalojen rakennussuunnitelmia on tehty yhteiskehittämällä; pääasialliset kumppanit ovat olleet Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA sekä Aalto-yliopisto. Ensimmäiset talot tehdään Lapinjärven kirkonkylään keväällä 2019. Talon kehittäminen on liittynyt TÄYTY-hankkeen muistiystävällisen taajaman suunnitelmaan huomioiden talojen ympäristöä ja ulkotiloja.

Osallistaminen kunnan kehittämisessä

Lapinjärvellä on osallistettu kehittämiseen viime vuosina paljon asukkaita, yhteisöjä ja yrityksiä. Menetelminä ovat olleet mm. unelmatyöpajat, sähköiset ja paperiset kyselyt, viikon kysymys, avoin sähköinen palautekanava, Askpole, kyselytunnit, kunnanjohtajan aamupuuro -tilaisuudet, strategiatyöpajat, taidepajat ja viimeisimpänä käyttöön otettu Lapp's App – mobiilisovellus.

Vuonna 2016 toteutettiin ensimmäinen rakentamisen suunnitelmaan johtanut osallistava prosessi, Lukkarinpuiston suunnittelu. Lukkarinpuisto on Lapinjärven keskustassa oleva puisto, joka oli lähinnä suuri nurmikkoalue. Siitä haluttiin tehdä eri-ikäisten ihmisten kohtaamispaikka ja hyvinvointia edistävä paikka. Puistossa haluttiin huomioida erityisesti lasten ja ikäihmisten toiveet, joten mukaan osallistamiseen pyydettiin Ikäinstituutin asiantuntija. Lasten ja nuorten tarpeita kartoitettiin taiteen keinoin. Unelmatyöpajoissa haettiin ajatuksia ja ideoita. Lopulta puiston suunnitteluun muodostui asukkaista oma kehittämisryhmä. Puistoon toteutettiin lasten leikkipaikka, ikäihmisten kuntovälineitä, esiintymislava, kosteikko, maitolaituri, pensaslabyrintti ja syötävä puutarha. Ajatuksena puistossa on, että se antaa virikkeitä kaikille aisteille: näkö, kuulo, haju, maku ja tunto.

Kaikki prosessin aikana tehdyt valinnat eivät johtaneet toteutukseen, esimerkiksi joitakin ikäihmisten laitteita vaihdettiin edullisempiin, mutta vähemmän toimiviin. Jos kaikilla

toteutukseen osallistuvilla olisi ollut selkeä käsitys suunnitelman tavoitteista, tätä ei olisi ehkä tapahtunut. Opetuksena saatiin esimerkiksi se, että vaikka onnistuminen ei ole täydellistä, niin tämä tulee hyväksyä osana prosessia, kun tehdään jotakin uutta. Toinen opetus oli, että on varmistettava koko prosessin osalta, että tehdyt valinnat ovat hyvin perusteltuja, jolloin kaikissa vaiheissa ollaan selvillä, miksi asiat on suunniteltu tietyllä tavalla. Kohteita voidaan edelleen myös kehittää, näin myös puistonkin osalta.

Lukkarinpuiston kehittämisprosessi osoitti, että osallistaminen on yleisten ja yhteisten alueiden osalta erittäin tärkeää. Näin saadaan tiloja, joita oikeasti halutaan käyttää, saadaan paikat kuntalaisille tutuiksi ja omistajuuden tunne niihin. Usein näin pystytään yhdistämään laatu ja kustannustehokkuus. Näitä kokemuksia on hyödynnetty muistiystävällisen taajaman suunnittelussa. Lukkarinpuisto onkin keskeisessä asemassa taajaman keskustassa tarjoten hyvän kokoontumis- ja virkistytymispaikan.

6.4 Lähestymistapa ja metodit

6.4.1 Osallistaminen

Palvelujen ja asuin ympäristön kehittämisessä lähtökohtana olivat ihmisten tarpeet ja toiveet. Jotta asukkaat lähtevät mukaan ja pysyvät motivoituina, tulee osallistumiseen liittyvän tekemisen olla mielekästä ja tuottaa tuloksia. Muistiystävällisen taajaman suunnittelussa haluttiin tehdä osallistamisesta vastavuoroista ja pitkäjänteistä, jotta se tukisi suunnitteluprosessia hyvin.

Vuoden 2017 alkupuolella järjestettiin Unelmapaja, jossa Lapinjärvitaloja diplomityönään hahmotelleet ja juuri työnsä aloittaneet arkkitehtiopiskelijat Ida Fraser ja Liina Lindberg tutustuivat paikallisiin ihmisiin ja kuuluivat heidän asumiseen liittyviä toiveitaan. Työpajassa kartoitettiin myös Kirkonkylän tärkeimpiä säilytettäviä piirteitä ja ongelmallisiksi koettuja, kehittämisen tarpeessa olevia kohtia. Ympäristössä säilytettäviksi nousivat isot, vanhat puut ja puukujat, kirjasto, kylämäinen ympäristö, yksittäiset rakennukset sekä kirkko ja sitä vastapäätä sijaitseva, kaavassa puistoksi merkitty yksityinen ”Anderssonin puutarha”.

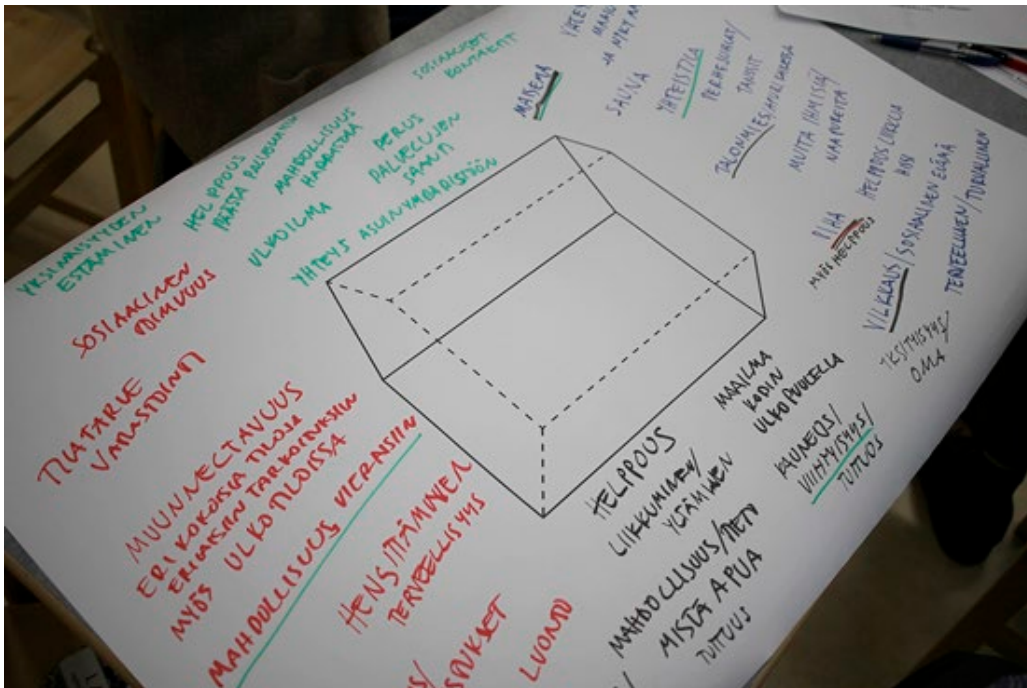
Kehittämistä vaatisi ryhmän mukaan yhteys järvelle (sekä näkö- että kulkuyhteys), kauppohen ja sote-aseman ympäristön asfalttisuus, liikennejärjestelyt (töyssyt, vaaralliset risteykset ja puutteelliset kevyenliikenteenväylät) sekä merkittävillä paikoilla sijaitsevat rakennukset.

Osa osallistujista pohti, mikä tekee kotona elämisestä mahdollista. Tällöin tuli ensimmäiseksi esiin käytännöllisiä asioita, kuten se, että asunnossa tulee olla helppo liikkua. Paikkojen ja palvelujen tulee olla helposti saavutettavissa ja käytettävissä, myös liikkumisen

hankaloituessa. Monet korostivat pihan ja ympäristön tärkeyttä. Ympäristön tulisi olla helppokäyttöistä ja esteettisesti miellyttävää.

Elämyksellisestä näkökulmasta ihmiset kertoivat usein maisemasta, siitä että pitää olla jotain kivaa, mitä katsoa ja sen jälkeen tulivat muut ihmiset ja sosiaalisuus. Sosiaalisen elämän ei haluta pienenevän ja moni piti tärkeimpänä, että on muita ihmisiä ympärillä. Yhteys muuhun yhteisöön koettiin merkittävänä. Kuitenkin eniten hajontaa tuli yksityisyyden tarpeessa. Osa toivoi hyvin tiivistä yhteisöä ja kontaktia muihin ihmisiin ja osa toivoi enemmän rauhaa ja omaa tilaa. Suurin yhteinen pelko tuntui olevan täysin eristyksiin jääminen.

Tämä ensimmäinen työpaja oli tärkeä lähtölaukaus asukkaiden tuomiselle mukaan muistytävällisen taajaman suunnitteluun. Monet tilaisuuden osallistujista jatkoivat jollain tavalla mukana koko hankkeen ajan. Kuva 10 esittää Unelmapajaa.

Kuvio 10. Unelmapaja

Lapinjärven Unelmatiimi

Osallistamisen päätyökaluksi muotoutui prosessin kuluessa Lapinjärven asukkaista muodostunut kaikille avoin työryhmä, joka sai nimekseen aiemmin järjestettyjä Unelmatyöpajoja mukaillen Unelmatiimi. Unelmatiimi kokoontui syksystä 2017 alkaen säännöllisesti 2-3 viikon välein, aluksi eri puolilla taajamaa, myöhemmin kokoontumispaikaksi vakiintui

kunnantalo. Kutsu kokoontumisiin lähti laajasti kiinnostuksensa osoittaneille, mutta ydinryhmäksi vakiintui 10–20 hengen ryhmä, joka oli mukana suunnitteluprosessissa loppuun saakka. Suurin osa oli eläkeläisiä, mutta mukana oli myös muutama nuorempi osallistuja.

Unelmatiimin kokoontumisten sisällön suunnittelu tehtiin itse tiimin ja sitä vetäneen aluearkkitehti Johanna Hyrkkään yhteistyönä. Ensimmäinen kokoontuminen keskittyi opiskelijoiden laatimien Lapinjärvitalon suunnitelmien läpikäyntiin ja kommentointiin. Työskentely jatkui perehtymisellä muistiystävällisen taajaman suunnitteluun ja Kirkonkylän ympäristöön. Työn aikana tutkittiin esimerkiksi taajamaa liikenneturvallisuuden, saavutettavuuden ja miellyttävyyden näkökulmista. Unelmatiimin jäseniä on kuvassa 11.

Kokouksiin osallistui muistisairauksien asiantuntijoita ja Unelmatiimin jäseniä kannustettiin puheenvuoroihin heille tutuista aiheista. Esimerkkinä tästä on Unelmatiimin jäsenen puheenvuoro asumisen rahoitusmahdollisuuksista, jota kuulemaan saapui myös kunnan kiinteistöyhtiö Labyrintin toimitusjohtaja Janne Salonen. Unelmatiimi vieraili myös Honkahovin vanhainkodissa ja tehostetun palvelun yksikkö Onnikodissa.

Kuvio 11. Unelmatiimin jäseniä

Vuonna 2017 tiimi teki tutustumismatkan ikäntyneiden asumiskohteisiin Helsingissä, mm. Aktiiviset Seniorit Ry:n kohteisiin Arabianrannassa ja Kalasatamassa sekä usean toimijan Sukupolvien kortteliin Jätkäsaarassa. Kohteena olivat myös palvelutalo Wilhelmiina

ja siihen liittyvät Taavetinpuisto ja Ikiliikkujareitti, jotka ovat harvoja maamme esimerkkejä erityisesti ikääntyneille suunnitelluista ulkoympäristöistä. Tutustumisen jälkeen yksi Unelmatiimin jäsen kiteytti tunnelman sanoihin ”Enää ei pelota tulla vanhaksi.”

Vuonna 2018 Unelmatiimi tutustui ympäristötaiteeseen mahdollisuuksiin, maanomistuskysymyksiin, ympäristön kokemiseen ja lähitulevaisuuden teknologisiin ratkaisuihin. Unelmatiimi palasi vielä muistiystävällisen taajaman suunnitteluun liittyviin arvoihin, joissa nousivat esille yhdenvertaisuus ja turvallinen ympäristö. Kuvassa 12 näkyy arvo-canvas.

Kuvio 12. Arvo-canvas

Unelmatiimin työskentely koettiin puolin ja toisin hyödylliseksi. Asukkaille se tarjosi mahdollisuuden sekä vaikuttaa omaan ympäristöönsä että kokoontua säännöllisesti keskustelemaan oman elämän kannalta merkittävistä asioista. Kokoon-tumisten suunnittelussa oli alusta alkaen tärkeänä päämääränä, että työskentelyn tulee olla myös hauskaa. Tämä päämäärä saavutettiin ja loppuaikoina kuultiinkin tapaamisissa useamman kerran kysymys: ”Mitä me tehdään sitten kun tämä loppuu?” Suunnittelijalle Unelmatiimin sparraus ja tuki tarjosivat arvokkaita ideoita ja useat tiimin kokouksissa esiin tulleet ideat ja kommentit tulivatkin näkyviksi lopullisessa suunnitelmassa.

Muut yhteistyömuodot

Pienelle kunnalle hyvien yhteistyökumppanien löytäminen ja hyödyntäminen hanketoiminnassa on tärkeää. Muistiystävällisen Kirkonkylän suunnittelulle luotiin perusta yhteistyössä kotihoidon kehittämiseen sitoutuneen yrityksen kanssa. Ihmislähtöisen vanhustyön kouluttajana on toiminut geroartisti Taina Semi. Yhteistyötä on tehty myös Muistiliiton ja Ikäinstituutin kanssa.

Osana hanketta Työterveyslaitoksen tutkijat perehtyivät Lapinjärveen ja Lapinjärvitaloon vanhustyön työympäristön näkökulmasta. Kun asukkaat asuvat pidempään kotona ja liikkuvat taajamassa, muuttaa tämä myös kotiin tuotavien palvelujen tuottamista. Lapinjärvitalo ja muistiystävällinen taajama ovat hyvin erilainen työskentely-ympäristö. Monet Työterveyslaitoksen esille nostetuista huomioista tukevat muistiystävällisen suunnittelun perustavoitteita.

Työterveyslaitoksen raportissa todetaan, että Lapinjärvitalojen on hyvä sijaita keskitetysti siten, että talojen keskelle muodostuu esteetön, asukkaille yhteinen piha-alue, joka muokautuu asukkaiden tarpeiden mukaan heidän vanhetessaan, ja jossa muistisairas/toimintakyvyltään rajoittunut voi ulkoilla turvallisesti ja saa naapureista seuraa. Esteetön piha-alue ja sisäänkäynti tulee toteuttaa mieluiten maanpinnan tasoja muokkaamalla. Pihalla tulee olla suojaa auringonpaisteelta. Pihan pintamateriaalin tulee mahdollistaa esteetön liikkuminen. Sisääntulossa on oltava kaiteet, hyvä valaistus ja katos, joka suojaa huonolta säältä.

Lähialueesta todetaan, että lähelle tarvitaan yhteiskäyttötiloja, kuten yhteinen pesutupa ja yhteistila erilaisten toimintojen ja tilaisuuksien järjestämiseen. Puistoreitille tulee laittaa hyvä valaistus ja useita levähdyspaikkoja katoksineen. Lähialueen kiinteistöhuoltotoimet, kuten lumenpoisto ja liukkauden ehkäisy tulee olla helppo toteuttaa.

Vuonna 2017 Metropolia, Laurea ja Haaga-Helia ammattikorkeakoulujen opiskelijat kehittivät viikon ajan 90 henkilön voimin digitaalisia ratkaisuja Lapinjärven ikääntyneiden tarpeisiin Digital Wellbeing Sprint -tapahtumassa. Ratkaisut liittyivät turvallisuuteen ja sosiaalisuuteen. Ainakin yksi työpajoissa kehitetyistä ratkaisuista on edennyt start-upiksi, johon Lapinjärven kunta on tarjonnut testialustan. Taiteen edistämiskeskuksen läänintaiteilija on auttanut hahmottamaan muistiystävällisen taiteen jatkohanketta. Lapinjärvitalojen sijoittumisessa muistiystävälliseen taajamaan on hyödynnetty arkkitehtitoimistoa.

Mahdollistaminen ja toimiminen alustana

Lapinjärven kunta on toteuttanut ihmislähtöistä kuntaa verkostoineen antamalla mm tiloja käyttöön. Pääkirjaston yhteydessä toimiva Koko Kylän Työhuone on tästä hyvä esimerkki. Kunnan antamissa tiloissa toimii 3. ja 4. sektorin etätyön, kurssi- ja

monikulttuurisuustyön keskus. Työhuone on sijainniltaan tärkeässä paikassa taajamassa, mutta on esteellinen tiloiltaan.

Toiminnasta ja muistiystävällisen taajaman suunnittelusta viestiminen on osa kunnan toimintaa, myös muille kunnille. Monet toimijat ovatkin käyneet tutustumassa toimintaan. Tämä sparraaminen on yksi kehittämisen periaatteita. Kuvassa 13 Miehikkälän ja Virolahden edustajia oli tutustumassa Lapinjärven muistiystävällisen taajamaan ja Koko Kylän Työhuoneeseen.

Kuvio 13. Miehikkälän ja Virolahden edustajia tutustumiskäynnillä.

Vuonna 2018 kunnassa aloitettiin Perinnetalkoot-hanke Hyvinvoinnin tilat -ESR-hankkeen osana. Perinnetalkoissa lisätään osallisuutta uuden ajan talkoohengessä. Perinteet ja yhdessä tekeminen ovat myös olennainen osa muistiystävällisen taajaman toimintaa. Tämä on yhdessä TÄYTY-hankkeen kanssa motivoinut kuntalaisia omaehtoiseen

kehittämistoimintaan. Kunta luovutti tilat Kammari-toimintaan, jossa on kaikenikäisille avoinna oleva tila. Toiminnan pyörittäminen on vapaaehtoisten vastuulla. Kammari on muistiystävällisen taajaman keskustassa ja tärkeä yhteisöllisyyden vahvistamisessa (kuvassa 14).

Kuvio 14. Lapinjärven Kammari

Taidepajat ja muistiystävällinen taide

Pian muistiystävällisen taajaman kehittämisen alettua, tuli taide mukaan pohdintoihin. Todettiin, että taide voisi olla osa muistisairaille ihmisille turvallisen ympäristön luomista. Sitä voidaan käyttää myös osallistamisessa. Muistiystävällisen taiteen konseptia luodaan edelleen. Lisäksi kunnan taidekoordinaattori on toteuttanut kunnan kylissä taidepajoja kuntalaisten kanssa. Niissä on haettu taiteen keinoin kylien identiteettiä ja muistoja. Kuntalaisten taideteoksia tullaan hyödyntämään jatkokehittämisessä. Kuva 15 on yhteisötaiteilija Petteri Aaltolaisen esityksestä kuva kylien taidepajoista Ihmislähtöinen kunta -seminaarissa 2018.

Kuvio 15. Kuva Petteri Aaltolaisen esityksestä 2018.

6.4.2 Muistiystävällisen taajaman suunnittelun periaatteita

Muistiystävällisen taajaman arvot

Lapinjärvellä määriteltiin muistiystävällisen taajaman arvot osallistavin menetelmin hyödyntäen arvo-canvas-mallia.

Arvoiksi nousivat seuraavat:

- Yhteisöllisyys, toisista huolehtiminen
- Turvallisuus/turvallisuudentunne
- Ympäristön esteettisyys ja viihtyisyys
- Kaikkien yhdenvertaisuus.

Suunnittelun lähtökohdat

Muistiystävällinen taajama on ensisijaisesti esteetön ympäristö, jossa on helppo liikkua ja orientoitua. Muistiystävällisen asuin ympäristön suunnitteluun pätevät yleisesti samat periaatteet kuin muuhunkin hyvään ympäristön suunnitteluun. Ympäristön tulee olla ennen kaikkea selkeä ja viestiä käyttäjälle liikennejärjestelyistä, kulkusuunnista ja mahdollisuuksista levähdykseen tai toimintaan. Turvallisuus ja esteettömyys ovat tärkeitä huomioitavia tekijöitä. Hyvä ympäristö voi myös rohkaista kohtaamisiin ja aktivoida aisteja monipuolisesti. Sen tulee olla esteettisesti miellyttävä ja tuottaa sitä kautta iloa käyttäjälleen huomioiden kaikki erilaiset aistit.

Hankkeen aikana Lapinjärvellä listattiin muistiystävällisen suunnittelun kulmakiviksi, että ympäristö on selkeä, turvallinen, saavutettava, tukee sosiaalisia kohtaamisia, aktivoi ja tuottaa mielihyvää.

Suunnittelussa tämä tarkoittaa seuraavien asioiden huomioimista:

Selkeä:

- Näkymälinjat on huomioitava esim. niin että ympäristö ohjaa seuraavaan paikkaan
- Kontrasteissa ja pinnoissa on huomioitava muistisairaana tulkinnat (esim. tumma matto vaalealla lattialla voidaan tulkita montuksi)
- Hyvä valaistus, heijastusten, häikäisyn ja varjojen välttäminen
- Alueiden ja tilojen on oltava jäsenneitä ja helppoja hahmottaa
- Opasteet, merkit ja symbolit tukevat muistamista

Turvallinen:

- Liikenneturvallinen, eriytetyt kevyen liikenteen reitit
- Hyvä valaistus
- ajoneuvoliikenteen kieltämistä taajamassa Lapinjärvellä ei pidetä realistisena, joten ajoneuvoliikenteen ja kevyen liikenteen erottaminen tärkeää

Saavutettava:

- Esteetön, helppokulkuinen myös pintamateriaaleiltaan

Tukee sosiaalisia kohtaamisia:

- Tilan jäsentäminen paikoiksi
- Suojaisat levähdyspaikat, joissa istuimia
- Esim. ympäristötaiteesta kumpuavat puheenaiheet

Aktivoi:

- Värit, äänet, tuoksut, pintamateriaalit
- Mahdollisuus tehdä ja osallistua
- Yhtenäiset, selkeät kävelyreitit houkuttelevat liikkumaan
- Reitin jäsenitys välietappeihin; lepopaikat ja tukikaiteet

Tuottaa mielihyvää:

- Tunnistettavat elementit, kodikkuus
- Ympäristön kauneus, siisteys
- Kasvien käyttö
- Kosketettavat pinnat miellyttävän tuntuista
- Mahdollisuus jättää jälki.

6.5 Suunnitelma ja toimenpiteet

Muistiystävällisen taajaman yleissuunnitelma antaa suuntaviivat alueen kehittämiseksi ja ohjeita kohdealueiden suunnitteluun ja ympäristötaiteen teemoihin. Suunnittelu alkoi aiheeseen perehtymisellä ja kuntalaisten osallistamiskeinojen kehittelyllä. Iäkkäille ja muistisairaille kehitetty Lapinjärvitalo on sijoittelunsa ja ympäristön osalta hankkeen piirissä.

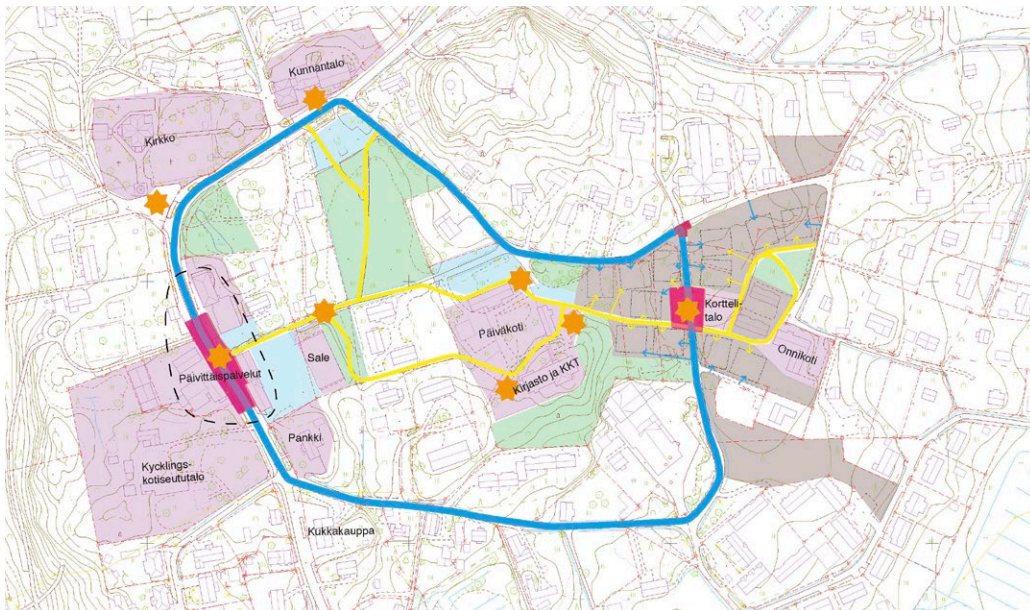
Kokonaisuuksina suunnitelman teemoja ovat:

1. Ajoneuvo- ja kevyen liikenteen erottaminen toisistaan
2. Kevyen liikenteen liikkumista tukevat ratkaisut
3. Palveluihin pääsyn helpottaminen ja esteettömyys
4. Ydinkeskustan selkiyttäminen.

Muistiystävällisen taajaman yleissuunnitelmassa on esitetty jatkosuunnitteluun monia toimenpiteitä.

Ajoneuvo- ja kevyen liikenteen erottaminen toisistaan

Suunnitelman peruslähtökohta on ajoneuvo- ja kevyen liikenteen erottaminen toisistaan. Ajoneuvoliikenteen käytössä oleva Yrjöntiestä, Männistöntiestä ja Lukkarinpolusta koostuva reitti toimii taajaman ”Ulkokehänä” (kartassa sinisellä). Sen sisällä sallitaan huoltoliikenne ja tonteille ajo. Ulkokehä rajataan myös maastossa taide-elementillä tai rakentamalla. Kuviossa 16 näytetään muistiystävällisen taajaman kehät ja reitit.

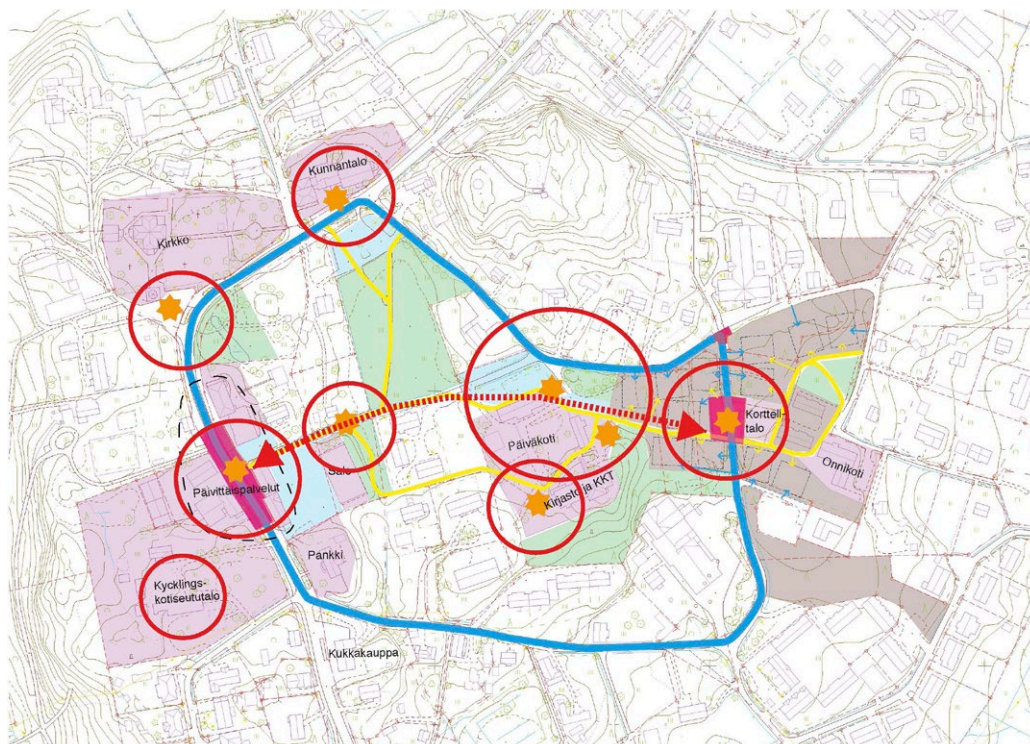

Kuvio 16. Muistiystävällisen taajaman reitit.

Kevyen liikenteen liikkumista tukevat ratkaisut

Kirkonkylän palvelut ja tärkeimmät yhteistilat ja rakennukset sijoittuvat ulkokehän välittömään läheisyyteen. Itäpäästäan uudelleen linjattu kevyen liikenteen reitti (keltainen) mahdollistaa turvallisen ja nopean pääsyn palvelujen ääreen. Mahdollinen lisäreitti kulkee kirjaston takaa (katkoviiva). Reittiä on jäsennetty levähdys- ja tapaamispaikkoina toimivilla aukioilla. Aukiot (keltaiset tähdet) ja reitit toimivat ympäristötaiteen sijoituspaikkoina. Aukiot ovat myös levähdyspaikkoja, joiden järjestelyt tukevat sosiaalisia kohtaamisia. Kevyen liikenteen väylä linjataan uudestaan kirjaston ja päiväkodin ympäristössä. Päämääränä on parantaa turvallisuutta erottamalla jalankulkijat ja autoilijat toisistaan.

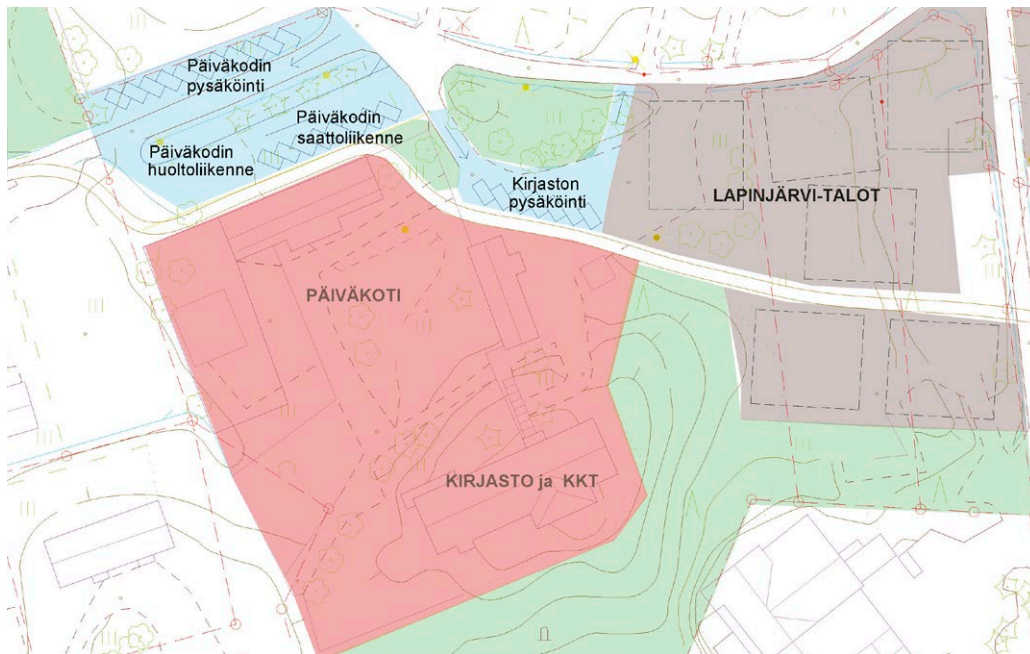
Taajaman itä- ja länsiosan yhdistävän kevyen liikenteen väylän selkeyttä parannetaan lisäämällä opastavia elementtejä. Ne voivat olla esimerkiksi tienpinnan käsittely muusta ympäristöstä poikkeavalla tavalla, opasteena toimivan valaisintyyppin hankinta ja muiden rajaavien elementtien lisääminen. Kuviossa 17 näkyvät kevyen liikenteen pääväylät, kävelyreitit ja aukiot.

Kuvio 17. Kevyen liikenteen väylät, kävelyreitit ja aukiot

Palveluiden saavutettavuus ja esteettömyys

Kirjasto on yhdessä Koko kylän työhuoneen kanssa asukkaille tärkeä tila. Pääsy kirjastolle on nykyisin joillekin mahdoton korkean mäen vuoksi. Jatkosuunnittelussa on löydettävä ratkaisu kirjaston esteettömyyteen. Muissakin kohteissa on huomioitava esteettömyys. Kuviossa 18 esitetään kirjaston esteettömyysratkaisut.

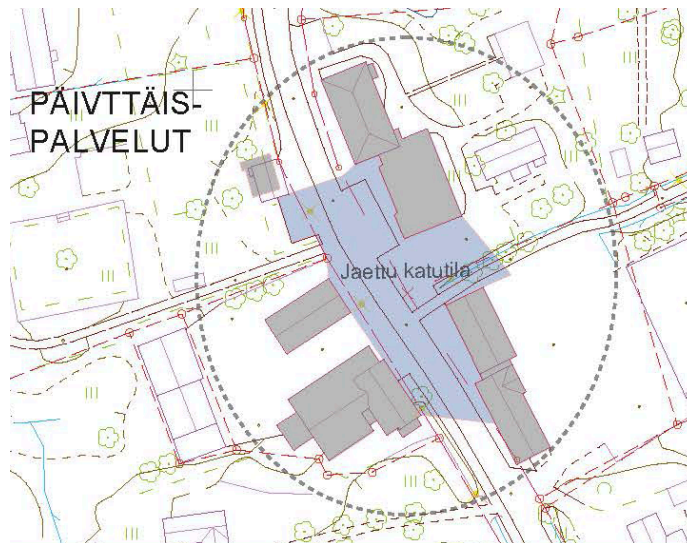
Kuvio 18. Kirjaston esteettömyysratkaisut.

Ydinkeskustan selkiyttäminen

Kirkonkylän keskusta kaippaa vielä kehittämistä. Lapinjärventien ylitys on suojateiden sijoittelun vuoksi turvatonta. Pysäköintipaikkoja ei ole merkitty selkeästi. Jalankulku- ja pyöräreitit katkeavat odottamattomasti. Katutila on jäsentymätön ja selkeää tori- tai aukioaluetta ei ole.

Suunnitelmassa esitetään jalankulun turvallisuus ratkaistavaksi yhtenäisellä jaetulla katutilla, joka kattaa ydinkeskustan alueen sitä rajaavien rakennusten seinästä. Alue on merkitty muusta kadusta poikkeavalla pinnoitteella. Yhtenäinen jaettu katutila on ensisijaisesti jalankulkijoiden aluetta. Sitä voidaan jäsentää eri liikennemuotojen ja pysäköinnin tarpeisiin. Jaetun katutilan jatkokehittäminen vaatii yhteistyötä tietä hallinnoivan Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen kanssa.

Osuuskaupantalon aukion puoleiselle seinälle esitetään taideteosta, samoin kuin tien vastakkaisella puolella olevan rakennuksen seinälle. Valaistusta parannetaan kohdevaloilla ja esimerkiksi ympäristötaiteena toimivilla valaisimilla. Kuviossa 19 havainnollistetaan ydinkeskustan selkiyttäminen.

Kuvio 19. Ydinkeskustan selkiyttäminen

Muut toimenpiteet

Kunnan keskustaajaman muuttaminen muistiystävälliseksi ei tapahdu vain muuttamalla fyysistä ympäristöä, vaan muutoksen pitää tapahtua myös yhteisössä. Muutos tarvitsee tiedottamista ja kouluttamista.

Lapinjärvellä koulutus haluttiin aloittaa kunnan omista työntekijöistä ja yrittäjistä. Kunnassa koulutettiin työntekijöiden joukosta ihku-agentit (Ihmislähtöinen kunta) ihmisten kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen vuonna 2018. Yksi osa-alue koulutuksesta oli toimiminen tulevassa muistiystävällisessä kunnassa.

Muistiystävällisten yritysten koulutukseen saatiin yhteistyökumppani Etelä-Pohjanmaan Muistiyhdistys ry:stä, joka oli kehittänyt mallin yritysten koulutukseen. Lapinjärvellä ensimmäiset muistiystävällisten yritysten edustajat koulutettiin elokuussa 2018. Siihen osallistuivat apteekki, kahvila, pankki, kampaamo, kiinteistöhoitoyritys ja käsityöliike. Ne ovat keskeisiä toimijoita muistiystävällisessä taajamassa. Yritysten koulutusta tullaan jatkamaan. Yhteisön koulutusta tarjottiin vuonna 2018 muistisairauksista ja muistisairaiden kohtaamisesta. Koulutus on muistiystävällisessä taajamassa jatkuva prosessi.

6.6 Hankkeen jatkotoimenpiteet ja johtopäätökset

Muistiystävällisen taajaman suunnitelma on ollut julkisesti kommentoitavana loka-marraskuussa 2018. Myös kunnan toimielimet ovat antaneet siitä palautteensa. Ne ovat olleet pääsääntöisesti myönteisiä ja kannustavia. Isoimpana yksittäisenä asiana on noussut esiin se, että suunnitelmien toivotaan menevän myös käytäntöön. Suunnitelman tekeminen on nostanut kuntalaisissa esiin odotuksia, joten lupaukset on lunastettava.

Muistiystävällisen taajaman yleissuunnitelma hyväksyttiin Lapinjärven valtuustossa joulukuussa 2018. Vuosien 2019–2023 investointisuunnitelmaan on varattu kunnan rahoitusta taajaman jatko-suunnitteluun ja rakentamiseen. Koska kunnan taloudelliset mahdollisuudet ovat rajalliset, tullaan toteuttaminen tekemään usean vuoden prosessina sekä hankkeistamaan. Ulkopuolista rahoitusta toivotaan saatavan mm. uusien liikenneturvallisuusjärjestelmien, muistiystävällisen taiteen ja opastinjärjestelmän kehittämiseen ja rakentamiseen.

Ensimmäisinä asioina tullaan keskittymään kevyen liikenteen turvallisuuden parantamiseen, taajamassa olevien lepopaikkojen lisäämiseen, kirjaston esteettömyyteen ja Lapinjärvitalojen asuinalueen kehittämiseen. Liikkeelle lähdetään keskeisten tavoitteiden toteuttamisesta: turvallisuuden parantaminen, liikkumisen lisääminen ja yhteisöllisyyden kasvattaminen.

Yrittäjien, kunnan työntekijöiden ja muun yhteisön koulutusta jatketaan kumppaneiden kanssa. Myös rahoitusta taajaman muutoksen ja sen vaikuttavuuden tutkimukseen etsitään. Pienelle kunnalle ulkopuolinen rahoitus toiminnan kehittämiseen on elinehto. Ilman TÄYTYY-hankkeen rahoitusta Lapinjärven kunnalla ei olisi ollut mahdollisuutta tehdä muistiystävällisen taajaman yleissuunnitelmaa. Toisaalta pienen kunnan resurssit käytetään myös huomattavan tehokkaasti. Tässä osahankkeessa kunnanjohtaja on tehnyt projektityöntekijän työtä ja toiminut kehittämis- ja ohjausryhmässä. Tämä kertoo myös hankkeen merkityksestä Lapinjärven kunnalle.

Osallistava suunnittelu on ollut tärkeässä osassa muistiystävällisen taajaman suunnittelussa. Tämä toimintatapa motivoi kuntalaisia kehittämään muita menetelmiä ja keinoja asuinalueensa kohentamiseksi. Kun sitoutuminen suunnitelmaan myös yhteisön tasolla nousee, kunnan on helpompi viedä tavoitteita maaliin.

Keskeinen johtopäätös on se, että kun kehitetään muistisairaille hyvää ympäristöä, kehitetään kaikille hyvää ympäristöä. Muistiystävällinen ympäristö tukee kognitiivisten taitojen kehittymistä ja voi toimia myös stressittömänä ympäristönä. Tämän ajatuksen soisi motivoivan kuntia ja toimijoita lähtemään rohkeammin suunnittelemaan muistiystävällistä asuinympäristöä. Ihmislähtöinen kunnan ja muistiystävällisen taajaman suunnittelun

lähtökohtana ovat eniten hyvää ja toimivaa asuinympäristöä tarvitsevien ihmisten tarpeet. Näin kaikilla on hyvä liikkua, asua ja elää omassa taajamassa. Muistiystävällinen ympäristö ei ole keneltäkään pois.

7 Porvoo

Markku Partanen, Matti Lehtovaara, Juuso Hämäläinen, Hilla Rudanko, Sasu Alasentie, Tuula Tuomi, Soili Partanen, Nina Salo, Lotta Suistoranta, Katja Ratamäki ja Olga Airaksinen

7.1 Porvookortteli

Porvookortteli-hankkeen tavoitteena on kehittää Porvoon Johannesburgin alueesta yhteisöllinen, kaikenikäisille suunnattu asumisen ja palvelun yhdistävä kokonaisuus, jossa keskeisenä kohderyhmänä on ikääntynyt väestö. Alueen nykyistä rakennuskantaa ja olemassa olevia palveluja kehittämällä ja täydentämällä halutaan luoda olosuhteet, jossa ihminen voi erimuotoisiin palveluihin tukeutuen elää ihmisarvoista elämää omassa kodissaan mahdollisimman pitkään.

Ratkaisun keskiössä ovat ikäystävälliset ja esteettömät asunnot, julkiset tilat ja rakennettu ympäristö sekä kaikenikäisten kohtaamista tukevat yhteisölliset ratkaisut.

Kehittämisen lähtökohtina ovat olleet perusselvitykset, kuten *ikäntymisen vaikutukset toimintakykyyn, ikääntyneiden hyvinvointitekijät, STM:n ja Kuntaliiton laatusuosituks*et sekä *ikäystävällisten asuinympäristöjen konseptit ja käytännön esimerkit*. Kaupunkistrategiaan pohjautuvat *toimintaohjelmat, kaavoitus, väestökehitysennusteet sekä alueanalyysi* ovat niin ikään olleet suunnittelun perusteina.

Parhaita käytäntöjä Suomesta ja Euroopasta on pyritty mahdollisuuksien mukaan soveltamaan suunniteltaessa kaikenikäisten asuinaluetta ja palvelualuekonseptia Johannesburgin alueelle. Hankeryhmä on osallistunut useisiin seminaareihin ja työpajoihin, konsultoinut laajasti eri asiantuntijoita sekä tutustunut useisiin käytännön kohteisiin Suomessa ja ulkomailla. Porvoon sosiaali- ja terveyspalveluiden asiantuntijoiden ohella on kuultu muun muassa YM:n, ARA:N, STM:n, THL:n ja Ikäinstituutin asiantuntijoita. Kotimaassa on perehdytty muun muassa Sukupolvienkortteliin ja Invalidiliiton operoimaan Validia Asumisen toimintaan Helsingissä sekä Ikäystävällinen Hervannan palvelualue – hankkeeseen

Tampereella. Bruggessä Belgiassa on tutustuttu erityisesti muistisairaille tarkoitettuihin palveluratkaisuihin.

Keskeinen osa Johannesbergin aluetta ja hankkeen painopiste on nykyisen Johannesbergin vanhainkodin alueelle sijoittuva Porvookortteli, joka yhdistää asumisen ja palvelut uudella tavalla.

Todettakoon selvyuden vuoksi, että hieman epäselvistä nimihistoriallisista syistä johtuen hankkeessa keskeisenä tekijänä olevan vanhainkodin tontin nimi on Johannesberg, ja sitä ympäröivän alueen nimi on Johannesberg. Johannesbergin tonttia ensisijaisesti kehittämällä pyritään vaikuttamaan koko Johannesbergin kehitykseen ikäystävälliseksi asuinalueeksi.

Porvookortteli-konseptin tavoitteena on kaikenikäisten hybridikortteli, mutta erityisesti ikääntyvän väestön tarpeita vastaavia toimintamalleja ja asumiskonsepteja tarjoava kokonaisuus, jossa asukkaat ovat ratkaisun aktiivisina osapuolina myös varsinaisen rakennusvaiheen jälkeen. Porvookorttelin toteuttamisen toivotaan luovan olosuhteet koko Johannesbergin alueen toiminnallisen yhteisön synnylle ja sen toiminnalle. Kokonaisuuden muita osia ovat olemassa olevan, Porvookorttelin tonttia ympäröivien pien- ja kerrostaloalueiden kehittäminen muutos- ja täydennysrakentamisella siten, että ne kytkeytyvät luontevasti koko alueen asuin- ja palvelukonseptiin. Kuvassa 20 havainnollistetaan Johannesbergin sijaintia Porvoossa.

Kuvio 20. Johannesbergin sijainti Porvoossa

Rakentamisen lähtökohtia ovat vyöhykkeisyys, ympäristön inhimillinen mittakaava, modulaariseen yksinkertaiseen perusrakenteeseen ja tilatyypistöön perustuvat, muuntuvat ja muunneltavat ratkaisut, vaiheittain rakentamisen mahdollisuus ja elinkaariedullisuus.

Kokonaisratkaisussa pyritään enemmän kehittyvään ja vuorovaikutteiseen prosessiin kuin valmiiksi suunniteltuun ja kerralla lopulliseen muotoonsa rakennettaviin rakennuksiin. Palveluarkkitehtuurin periaatteiden mukaisesti konseptissa asukkaiden osallistaminen ja vaikutusmahdollisuudet pysyvät tärkeänä osana alueen kehittymistä myös varsinaisen rakentamisen jälkeen. Kehittämistyössä pyrittiin sellaisiin menetelmiin ja ratkaisuihin, jotka olisivat tuotteistettavissa ja monistettavissa laajemminkin. Asuntojen hallintamuoto voi olla monipuolinen ja tarpeiden mukaan kehittyvä: omistus-, asumisoikeus-, vuokra- tai osaomistusasuminen. Maapohja säilyy lähtökohtaisesti ainakin pääosin kaupungin omistuksessa, mikä pienentää investointitarvetta.

Alueella tarvittavien palveluiden pääasiallisesta tuottamisesta ja koordinoinnista voisi ensivaiheessa vastata Porvoon kaupunki, mutta konseptin lopullisena tavoitteena on avoin verkostorakenne, jossa eri palveluita voivat tuottaa niin julkinen, yksityinen kuin kolmas sektori. Alueen asumisratkaisujen ja palveluiden järjestämisen suunnittelussa asukkaat sekä eri järjestöjen, yritysten ja kaupungin edustajat ovat aktiivisessa roolissa.

Johannisbergin vanhainkodin tontilla on keskeinen merkitys koko hankkeen kehittämisessä ikäystävälliseksi asuinalueeksi. Tontille tuleva Porvookortteli kokoaa keskeiset tarvittavat palvelut ja toiminnot sekä sitoo ympäröivän alueen yhdeksi toiminnalliseksi kokonaisuudeksi.

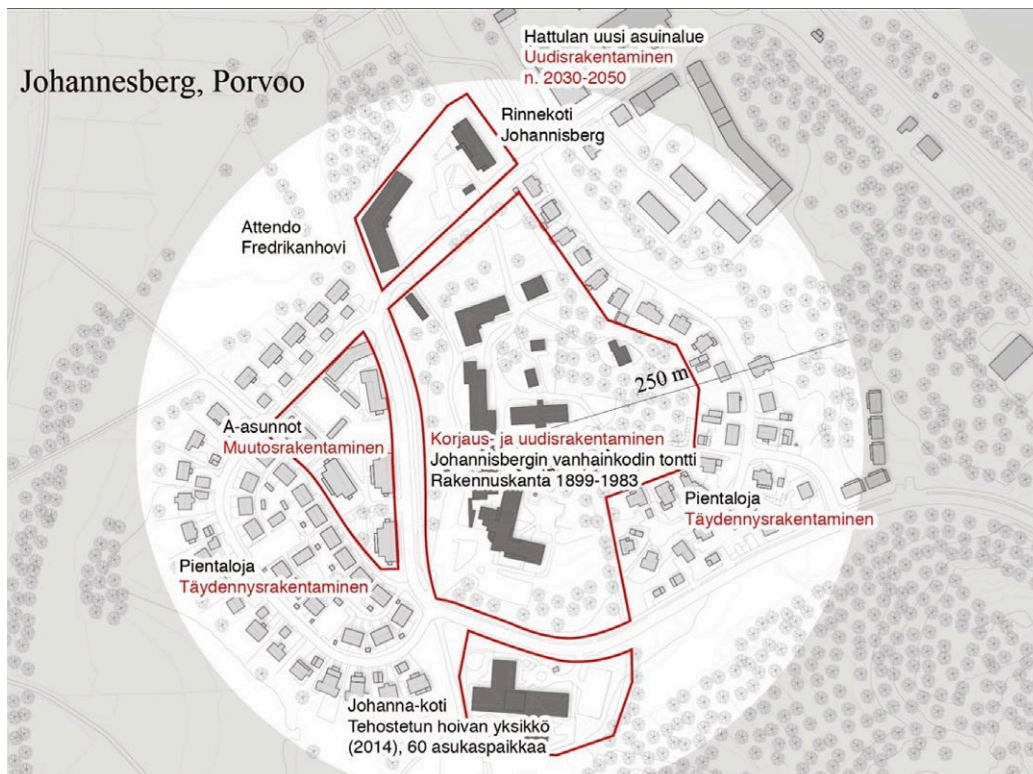
Alueelle suunnitellaan toteutettavaksi muun rakentamisen yhteyteen 7–8 hengen muistikoteja, jotka tarjoavat turvallisen asuinympäristön muistisairaille huomioiden heidän erityistarpeensa.

Perhehoitokylä puolestaan esitetään toteutettavaksi täydennysrakentamalla läheiselle pientaloalueelle noin 50–80 k-m² pientaloja. Niitä voidaan rakentaa ja käyttää joustavasti tarpeiden mukaan esimerkiksi ikääntyneiden asuntoina, sivuasuntoina tai vuokralaisasuntoina.

Johannesbergin alueella jo olevaa vuokra-asuntokantaa voidaan niin ikään kehittää kaikkein sopivaksi esteettömäksi ja yhteisöllisemmäksi asuinalueeksi viimeistään rakennusten peruskorjausvaiheessa. Kuva 21 esittää suunniteltuja korjaus- ja uudisrakentamista sekä täydennys- ja muutosrakentamista Johannesbergissä.

Oleellista on, että ympäristönmuodostuksen ja rakennusratkaisuiden tulee muodostaa toimiva ja tarpeen mukaan joustava kokonaisuus; alusta niin hoivapalveluille kuin muillekin

palveluille. Niissä ja niiden järjestämistavoissa tapahtuvia ehkä suuriakin muutoksia on mahdotonta ennakoida, mutta muutoksiin tulee varautua. Hoiva- ja muiden palveluiden tarpeen ennakoidaan kasvavan voimakkaasti lähivuosikymmeninä. Tämä johtuu muun muassa väestön ikääntymisestä, mutta myös siitä, että palveluja laajemminkin käyttämään tottuneet ikäluokat siirtyvät ikäihmisille suunnattujen palvelujen piiriin.

Kuvio 21. Johannesbergin suunniteltu rakentaminen

Porvookortteli - taustaa ja lähtökohtia

Porvoon ja naapurikuntien väestökehitys

Porvoon asukkaista suomenkielisiä oli vuoden 2016 lopussa hieman yli 32 000 ja ruotsinkielisiä vajaat 15 000. Yli 65-vuotiaista suomenkielisiä oli noin 6000 ja ruotsinkielisiä noin 4000. (Tilastokeskus 2017) Tästä voinee tehdä sen johtopäätöksen, että tulevaisuudessa seniorikansalaisista nykyistä suurempi osa on suomenkielisiä.

Tilastokeskuksen (2018) mukaan ulkomaalaistaustaisia oli Porvoossa noin 3200 (6,5 % väestöstä) vuoden 2016 lopussa. Koko maassa ulkomaalaistaustaisia oli noin 365 000 (6,6 %). Ulkomaalaistaustainen väestö on tällä hetkellä keski-ikänsä nuorta ja ikääntyneitä vähän, mutta tilanne väistämättä muuttuu tulevaisuudessa. Lisäksi on huomioitava, että esimerkiksi monista Afrikan ja Aasian maista muuttaneen väestön kulttuureissa ikääntymisen katsotaan usein alkavan jo 55 ikävuoden jälkeen (Rantala et al. 2016).

Porvoon naapurikuntien väestökehityksen ennustetaan noudattelevan valtakunnallista kehitystä siten, että 65–74 vuotiaiden ikäryhmä kasvaa verraten maltillisesti. Yli 75-vuotiaiden määrä sen sijaan useissa tapauksissa jopa yli kaksinkertaistuu nykyisestä. Kun Porvoossa yli 75-vuotiaiden määrä lisääntyy ennusteen mukaan lähes 5000 henkilöllä, niin naapurikunnissakin heitä on noin 4400 nykyistä enemmän vuonna 2040.

Kaupunkistrategia ja palveluita linjaavat ohjelmat

Porvoon kaupunkistrategian mukaan tavoitteena on kaupungin väkiluvun edelleen kasvattaminen. Kaupungin visiona on: *”Porvoo on kestävästi kasvava, kaksikielinen kaupunki, jossa hyvinvointi kantaa sukupolvelta toiselle.”* Keskeisiä teemoja ovat: *kaupungin talouden tervehdyttäminen, asukkaiden hyvinvointierojen kaventaminen ja heidän osallistumismahdollisuuksiensa lisääminen sekä kaupungin kilpailukykyyn ja kestäväen kehityksen varmistaminen.*

Kaupunkirakennetta pyritään tiivistämään ja toteuttamaan energiatehokkaita, viihtyisiä, turvallisia, terveellisiä ja esteettömiä asuinalueita. Ikäihmisten kotona asumisen mahdollisuuksia edistetään sekä kehitetään kotona asumista tukevia palveluita. Palvelutuotannon kustannustehokkuutta ja tuottavuutta parannetaan ja kaupungin omaa palvelutuotantoa täydennetään yritysten, yhdistysten ja muiden toimijoiden palvelutarjonnalla. (Porvoo 2013a)

Maa- ja asuntopolitiikka

Kaupungin maapolitiikalla suunnitellaan ja toteutetaan pitkän aikavälin maankäyttöä. Maapolitiikalla luodaan edellytykset kaavoitukselle sekä taataan maanomistajien yhdenvertainen kohtelu ja turvataan kaupungin investointien kannattavuus. Kaupunkistrategian mukaisille yhdyskuntarakenteelle, asuntotuotannolle ja elinkeinotoiminnalle luodaan edellytykset. (Porvoo 2012)

Kaupungin asuntopolitiikka toteuttaa kaupunkistrategiaa turvaten yhtä keskeistä kuntien peruspalvelua eli järjestää asukkailleen heidän elämäntilanteeseensa ja tarpeisiinsa nähden tarkoituksenmukaista asumista. Lisääntyvä ikääntyneiden määrä merkitsee tarvetta

rakentaa uutta tai peruskorjata nykyistä asuntokantaa esteettömäksi. Esteettömyys ja asunnon sopiva sijainti palvelevat niin ikään vammaisten asumista. Kaavoituksella ohjataan esteetöntä asuntorakentamista painottuen keskustaan ja keskustan tuntumassa oleville asuinalueille, mikä muun muassa tehostaa kotihoitopalveluiden järjestämistä ja tukee täten kotona asumista mahdollisimman pitkään. (Porvoo 2013b)

Liikenne

Turvallisen liikenneympäristön suunnittelun ja toteutuksen päävastuu on Porvoon kuntatekniikalla ja Uudenmaan ELY-keskuksella. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttävät katutilaratkaisujen esteettömyyttä ja siten kaikille tasa-arvoista liikkumista. Liikenteen ja liikenneturvallisuuden kehittäminen perustuu valtakunnalliseen tieliikenteen turvallisuusvisioon vuodelta 2001, johon pohjautuu Porvoon visio: *”Kenenkään ei tarvitse kuolla tai loukkaantua vakavasti liikenteessä. Pyöräily ja kävely ovat turvallisia liikkumismuotoja.”* Liikenneturvallisuustyötä koordinoivan työryhmän tavoitteita ovat kävelyn, pyöräilyn ja joukkoliikenteen edistäminen, turvalliset ja esteettömät kävely- ja pyöräilyreitit taajama-alueilla sekä onnettomuuksien vähentäminen. (Porvoo 2018a)

Ikäihmiset

Porvoon kaupunkistrategia (2013–2017), vanhuspalvelulaki 2012 sekä STM:n ja Kuntaliiton antamat suositukset ohjaavat ikääntyville tarjottavia palveluita. Porvoon hyvinvointikertomus toimii kuntasuunnittelun ja seurannan työkaluna. Vanhusneuvosto osaltaan varmistaa ikääntyneen väestön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet. Hyvinvointieroja kaennetaan kohdistamalla palveluita eniten tarvitseville ja tukemalla ikääntyneiden kotona asumista. (Porvoo 2015)

Suunnitelmassa ikääntyneen väestön tukemiseksi (Porvoo 2015) palveluiden tarjonnassa keskeisiksi teemoiksi nousivat: *asuminen ja asuinympäristö, kulttuuri ja liikunta, vapaaehtoistyö sekä palveluohjaus ja viestintä*. Teemoissa korostuivat ennaltaehkäisevä toiminta, uusien palveluratkaisujen kehittäminen sekä eri toimijoiden välisen yhteistyön tiivistäminen.

Asuinympäristön viihtyisyys ja turvallisuus ovat keskeisissä rooleissa asukkaiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Asumista tukevat palvelut voidaan järjestää kunnan toimesta, yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia palvelut yksityisiltä toimijoilta. Keskeistä on asuntojen ja asuinympäristön esteettömyys. Porvoossa tarvitaan lisää seniori-ikäisille soveltuvia esteettömiä asuntoja keskeisellä sijainnilla palveluiden läheisyydessä. Palveluasumista tulee niin ikään rakentaa vastaamaan lisääntyviin ikääntyneiden ja muistisairaiden tarpeisiin. Ikääntyneille suunnatut liikennepalvelut, kuten palvelulinja, tarjoavat mahdollisuuden asioida keskustassa. (Porvoo 2015)

Ikääntyneiden liikuntapalveluilla edistetään terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä arjessa selviytymistä. Eri järjestöt, yhdistykset ja muun muassa seurakunta osallistuvat monimuotoiseen vapaaehtoistyöhön. Palveluneuvonta Ruori on tarkoitettu palvelemaan erityisesti ikääntyneiden tarpeita. Porvoon kotisivuille on koottu ikääntyneiden palvelut tukemaan seniori-ikäisten lisääntyvää internetin käyttöä. (Porvoo 2015)

Vammaiset

Porvoon vammaispoliittinen ohjelma perustuu aikaisempiin ohjelmiin, kaupunkistrategian linjauksiin sekä Suomen vammaispoliittiseen ohjelmaan VAMPO 2010–2015. Vammaiset kokevat muun muassa seuraavat kehittämiskohteet tärkeiksi: *asuminen, esteettömyys ja liikkuminen, koulutus ja työllistyminen, vapaa-aika, tiedotus sekä terveys- ja sosiaalipalvelut*. (Porvoo 2014)

Kotihoito

Kotihoito jaetaan kotisairaanhoidon ja kotipalveluihin sekä kotihoidon tukipalveluihin. Lisäksi voidaan järjestää muitakin sosiaalista kanssakäymistä ja itsenäistä asumista tukevia palveluita. Kunnan järjestämä kotihoito on tarkoitettu ensisijaisesti välttämättömien arjesta selviytymisen palveluiden tuottamiseen. Mikäli kotihoidon asiakas tarvitsee muita palveluita, niin hänen kanssaan yhdessä kartoitetaan hänelle sopiva yksityinen palveluntuottaja, elleivät hänen omaisensa voi huolehtia näistä tehtävistä. (Porvoo 2018b)

Omaishoito

Omaishoito on määritelty toteutuvan silloin, kun omainen tai muu läheinen henkilö hoitaa vanhusta, vammaista tai sairasta henkilöä kotona. Omaishoidontuki on lakisääteinen sosiaalipalvelu ja sen järjestämisvastuu on kunnalla. Tuen piiriin voivat päästä ne porvoolaiset, jotka tarvitsevat jatkuvasti tai lähes jatkuvasti ja runsaasti hoitoa ympäri vuorokauden. Tuesta laaditaan kaupungin ja hoitajan kesken sopimus, jonka liitteeksi tulee hoito- ja palvelusuunnitelma. (Porvoo 2017)

Kaksikielisyys

Kielellisistä oikeuksista säädetään muun muassa perustuslaissa, kielilaissa ja kuntalaissa. Porvoo on virallisesti kaksikielinen kunta ja asukkaita palvelee heidän omalla äidinkiellään, suomeksi tai ruotsiksi. Tulevaisuudessa on kuitenkin syytä varautua siihen, että muiden kielten tarve lisääntyy ja tämä tulee huomioida henkilöstön rekrytoinnissa ja koulutuksessa. (Porvoo 2010)

Sosiaali- ja terveystoimi

Porvoon vanhus- ja vammaispalveluiden (2018) vuoden 2017 tilinpäätöksen mukaan 75 vuotta täyttäneistä porvoalaisista asui kotonaan 92,6 % vuoden 2017 lopussa ja laitoshoidossa sekä tehostetussa palveluasumisessa 7,4 %. Laatusuositusten (2017) ja I&O Kärki-hankkeen (Kärkihanke 2016b) valmistelun mukaisesti kotona asumista vahvistetaan Porvoossa laajalla rintamalla usein eri toimenpitein.

Porvoo on päivittänyt tehostetun palveluasumisen paikkatarveselvityksen. Tutkimuksen mukaan yli 75-vuotiaat porvoalaiset kokivat terveytensä ja elämänlaatunsa hieman paremmaksi kuin suomalaiset keskimäärin. Yksinäisyys, lievä masennus, liikunnan puute, heikko ravinto ja aliravitsemus heikentävät kotona asuvien ikääntyneiden elämänlaatua. Kotihoidon asiakkaista lähes puolella on alentunut fyysinen toimintakyky ja heidän palvelutarpeensa on suuri tai kohtalainen. (Porvoo 2018g)

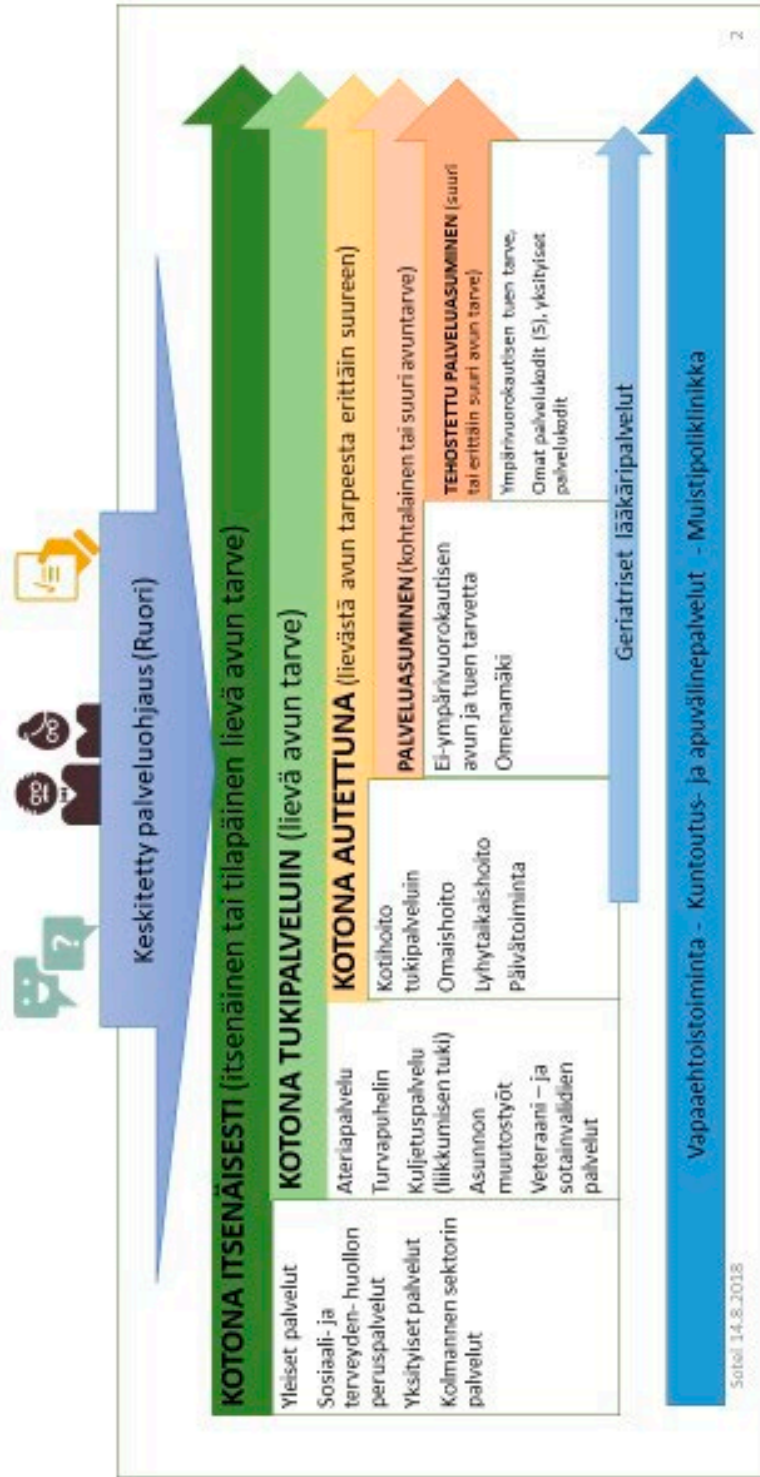
Vanhuspalveluiden asiantuntijoiden mukaan pitkän tähtäimen valtakunnalliseksi tavoitteeksi tultaneen kirjaamaan, että 95 % yli 75-vuotiaista asuu kotona ja muut tehostetun palveluasumisen asiakkaina. Laitoshoido loppuu Porvoossa vuodenvaihteessa 2018–19 ja vuodesta 2019 alkaen omaa tehostettua palveluasumista toteutetaan 235 omalla asiakaspaikalla. Lisäpaikat palvelua tarvitseville toteutetaan kaupallisten toimijoiden kanssa puitesopimuksia hyödyntäen. (Porvoo 2018g)

Porvoon tehostetun palveluasumisen toimintasuunnitelma (Porvoo 2018g) vuosille 2018–2020 sisältää muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Kotihoidon toiminnanohjausta edelleen kehitetään
- Tavoitteena on että 95 % yli 75-vuotiaista asuu kotona vuonna 2030 (asumisen täytyy olla ikäystävällistä)
- Kotikuntoutusta edelleen kehitetään
- Asiakasprosesseja edelleen kehitetään (Lean-menetelmin ja riittävin resurssein)
- Laitoshoidosta vapautuvat resurssit tukemaan ikääntyneiden kotona asumista
- Palveluohjauksikkö Ruorin toimintaa edelleen kehitetään

Porvoon vanhuspalveluiden palveluvalikossa (kuva 22) kuvataan yhteenvedo vanhuspalveluista.

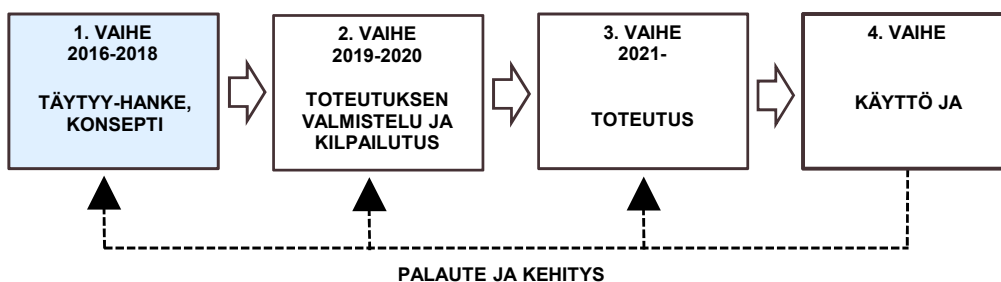
Porvoon vanhuspalveluiden palveluvalikko

Kuvio 22. Porvoon vanhuspalvelut (Porvoo 2018g)

7.2 Porvookorttelin kehitysprosessi

Hanke jakaantuu neljään vaiheeseen kuvan 23 mukaisesti:

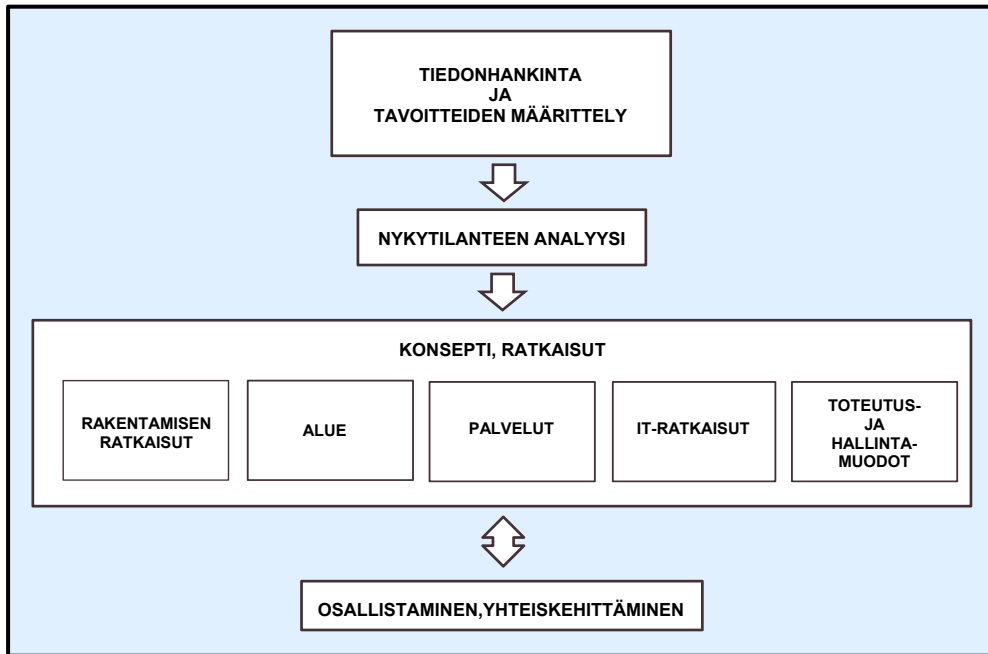

Kuvio 23. Hankkeen vaiheet

1. Konseptin kehittämisvaihe (hankesuunnitelma viitesuunnitelmi-
neen, TÄYTYY-hanke)
2. Porvookorttelin toteutuksen valmistelu, kilpailutus Porvoon kau-
pungin päätöksenteon mukaan.
3. Toteutus Porvoon kaupungin päätöksenteon mukaan.
4. Käyttö ja jatkokehitys

TÄYTYY-hankkeessa toteutettiin ensimmäinen, konseptin kehittämisvaihe (kuva 24). Sen tavoitteena oli löytää toteutuskelpoinen konsepti Johannisbergin vanhainkodin ja sitä ympäröivän alueen kehittämiseksi. Konsepti määrittelee hankkeen tavoitteet ja siltä vaadittavat ominaisuudet rakentamisen, palveluiden ja niiden koordinoinnin osalta. Päätös hankkeen toteutuksesta ja toteutuksen valmistelusta voidaan tehdä ensimmäisen vaiheen valmistuttua.

Porvoon kaupungin puolelta toimitilajohdon resurssien ohella muun muassa kaupungin kaavoituksen, sosiaali- ja terveystoimen, viestinnän sekä hallinto- ja talouspalveluiden asiantuntijat ovat osallistuneet käytännön työhön. Tämän lisäksi I&O-kärkihankkeen Uudenmaan muutosagentti Soili Partanen on osallistunut merkittäväällä tavalla kehitystyöhön. Konseptin kehittämisvaiheesta vastasi tehtävää varten koottu asiantuntijaryhmä.

Kuvio 24. Konseptin kehittämisprosessi

Pelkistetty prosessikaavio etenee lineaarisesti vaiheesta toiseen, mutta käytännössä hanke edistyi eri vaiheet osin rinnakkain. Kyseessä oli myös iteratiivinen oppimisprosessi, jossa hankkeen myöhemmän vaiheen alustavia tuloksia voitiin hyödyntää vielä kesken olevassa aiemmassa vaiheessa ja näin parantaa koko hankkeen lopputuotosta. Avoin kehittäminen mahdollisti niin ikään muiden osahankkeiden parhaiden käytäntöjen ja ratkaisujen hyödyntämisen.

Tiedonhankinta ja tavoitteiden määrittely

Tässä vaiheessa kerättiin laajalti eri lähteistä, mm. julkaisuista ja hankekumppaneilta, ikäihmisten asumiseen, palveluihin ja elämänlaatuun liittyvää tietoa ja niihin liittyviä tavoitteita ja haasteita. Sen ohella tutustuttiin eri ratkaisuihin, joita on tehty sekä Suomessa että muualla, lähinnä Euroopassa.

Keskeistä on myös hahmottaa paikalliset tekijät: Porvoon kaupungin strategia ja palveluita linjaavat ohjelmat. Saadun tiedon pohjalta hahmotettiin tavoitetila, johon pyritään. Tämä työ tehtiin Porvoon kaupungin toimitilajohdon omin resursein kaupunginarkkitehti Markku Partasen johdolla.

Keskeisiksi tavoitteiksi ja ohjaaviksi periaatteiksi Johannisbergin ikäystävällisen asuinalueen kehittämisessä määriteltiin:

- Ihmisen hyvinvointi on kokonaisuus. Palveluiden ja fyysisen ympäristön lisäksi huomiota on kiinnitettävä myös elämänpiiriin: henkiseen hyvinvointiin ja mahdollisuuteen elää täysipainoista, hyvää elämää mahdollisimman pitkään. Palveluita tarkastellaan siitä näkökulmasta, miten niiden muodostama kokonaisuus palvelee asukkaan hyvinvointia. ”Palvelun tai tuotteen laatu on asiakkaan kokema kokonaislaatu.”
- Moni-ikäisyys: asujaimiston moni-ikäisyys lisää elinvoimaa ja estää alueen ikärakenteen yksipuolistumista.
- Esteetön ympäristö: asuntojen esteettömyyden lisäksi ympäristön tulee olla esteetön, mikä tukee ikäihmisten aktiivisuutta ja osallistumista
- Vyöhykkeisyys: ympäristön muodostuminen eri vyöhykkeistä; yksityisistä, puoliyksityisistä, puolijulkisista ja julkisista tiloista, jolloin elinympäristöstä saadaan muodostettua monipuolinen, ihmisen toimintaa ja tarpeita myötäilevä kokonaisuus.
- Muuntojoustavuus: ratkaisuiden tulee joustaa muuttuvien tilanteiden ja tarpeiden myötä.
- Rakennusratkaisujen toteutuksen edullisuus ja hallintamuotojen monipuolisuus: asumisen alueella tulee olla mahdollista myös heikomassa taloudellisessa asemassa oleville.
- Yhteisöllisyys: yhteiset tilat ja toiminnot lisäävät hyvinvointia tukevaa yhteisöllisyyttä, ja mahdollistavat vertaistuen ja sosiaaliset kontaktit.
- Monitoimijuus: palvelut ja toiminnot voivat olla useiden, verkostomaisesti toimivien palveluntuottajien toimittamia. Niiden koordinointi edellyttää uudenlaisia, mm. ICT-ratkaisuja.
- Erityishuomiota ratkaisuissa on kiinnitettävä eriasteisesti muistisairaiden tarpeisiin sekä fyysisen kunnon ylläpitoon ja kuntoutukseen.

Nykytilanteen analyysi

Analyysivaiheessa selvitettiin alueen:

- maastolliset ja sijainnilliset ominaisuudet sekä rakennuskanta
- lähialueen väestölliset ominaisuudet
- liikenne ja palvelut
- maankäytölliset ja kaavoitukselliset tavoitteet

Konsepti

Porvookortteli-konseptin kehityksessä kokonaisuus jaettiin viiteen keskeiseksi hahmotettuun osa-alueeseen, joita kehitettiin rinnakkain:

- rakentamisen ratkaisut
- alueen ratkaisut ja viitesuunnitelma
- palvelut
- it-ratkaisut
- toteutus- ja hallintamuodot

Hankkeeseen kiinnitettiin toukokuussa 2017 hankekoordinaattoriksi TkT Matti Lehtovaara ja lisäksi Porvoon kaupungin puitesopimuskumppanin Valvontakonsultit Oy:n kokoama monialainen hankeryhmä, jonka tehtävänä oli konkretisoida kokonaisuuden tavoitteet, ominaisuudet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Rakennusten ja tilojen konseptoinnista vastasi niin ikään kaupungin puitesopimuskumppaneihin kuuluva UKI-arkkitehdit. Kaupunginarkkitehti jatkoi hankkeen johdossa.

Lisäksi kiinnitettiin kaavasuunnittelija Olga Airaksinen kolmeksi kuukaudeksi valmistelemaan maankäytön ja kaavoituksen ratkaisuja. Hänen toimipisteensä sijaitsi Porvoon kaupungin Kaupunkisuunnitteluosaston tiloissa yhteistyön ja tiedonkulun varmistamiseksi.

Näin hankkeeseen saatiin vankkaa kokemusta tutkimuksesta, kaavoituksesta, viestinnästä ja osallistamisesta, kilpailutuksesta ja rakennuttamisesta, arkkitehtisuunnittelusta sekä sosiaali- ja terveystoimen kysymyksistä.

Aalto-yliopisto jatkoi hankkeen edellyttämää tiedonhankinta- ja selvitystyötä.

Osallistaminen ja yhteiskehittäminen

Kehitystyön aikana käytiin vuoropuhelua kaupungin eri elimien, hallintokuntien ja yhdistysten kanssa. Porvoolaisille ikääntyneille suunnatusta työpajasta, kaavoituksen aloitukseen liittyvästä asukastilaisuudesta, Internet-kyselystä ja laaja-alaisesti eri asiantuntijoita edustaneesta innovaatiotyöpajasta saatiin runsaasti kehitystyötä hyödyttäneitä palautteita ja kehitysideoita.

7.3 Nykytilanteen analyysi

7.3.1 Maastolliset ja sijainnilliset ominaisuudet sekä rakennuskanta

Johannisbergin vanhainkodin tontti sijaitsee kukkulan laella ja sieltä avautuu näkymiä Hornhattulan peltolaaksoon päin. Itään ja etelään päin maisemat ovat osittain puuston

peitossa. Vanhainkodin tontti on puustomainen ja siellä on useita erityyppisiä viheralueita nurmikentistä lähes luonnontilaiseen metsään.

Tontin pinta-ala on noin 3,9 ha ja sen omistaa Porvoon kaupunki.

Vanhainkodin välittömässä läheisyydessä kaupungin vuokratonteilla sijaitsevat yksityiset hoivakodit Fredrikanhovi ja Rinnekoti sekä kaupungin Johanna-koti. Vanhainkodin länsipuolella sijaitsevat kaupunkikonserniin kuuluvien A-yhtiöiden ja Porvoonseudun asuntosäätiön omistamat, ylläpitämät ja vuokraamat pienkerrostalot (A-yhtiöt 2018; Porvoonseudun asuntosäätiö 2018). Aluetta ympäröivät pääosin 2000-luvulla rakennetut pientalokiinteistöt, jotka sijaitsevat osittain kaupungin omistamilla vuokratonteilla, osittain asukkaiden lunastamilla tonteilla.

Historiaa

Johannesbergin alueen keskellä sijaitsi aikanaan Johannisbergin kartano, jonka paikalla nykyisin on vanhainkoti. Porvoon kaupunki osti Johannisbergin, Hornhattulan ja Näsin kartanot vuonna 1883 ja koko alue liitettiin Porvoon kaupunkiin vuonna 1927. Alueella on ollut asutusta tiedettävästi jo 1400-luvulla. Alueella on suojeltuja kiviaitoja sekä muinaismuistolain rauhoittama kiinteä muinaisjäänös. Alueella tehtiin arkeologinen tarkkuusinventointi 2018, jonka tulokset on otettu huomioon alueen kehitystyössä.

Porvoon *vaivaistalo (köyhäintalo)* siirrettiin Johannisbergiin jo vuonna 1883 ja uusi päärakennus rakennettiin vuonna 1889, joka on yhä jäljellä. Tiloja peruskorjattiin ja uusia rakennettiin, muun muassa sairaalaosasto Poppeli vuonna 1960, joka on edelleen olemassa, joskin huonokuntoisena. Viimeisin laajennus, vanhainkodin nykyinen päärakennus Syreeni valmistui vuonna 1984. Vanhainkodin ympärille, Johannesbergin alueelle, alkoi rakentua uusi asuinalue osana Hornhattulan asuinalueen kehitystä 2000-luvun vaihteessa.

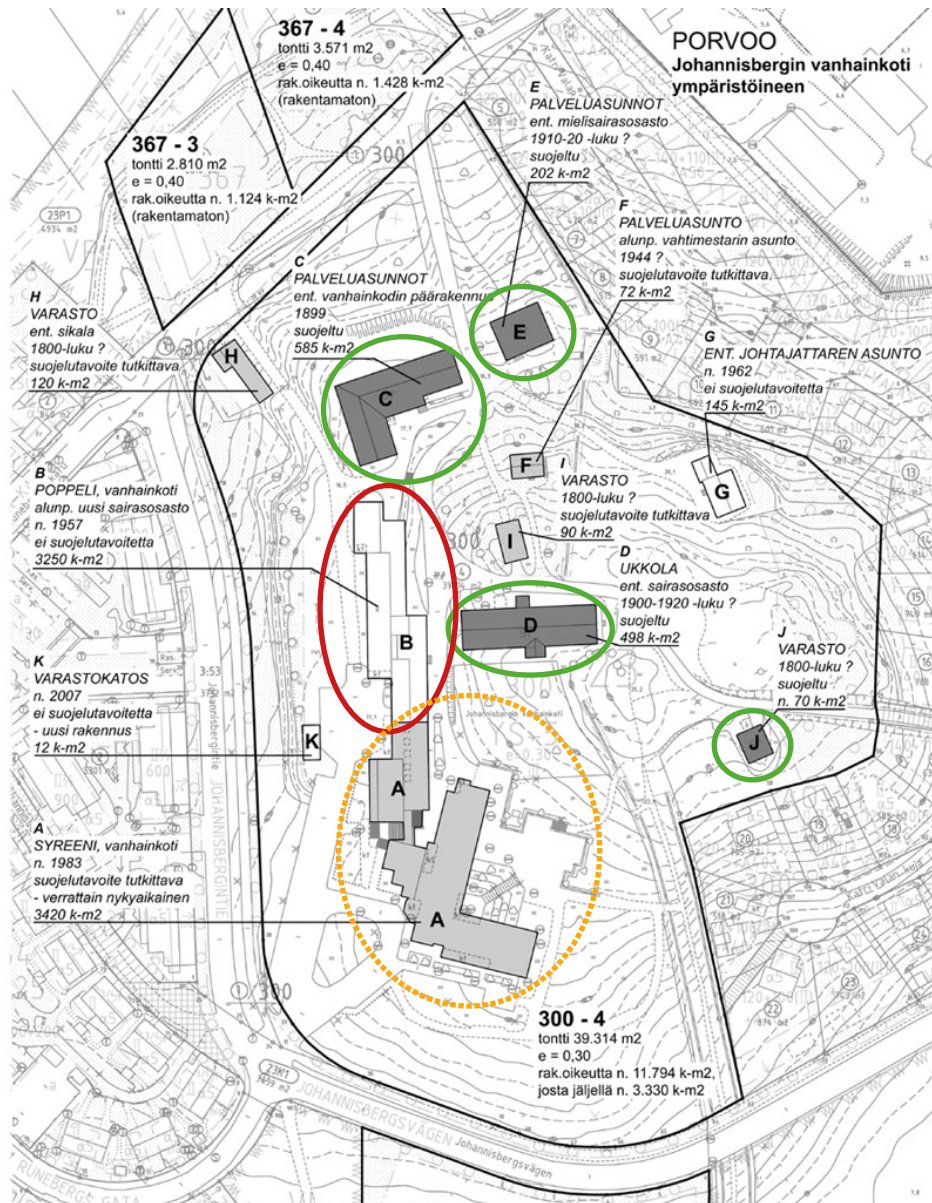
Kaupunki luopuu Johannisbergin käytöstä 2019 alusta lähtien ja tavoitteena on löytää tontille ja rakennuksille sellainen uusi käyttötarkoitus, joka jatkaa sen perinteitä porvoolaisten hyvinvoinnin tukemisessa.

Rakennukset

Johannesbergin vanhainkodin alueella on neljä asemakaavalla suojeltua rakennusta, joista merkittävimmät ovat vanha päärakennus vuodelta 1889 ja nykyinen muistisairaille tarkoitettu Mathilda-koti vuodelta 1922. Lisäksi vanha mielisairasosasto vuodelta 1923 ja yksi varasto 1800-luvulta ovat suojeltuja.

Vanhainkodiksi alun perin rakennettu Poppeli on arvioitu jo aikaisemmin kunnoltaan ja kel-
poisuudeltaan heikoksi, ja se esitetään purettavaksi. Sen purkaminen tekee myös mahdolli-
seksi tontin paremman hyödyntämisen.

Mahdollisia muita säilytettäviä kohteita ovat nykyinen päärakennus Syreeni, pienehkö asuin-
rakennus, nykyinen varasto, vanha sikala ja pieni varasto.

Kuvio 25. Johannisbergin nykyinen rakennuskanta. Suojellut rakennukset on ympyröity vihreällä ja purettavaksi jo aiemmin määritelty rakennus Poppeli punaisella. Rakennus Syreeni, jonka käytettävyyss tulee tutkia tarkemmin hankkeen kilpailutusvaiheessa, on merkitty keltaisella katkoviivalla.

Keskeisissä rakennuksissa tehtiin kuntotutkimus, minkä jälkeen niiden korjaustarpeet ja –hinta laskettiin Allogate Plan –ohjelmalla 25 vuoden jaksolle. Rakennusten koko (k-m²), suojelutarve sekä Allogate-kustannusarviot esitetään taulukossa 3.

Taulukko 3. Rakennusten koko, suojelustatus ja Allogate-kustannusarvio

	k-m ²	Suojelukohde	Allogate-kustannus, €
Vanha päärakennus	585	kyllä	730 000
Mathilda-koti	498	kyllä	370 000
Vanha mielisairasosasto	202	kyllä	310 000
Varasto	70	kyllä	
Nykyinen päärakennus Syreeni	2 945		2 400 000
Pieni asuinrakennus	72		90 000
Varasto, vanha sikala	120		
Varasto	90		

Muita mahdollisesti säilytettäviä rakennuksia ei erikseen arvioitu. Niiden käytettävyys ja kunto arvioidaan toteutuskilpailutuksen yhteydessä. (Valvontakonsultit 2018)

Nykyinen päärakennus Syreeni edellyttää varsin mittavaa ja kallista peruskorjausta. Sen kohdalla toimenpiteet tulee arvioida tarkemmin jatkokehitysvaiheessa. Rakennuksen runko on toteutettu kantavien teräsbetoniseinin, mikä tekee sen muuntojoustavuuden heikoksi. Mikäli rakennukselle ei löydetä mielekästä, sen tilarakenteeseen sopivaa ja alueen kokonaisuutta palvelevaa käyttöä, tulee kysymykseen sen purkaminen.

Johannisbergin vanhainkodin välittömässä läheisyydessä toimii kaksi ikääntyneille tarkoitettua hoivakotia, Johanna-koti ja Fredrikanhovi sekä kehitysvammaisille tarkoitettu Rinnekoti. Porvoon kaupungin operoima vuonna 2013 valmistunut Johanna-koti on 60-paikkainen tehostetun palveluasumisen yksikkö. Yksityinen vuonna 2017 valmistunut Attendo Fredrikanhovi tarjoaa tehostettua ja tavanomaista palveluasumista 29 asiakkaalle. Rinnekoti Johannisberg koostuu kolmesta ryhmäkodista, joissa on yhteensä tilat 15 asukkaalle. Rinnekoti aloitti toimintansa vuonna 2014. (Attendo 2018; Porvoo 2018c; Rinnekoti 2018)

Kaupunkikonserniin kuuluvien A-yhtiöiden neljä 2–3 kerroksista pienkerrostaloa (yhteensä 3396 k-m²) ja Porvoon asuntosäätiön kaksi niin ikään 2–3 kerroksista pienkerrostaloa (yhteensä 1458 k-m²) sijaitsevat välittömästi vanhainkodin länsipuolella. A-yhtiöiden vuokrataloissa on 45 ja asuntosäätiön rakennuksissa 20 erikokoista vuokra-asuntoa. Rakennukset ovat valmistuneet vuosina 2001–2002 ja kaikki kerrostalot ovat hissittömiä. (Porvoo 2018d; A-yhtiöt 2018; Porvoonseudun asuntosäätiö 2018)

Kerrostalojen viereen kahdelle tontille, rajautuen Fredrika Runeberginkatuun, on vuosina 2001–2002 rakentunut 17 erikokoista 2-kerroksista paritaloa, joissa siis yhteensä 34 asuntoa. Kadun länsipuolella on 20 tonttia, joille on rakennettu vuosina 1999–2005 lähinnä 1-2 kerroksisia omakotitaloja sekä muutamia paritaloja. Nykyisen vanhainkodin itäpuolella, Katri Valan kadun ja Katri Valan kujan varrella on 27 osittain hieman pienempää tonttia, joille on rakennettu 1–2 kerroksisia pientaloja vuosina 2009–2012. Alueella on joitakin pientaloja vielä rakenteilla. Katri Valan kadun ja Johannisbergin tien rajaamalle tontille on vuonna 2016 valmistunut viisi luhtitaloa. Talot ovat puurakenteisia, hissittömiä ja 2-kerroksisia. (Porvoo 2018d)

7.3.2 Lähialueen väestölliset ominaisuudet

Johannesberg on osa Hornhattulaa, jossa Tilastokeskuksen (2017) mukaan vuoden 2016 lopussa oli noin 2100 asukasta, talouksia hieman yli 800 ja työpaikkoja n. 600. Asukkaista lähes 9 % oli yli 65-vuotiaita. Porvoossa vastaavan ikäryhmän osuus väestöstä oli noin kaksinkertainen. Alle 45-vuotiaiden osuus Hornhattulassa oli myös selvästi suurempi kuin koko kaupungissa, joten alueen väestö on nuorempaa kuin Porvoossa keskimäärin. Johannesbergin noin 550 asukkaan (2017) ikäjakauma noudattelee Hornhattulan jakaumaa.

7.3.3 Liikenne ja palvelut

Johannesberg, Hornhattula ja Katajamäki rajautuvat luontevasti Porvoonjokeen, Mannerheiminväylään ja valtatie 7:n. Pientaloalueiden välillä on nykyisellään ainoastaan jalan- kulkua ja kevyen liikenteen väylät.

Alueella on merkittävästi korkeuseroja, joten liikuntarajoitteisille ja ikääntyneille kävellen liikkuminen on haasteellista. Toisaalta alueella on vain paikallisliikennettä, joten alue on rauhallinen ja liikenteellisesti turvallinen. Lähimmälle bussipysäkillä on matkaa noin 650 metriä.

Kaupungin keskusta, Kuninkaanportin erikoisliikkeiden keskittymä ja Näsin kauppakeskus sijaitsevat 2-3 km etäisyydellä Johannesbergistä ja etäisyys Vanhaan kaupunkiin on noin 1,4 km. Sijainnin läheisyyden vuoksi tulevaisuudessakin luontainen asiointisuunta on keskustaan ja kauppakeskuksiin. Hattulan alueella sijaitsee muutama erikoistavaraliike.

Muita palveluita alueella ei ole, kuten ei myöskään säännöllistä julkista liikennettä. Palvelulinja, matalalattiainen pikkubussi, toimii keskustassa alle 6 km matkoilla kutsuohjauksella, tilattaessa edellisenä päivänä. (Hietala et al. 2018).

7.3.4 Maankäytölliset tavoitteet

Voimassa olevassa osayleiskaavassa Johannisbergin tontti on määritelty julkisten palveluiden ja hallinnon alueeksi (PY) ja asemakaavassa sosiaalitointa ja terveydenhuoltoa palvelevien rakennusten korttelialueeksi (YS-5). Poikkeaminen yleiskaavan käyttötarkoituksesta nähdään mahdolliseksi, samoin uuden asemakaavan laadinta.

Johannesbergin ja Porvoonjoen väliselle Hattulan alueelle on suunniteltu uusi asuinalue, jonka uudisrakentaminen näillä näkymin alkaisi noin vuoden 2030 vaiheilla. TÄYTY-hankkeessa keskityttiin Johannesbergin alueen kehittämiseen ikäystävälliseksi, mutta tärkeää on huomioida myös naapurissa oleva Hornhattulan asuinalue sekä suunniteltu Hattulan alue muun muassa eri palveluiden edellyttämän asukaspuhjan vuoksi. Tällä hetkellä Hornhattulassa on sangen vaatimattomasti saatavissa paikallisia palveluita. Hattulan tuleva alue on merkityksellinen myös siten, että luontevat ulkoilureitit kaupungin keskustaan ja jokivarteen kulkevat osittain alueen läpi tai sitä sivuten.

Porvoon kaupunkisuunnittelu ohjeisti suunnittelutyön lähtökohtia. Kaavoittajan kanssa laadittiin hankkeen alussa kaavarunko, jossa on määritelty arvokkaat säilyvät rakennukset ja ympäristökohteet, näkymäsuunnat ja uudisrakentamisen painopisteet. Kaavarungossa esitettiin myös alustava ohjeistus rakentamisen kerrosluvuista ja autopaikkojen määrästä. Tontin pinta-ala on 39 314 m², nykyinen rakennusoikeus 11 794 k-m², josta käytetty rakennusoikeus 8464 k-m² (ilman Poppelia 5214 k-m² ja Syreeniä 1790 k-m²). Kerrosluvut vaihtelivat välillä 2,5 ja 3+1. Asumisen autopaikkanormiksi esitettiin 1 ap / 100 k-m². Pientalojen osalta autopaikkanormi on 1 ap/asunto, senioriasumisen 1 ap / 120 k-m², palveluasumisen 1 ap / 140 k-m² sekä liike-, toimisto- ja palvelutilojen autopaikat 1 ap / 50–60 k-m². Yksi vieraspaikka mitoitetaan 700 k-m² kohti. Kokonaisrakennusoikeus ratkaisusta riippuen n. 25 000 – 30 000 k-m².

7.4 Porvookortteli-konsepti

7.4.1 Rakentamisen ratkaisut

Rakentamisen ratkaisuita lähdettiin kehittämään ajatuksellisesti ”sisältä päin”, asunto-ratkaisuista käsin. Pidettiin tärkeänä, että asukkaalle merkityksellisimmät tilat, oma koti, vastaisivat mahdollisimman hyvin hänen tarpeitaan ja toiveitaan. Rakennukset ja koko alue muotoutuvat tästä lähtökohdasta käsin. Näkökulma poikkeaa jossakin määrin totutusta aluesuunnittelun lähtökohdasta, jossa aluetta lähestytään ”ilmasta käsin”, ja edetään suuremmasta kokonaisuudesta yksityiskohtaisempiin ratkaisuihin. Porvookorttelin lähestymistavassa pyrittiin joustavuuteen siten, että kokonaisuutta määrittivät ennen muuta asuntoratkaisuille ja niiden ympäristölle asetetut tavoitteet.

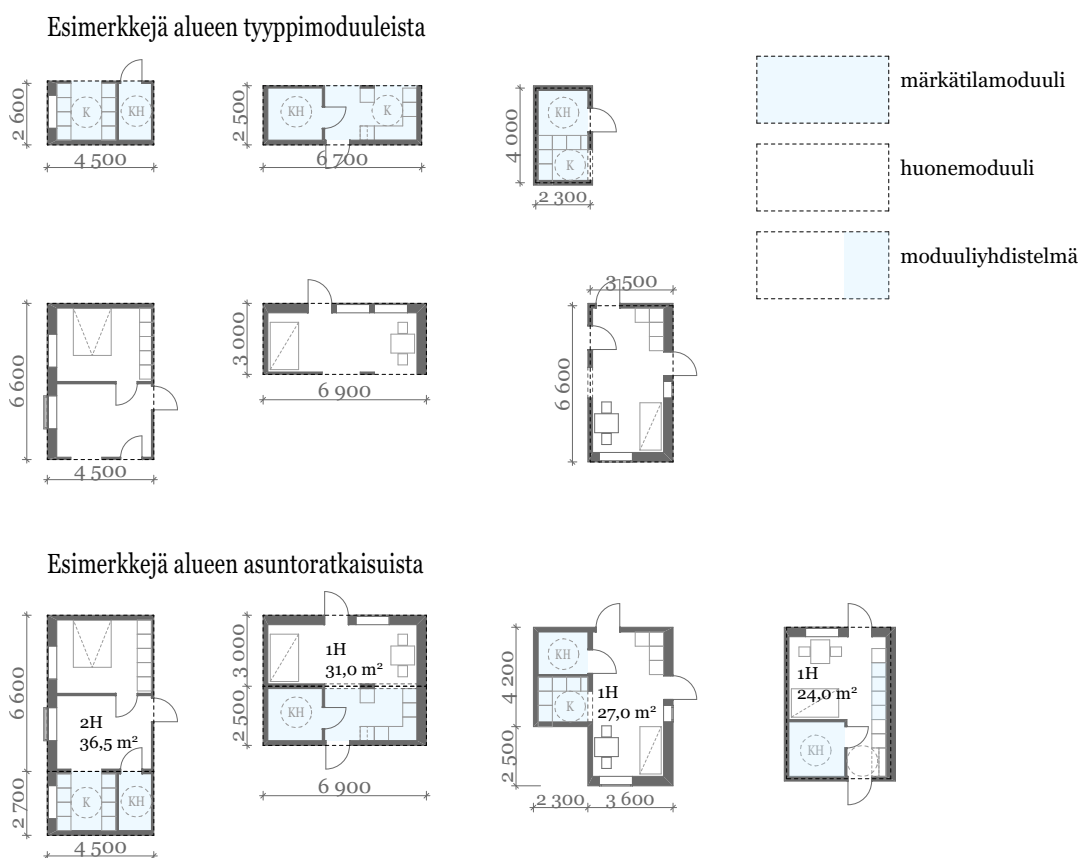
Keskeisenä tavoitteena olivat sellaiset asumisratkaisut, jotka soveltuvat eri-ikäisten ja eri elämäntilanteissa olevien asukkaiden tarpeisiin myös pitkällä aikavälillä. Tämä edellyttää ratkaisuiden joustavuutta, muunneltavuutta ja monikäyttöisyyttä. Ratkaisuiden tulee niinkin tukea yhteisöllisyyttä, olla esteettömiä ja huomioida eri erityisryhmien tarpeet. Kokonaisratkaisun tulee lisäksi olla sellainen, että asumisen hinta muodostuu kohtuulliseksi.

Hankeryhmä päätyi siihen, että edellä mainitut varsin haasteelliset tavoitteet voidaan parhaiten saavuttaa modulaarisella rakentamistavalla. Modulaarinen rakentaminen tarkoittaa rakennuksen tilojen rakentamista vakiomitoitetuista esivalmisteisista perusyksiköistä, joita voidaan monistaa, yhdistellä ja muunnella halutulla tavalla. Näin saadaan aikaan erilaisia muunneltavia tilaratkaisuita erilaisiin tarpeisiin. Modulaarisuus on yhdistävänä tekijänä niin asunnoissa kuin yhteisissä tiloissakin. Tilaratkaisuiden joustavuus edellyttää, että myös tilojen käyttötarkoitukset voivat ajan myötä vaihdella: asunnon tilalle voi tulla palvelutila, asuntoja voidaan yhdistää erimuotoisen ryhmäasumisen tarpeisiin jne.

Moduulirakentamisen etuja on, että rakentaminen tehdasvalmisteisia tilaelementtejä käyttäen on mahdollista ja vain osa itse rakentamisesta tapahtuu työmaalla. Rakentaminen on teknisesti riskittömämpää: tilaelementit kootaan sisätiloissa, jolloin rakentamisen aikainen sääsuojaus ja rakentamisen tarkkuus voidaan hallita paremmin. Rakentamisen työmaa-aika lyhenee ja rakentaminen on siistimpää ja meluttomampaa. Tämä parantaa myös alueen vaiheittain rakentamisen mahdollisuuksia.

Rationalisoidun tyyppistön ja tuotannon ansiosta rakentaminen voidaan saada edullisemmaksi ja sitä kautta vaikuttaa myös asumisen hintaan.

Porvookortteli-konseptin moduuliratkaisut on mitoitettu niin, että ne voidaan toteuttaa puurakentamisena.

Kuvio 26. Esivalmistetuista perusmoduleista voidaan yhdistelemällä koota runsas valikoima erityyppisiä asuntoja; tässä esimerkkejä pienimmistä asuntoratkaisuista.

Asuntojen ja asuinrakennusten suunnittelussa on otettava huomioon myös kotihoidon ja kotiin tuotavien palveluiden tilalliset tarpeet. Asunnot ovat palveluiden tuottajien näkökulmasta työympäristö, jossa toiminnan sujuvuus ja helppous ovat kaikkien edun mukaista.

Lapinjärven kunta tilasi Työterveyslaitokselta selvityksen kunnan vanhustyön yksiköiden työympäristöjen toimivuudesta vuonna 2017. Tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja suosituksia on soveltuvin osin hyödynnetty Porvookorttelin kehitystyössä. Sirola et al. (2017) mukaan henkilöstön näkökulmasta hyvin toimiva hoivatyö edellyttää muun muassa riittävästi hyvin koulutettua henkilökuntaa ja asukkaiden yksilölliset tarpeet huomioivia tiloja.

Tarpeen mukaan muunneltavien, esteettömien ja ergonomisten tilojen tulisi sijaita yhdessä tasossa. Tutkimuksessa tarkasteltiin yksityiskohtaisesti asunnon/hoivalaitoksen eri tilojen vaatimuksia sekä valaistusta, tarvittavia säilytystiloja (mm lukittavat lääkekaapit) ja lisäksi piha- ja lähialueiden toimivuutta. Henkilökunta ja asiakkaat näkivät ICT-tekniologian

laajamittaisen hyödyntämisen tärkeänä. Henkilökunnan tilat voidaan suunnitella monitoimitiloiksi, jotka ovat muussa käytössä silloin, kun henkilökunta ei niitä tarvitse.

Malleja Johannisbergin länsipuolella sijaitsevien A-yhtiöiden ja Porvoon asuntosäätiön pienkerrostalojen kehittämiseksi esteettömiksi ja ikäystävällisiksi selvitettiin. Vaihtoehtoista toteutuskelpoisimmaksi todettiin ratkaisu, jossa rakennetaan talorungon ulkopuoliset hissit ja samassa yhteydessä voidaan rakentaa uusia yhteiskäyttöisiä tiloja. Muutokset voidaan toteuttaa rakennusten peruskorjauksen yhteydessä.

Tilakirjasto

Moduuliperiaatteiden pohjalta laadittiin tilakirjasto, jossa on valikoima erilaisia asuntoratkaisuita erilaisiin asumistarpeisiin. Tilakirjasto toimii lähtökohtana tulevalle kehittämiselle, ja antaa käyttäjille mielikuvan siitä, millaiset ratkaisut olisivat mahdollisia. Tilakirjaston valikoima ja asuntotyyppijakauma voidaan räätälöidä halutun laiseksi asukkaiden tarpeiden ja mieltymysten mukaan.

Johannisbergin alueelle suunniteltiin kolme erilaista modulaarista perustalokonseptia: L-, I- ja V-talot. Talotyyppien on tarkoitus mahdollistaa toiminnallisuus ja yhteisöllisyys sekä yhdistää asumista ja palveluita hieman eri tavoin. L-talot ovat puoliavoimia ja – julkisia ”korttelikoteja” sisältäen vahvan kotiyhteisön elementin. I-talot ovat avoimia ja osittain julkisia ”urbaani läpikulku” talotyyppinä keskeisellä paikalla. L- tai I-taloissa voisi sijaita myös muun muassa liiketiloja. V-talot ovat ”kotipiiri” talotyyppinä mahdollistaen yksityisemmän tiiviimmän hoivan ja tarvittaessa kiinteät palvelut. Muistisairaille tarkoitettun yksikön luonteva sijoitus olisi osana V-taloja.

Kaikissa asuinrakennuksissa pysyvät tekniset järjestelmät, esimerkiksi märkätilat, on sijoitettu omalle vyöhykkeelleen rungon keskelle. Näin muutokset tiloissa ja rinnakkaisten tilojen yhdistäminen toisiinsa on helpommin järjestettävissä.

Modulein rakennettavissa rakennuskokonaisuuksissa vaihtelevat palvelu- ja yhteisöllisten tilojen määrät suhteessa asumiseen. Tilat on suunniteltu joustaviksi ja tulevaisuuden tarpeiden mukaan muuntuviksi. Lisäksi konseptin ratkaisumalleissa on huomioitu muun muassa se, kuinka ne voisivat toimia muissakin samankaltaisissa täydennys- tai uudisrakentamisen kohteissa.

Liitteissä 1–3 on esimerkkejä tilakirjaston ratkaisuista.

7.4.2 Alue

TÄYTY-hankkeessa laadittiin alueen maankäytön ideasuunnitelma, joka toisi alueelle uutta asumista ja siihen liittyviä palveluita hankkeen konseptin mukaisesti sekä avaisi aluetta ulospäin ja vahvistaisi Johannisbergin identiteettiä.

Johannisbergin alueen kokonaisuus muodostuu monimuotoisista piha-alueista, vanhoista rakennuksista, alueella toimivista palveluista, luonnonympäristöstä sekä aluetta ympäröivistä pien- ja kerrostaloista.

Johannisbergin mäellä suojellut (mm vanha päärakennus ja Mathilda-koti) ja muut säilytettävät rakennukset ovat alueen identiteetille keskeisiä, ja toimivat näin luontevasti asukkaiden varsinaisina yhteistiloina palvellen heidän eri aktiviteettejaan.

Kantava ajatus Johannisbergin kehittämisessä on ollut, että uutta rakennetaan Johannisbergintien varteen. Näin luodaan tilaa säilytettäville arvokkaille pihapiireille kukkulan päällä ja luodaan Johannisbergintien varteen tiiviimpää kaupunkiympäristöä. Samalla mahdollistetaan näihin kortteleihin kannenalainen pysäköinti.

Suunnittelun alkuvaiheessa tavoitteisiin eläydyttiin asukasprofiilien kautta. Hypoteettiset asukkaat asetettiin erilaisiin arkisiin tilanteisiin asuin ympäristön eri vyöhykkeisiin. Heidän tarpeidensa perusteella kuvattiin ensimmäisiä näkymiä viitteellisestä rakennetusta ympäristöstä. Työn tuloksena olivat kuvalliset asukasprofiilit, joita on käytetty aluesuunnitelman kehittämisessä. Asukasprofileja kuvataan tarkemmin liitteissä 4–5.

Aluesuunnitelman konseptin lähtökohtana on kaupunkitilan vyöhykkeisyys. Ajatus perustuu tanskalaisarkkitehdin Jan Gehlin pitkäaikaiseen tutkimus- ja kehitysohjelmaan kaupunkitilan ”inhimillistämistä” samoin kuin historiallisten kaupunkien, esimerkiksi vanhan Porvoon, rakenteesta. Suunniteltujen ratkaisujen taustalla vaikuttavat muun muassa kokemukset nykyisistä hyvin toimivista ikä- ja muistiystävällisistä asuin- ja palvelualueista sekä eri asiantuntijoiden näkemykset.

Vyöhykkeisyyteen liittyy yksityisyyden vaihtelu eri kaupunki- ja sisätiloissa. Yhteisöllisimmät alueet sijaitsevat päärakennuksen ympäristössä sijaitsevalla aukiolla, sen palvelutiloissa ja katujen varsilla. Puolijulkisilla yhteisillä puutarha- ja piha-alueilla voi viettää rauhallisemmin aikaa kohdaten alueella liikkuvia ihmisiä. Talojen pihat ja taloissa sijaitsevat yhteistilat sekä joissain tapauksissa myös asuntojen jaetut tilat (esim. jaetut parvekkeet) ovat puoliyksityistä tilaa, joissa voi kohdata tutun naapurin. Yksityiset tilat taas ovat perheyhteisön omia tiloja pääosin asunnossa. Näitä yksityisyyden asteita on tutkittu suunnitelmassa, pyrkien tuomaan jokaista yksityisyyden vyöhykettä mukaan alueelle.

Esteettömän ympäristön edellytyksenä Johannisbergissä ovat maastoon mukautuvat helppokulkuiset reitit. Reitit kulkevat pääasiassa korkeuskäyriä pitkin muodostaen luontevia yhteyksiä alueella.

Johannisbergin aluesuunnitelmassa muunneltavien yhteistilojen ja liiketilojen osuus kokonaiskerrosalasta on lähes 10 %. Yhteistilat on tarkoitettu palvelemaan myös Johannesbergin lähiympäristön, Hornhattulan, Katajamäen ja Hattulan asukkaita sekä osittain myös muita asiakkaita. Yhteistilojen käyttöoikeudet ja -ehdot voivat olla erilaiset Porvookorttelin asukkaille ja muille asiakkaille.

Tiloja voivat käyttää sovittuina aikoina myös eri palveluyrittäjät ja päivisin siellä voisivat toimia esimerkiksi lasten iltapäiväkerhot. Tiloissa voi niin ikään olla myös etätyöpisteitä ja neuvottelutiloja. Yhteis- ja liiketilat mahdollistavat osaltaan tärkeän sosiaalisen kanssakäymisen ja tukevat eri-ikäisten henkistä ja fyysistä hyvinvointia. Rakennuksiin on luontevaa keskittää myös terveys- ja hyvinvointipalveluita, esimerkiksi fysioterapia ja seniorineuvola.

Päivittäistavarakaupalle/laajennetulle kioskille, kahvila-ravintolalle ja esimerkiksi parturi-kampaamolle tai kukkakaupalle on luontevinta järjestää tilat uudisrakennusten yhteyteen. Esteettömän asuinalueen suunnittelussa pyritään huomioimaan erilaisessa elämäntilanteessa olevien, kaikenikäisten ja – kuntoisten asukkaiden tarpeet. Eräs keskeinen näkökulma on tilojen soveltuvuus kotihoidon ja omaishoidon sekä Porvookortteliin suunniteltujen muistiyksiköiden tarpeisiin. Suunnittelussa tulee huomioida sekä asukkaiden että palveluhenkilöstön tarpeet.

Viitesuunnitelma

Alueelle laadittiin yhteistyössä Porvoon kaupunkisuunnitteluosaston kanssa luonnos kaavarungoksi (liite 6), jossa on määritelty alueen rakentamisen pääperiaatteet. Tämän pohjalta laaditussa viitesuunnitelmassa esitetään yksi mahdollinen tapa ratkaista Porvookorttelille asetetut tavoitteet. Viitesuunnitelma konkretisoi hanketta ja toimii lähtökohtana jatkokehittämiselle seuraavassa, kilpailutusvaiheessa.

Viitesuunnitelmaan haettiin vaikutteita Vanhan Porvoon kaupunginosasta, jossa tiivis asuminen ja palveluiden ympäristö jo toteutuu, mittakaava on inhimillinen ja ympäristö muodostuu vaihtelevista yksityisemmistä ja julkisemmista vyöhykkeistä. Vanha Porvoo on niin ikään pitkän historiansa aikana osoittautunut joustavaksi ja muuntumiskykyiseksi ympäristöksi. Vanhan Porvoon kaupunkitilallisia elementtejä analysoitiin, ja vastaavia ratkaisuita pyrittiin tuomaan Johannisbergin aluesuunnitelmaan.

Suunnitelmassa on otettu huomioon ympäröivän Johannesbergin alueen asukkaiden toiveet, joita on kerätty asukaskyselyn muodossa keväällä 2018. Asumisen tulevaisuutta on

pohdittu laajemmin työpajoissa sekä Porvoon kaupungin työntekijöiden että asumisen asiantuntijoiden kanssa. Viitesuunnitelmassa esitetään yksi mahdollinen ratkaisu alueen rakentamiselle siten, että asetetut tavoitteet voidaan toteuttaa. Sen aineisto on laadittu tulevan kaavoituksen ja toteutuskilpailutuksen tueksi.

Viitesuunnitelman periaatteita:

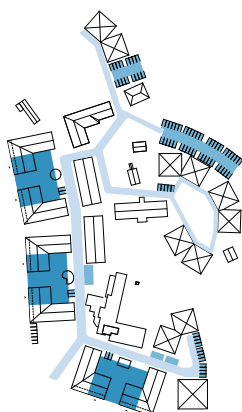
Saatto ja pysäköinti: Johannisbergin alueen läpi kulkee yksi jaetun katualueen reitti. Johannisbergintien varren kortteleissa pysäköinti on suurimmaksi osaksi rakenteellista niin, että piha-alueet pysyvät vapaina oleskelulle. Pysäköinnin ratkaisua tulee jatkosuunnittelussa tutkia taloudellisesta näkökulmasta. Mikäli kansipysäköinti osoittautuu hankalaksi, Johannisbergintien varteen tulisi sijoittaa pysäköintitalo.

Reitit: Aluesuunnitelmassa alueelle on luotu kolme eriluonteista kulkureittiä, joiden varrelle sijoittuu erilaisia piha-alueita, oleskelu- ja hengähdyspaikkoja. Tarkoituksena on, että reitit kannustavat asukkaita liikkumaan alueella. Ensimmäinen on helposti kuljettava esteetön reitti, joka kulkee lyhyitä matkoja lähellä rakennuksia. Toinen reitti on pidempi ja hiukan haastavampi. Kolmannella reitillä on portaita ja haastavia mäkiä.

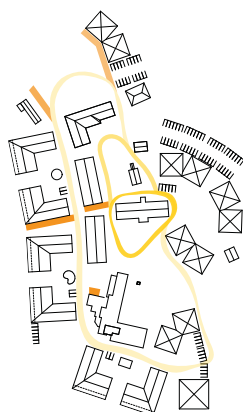
Pihat: Johannisbergin mäellä on monta erityyppistä piha-alueita. Näihin lukeutuu pohjoinen niittyalue, vanhojen rakennuksien ympäröivä sydänalue, itäinen metsä, omenapuu-tarha, sekä asuinkortteleiden omat korttelipihat.

Asumismuodot: Yhteisöllisyyden aste vaihtelee rakennustyypeittäin. Asumismuotoja sekä asumisen ja palveluiden yhdistämistä on eritelty tarkemmin edellisessä luvussa. Kuvassa 27 havainnollistetaan suunnitelman yleisperiaatteet.

Saatto ja pysäköinti

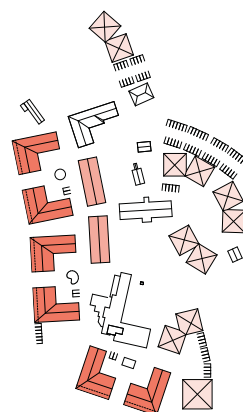
Reitit

Pihat

Asumismuodot

Kuvio 27. Aluesuunnitelman yleiset periaatteet

Alueen viitesuunnitelmat A ja B:

Johannisbergin viitesuunnitelmasta tehtiin kaksi vaihtoehtoa. Vaihtoehdossa A lähtökoh-
tana on olemassa olevan palvelurakennuksen Syreenin säilyttäminen. Rakennuksen käyt-
tömahdollisuuksia tulee jatkossa selvittää tarkemmin kustannusten ja käytettävyyden
näkökulmasta. Keskeistä on, miten se voi palvella osana Porvookorttelin kokonaisuutta.
Vaihtoehdossa B Syreeni puretaan ja tilalle rakennetaan uudisrakennus. Viitesuunnitelma B:
Syreeni puretaan, esitetään liitteessä 7.

Viitesuunnitelma A: Syreeni säilytetään

Säilytettävät rakennukset yhteensä: 5214 k-m². Uudisrakentaminen, maanpäällinen osuus
(pysäköinti- ja kellaritiloja ei laskettu) yhteensä: 21 840 k-m², josta asumista 21 240 k-m²
sekä päivittäistavara-kaupan liiketila 600 k-m². Muut liike- ja palvelutilat on toistaiseksi si-
säilytetty vanhojen rakennusten sekä asumisen kerrosalaan.

Alueen pysäköinti on sijoitettu ja mitoitettu noudattaen kaavarungon normeja tavalliselle-,
seniori- ja palveluasumiselle sekä liiketiloille. Kuvassa 28 esitetään viitesuunnitelma A.

Kuvio 28. Viitesuunnitelma A: Syreeni säilytetään

7.4.3 Palvelut

Porvookorttelissa tilojen ja rakennetun ympäristön ratkaisujen ohella asukkaille tarjottavat palvelut ovat oleellinen osa kokonaisuutta. Palveluiden lähtökohtina ovat hajautetut ja verkostomaiset palvelukeskeiset ratkaisut, joiden keskiössä on asukas/asiakas riippumatta siitä, missä ja mikä toimija palvelut tuottaa.

Palvelutarve

Johannesbergin kaikenikäisille suunnitellulla asuinalueella voi olettaa senioriväestön (65+) osuuden asukkaista olevan samaa suuruusluokkaa kuin Porvoossa keskimäärin. Tilastokeskuksen (2017) mukaan Porvoossa oli 65 vuotta täyttäneitä noin 20 % väestöstä vuoden 2016 lopussa, joskin ikäjakaumassa oli huomattavia vaihteluita asuinalueittain. Ennusteen mukaan senioriväestön osuus porvoolaisista kasvaisi noin 27 % vuoteen 2040 mennessä (Tilastokeskus 2015). Mikäli TÄYTYYY-hankkeen suunnitelmat rakennettavista asunnoista noin 500–600 asukkaalle toteutuvat, saattaisi tulevaisuuden Johannesbergissa siten arviolta 1000–1200 asukkaasta noin 300 olla seniorikansalaisia.

Lähtökohtaisesti ikääntyneiden perustarpeet ovat samat kuin muunkin väestön, mutta esimerkiksi terveyteen liittyvien palveluiden tarve osalla ikääntyneistä kasvaa merkittävästi. Ikäihmiset käyttävät samoja palveluita kuin muutkin kansalaiset niin pitkään kuin mahdollista. Kotiin tuotavat erilaiset palvelut sekä toimiva kotihoito ja omaishoito tukevat palveluita tarvitsevia ja niihin oikeutettuja asukkaita.

Palvelutarvetyökalu

Tarpeiden arviointiin kehitettiin tunnetun Maslow:n tarvehierakiateorian pohjalle rakennettava työkalu, jonka avulla pyrittiin alustavasti kartoittamaan Johannesbergin asukkaiden palvelutarpeita mm. huhtikuussa pidetyn innovaatiotyöpajan työryhmissä.

Perusajatuksena on, että henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kokemus kulkevat käsi kädessä, ja tukemalla henkistä hyvinvointia voidaan merkittävästi vaikuttaa myös fyysisen hyvinvoinnin kokemukseen.

Yksinkertaistaen ihmisen tarpeet ovat Maslown mukaan hierarkkiset, ja mitä suurempi osa näin ryhmittyvistä tarpeista voidaan tyydyttää, sitä parempana, täydempänä ihminen kokee elämänsä. Teorian mukaan hierarkiassa alempana olevien tarpeiden tulee olla riittävän hyvin tyydytetty ennen kuin voidaan onnistua hierarkiassa ylempänä olevien tarpeiden tyydyttämisessä.

Asuinalueen palveluita rakennettaessa on hyödyllistä tarkastella sitä, miten tämä hierarkia toteutuu. Innovatiivisimmatkaan toiminnot ja palvelut eivät välttämättä tuota toivottua tulosta, jos niitä hierarkkisesti alemman tason tarpeiden tyydyttämisestä ei ole huolehdittu.

Työkalun keskikehällä, ytimessä olevat eri tarpeet, jotka järjestyvät myötöpäivään fysikaalisista perustarpeista kohti henkisempiä tarpeita. Nämä tarpeet voidaan jakaa eri tekijöihin, jotka sijaitsevat seuraavalla kehällä, esimerkiksi fysiologisiin tarpeisiin kuuluva ravinnon tarve. Uloimmalla kehällä voidaan hahmottaa tapa, jolla tarve tulee tyydytetyksi. Ravinnon saannin tapauksessa se voidaan tyydyttää esimerkiksi valmistamalla ruoka itse, syömällä yhdessä valmistettua ruokaa yhteistiloissa, nauttimalla kotipalvelun toimittama ateria, tilaamalla annos kotiin, käymällä ravintolassa jne. Näin voidaan hahmottaa myös mahdollinen palvelu, joka tämän tarpeen voi tyydyttää. (Kuvio 29)

Työkalun avulla voidaan hahmottaa alueen tavoiteltavia ominaisuuksia asukkaiden näkökulmasta, mutta se tarjoaa myös palveluntarjoajille mahdollisuuden erilaisten palveluyhdistelmien koostamiseen. Monet toiminnot ja palvelut tyydyttävät useampia perustarpeita, esimerkiksi yhdessä syöminen tyydyttää ravinnon saannin lisäksi sosiaalisia tarpeita.

Monelle ikääntyneelle ja liikuntarajoitteisille lähialueella olevaa päivittäistavarakauppaa ja/tai elintarvikekioskia on pidettävä laadukkaana arkielämän vähimmäisedellytyksenä. Nämä voivat toimia ankkuriyrityksinä houkutellen lähistölle esimerkiksi kahvilan, parturi-kampaamon tai muita palveluyrittäjiä. Lähipalveluiden tulisi sijaita mieluiten enintään 250–500 metrin kävelyetäisyydellä ikääntyneen asunnosta. Monet päivittäistavarakaupat ja esimerkiksi apteekit tuovat nykyisin jo useilla paikkakunnilla Internetin kautta tilatut ostokset asiakkaan kotiin.

Kotiin tuotavat palvelut eivät kuitenkaan korvaa asukkaille ”kivijalkakaupoissa” asioinnin sosiaalisia kontakteja ja liikunnallista merkitystä. Mikäli palveluiden käyttäminen ei täytä sosiaalisten kontaktien tarvetta, on mahdollisuus niihin järjestettävä muulla tavoin. Esimerkiksi asuinalueella olevat yhteistilat luovat puitteet erilaisten tapahtumien järjestämiselle sekä monisukupolvisille kohtaamisille.

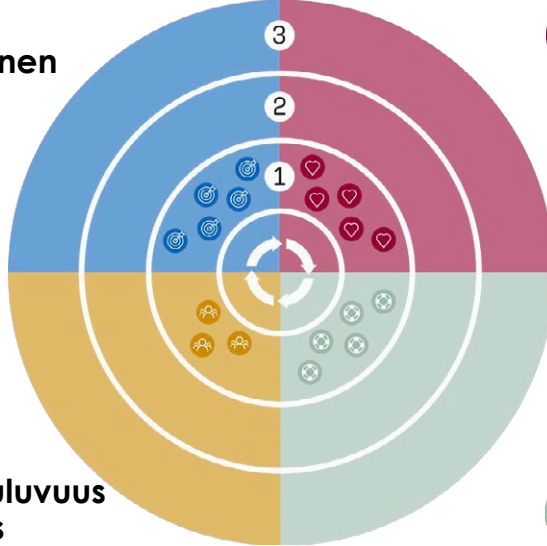
Asukkaiden, niin ikäihmisten kuin lapsiperheiden, tarpeiden mukaan suunnitellut ulkoalueet tukevat sekä liikuntaa että sosiaalisia kontakteja edistäen näin terveyttä ja ehkäisten tehokkaasti yksinäisyyttä.

Itsensä toteuttaminen

Perustarpeet

IHMISEN

1. OSATARVE
2. TOIMINTA/TUOTE
3. TUOTTAJA

Yhteenkuuluvuus ja arvostus

Turvallisuus ja elämänhallinta

Kuvio 29. Perustarvetyökalun pohja ja ideoinnin tuloksia innovaatiotyöpajan ryhmissä

Mahdolliset palvelut alueella

Colliers Oy selvitti toimeksiannosta alueen kaupallisten palveluiden potentiaalia. Selvityksen mukaan Johannesburgin rakentuessa sinne voisi lopputilanteessa sijoittua 100–200 k-m² elintarvikekioski tai pieni päivittäistavarakauppa. Enimmillään alueen ostovoima saattaisi sallia noin 600 k-m² lähikaupan. Pientaloalueiden välisistä puuttuvista liikenneyhteyksistä johtuen viikoittainen päivittäistavarakaupassa asiointi autolla johtaa helposti käyntiin keskustassa tai kauppakeskuksissa. Johannesburg on syrjässä pääkulkureiteiltä, joten erikoiskauppojen sijoittuminen alueelle ei ole todennäköistä. Kuitenkin esimerkiksi kukkakauppa tai erikoisliike, jolle sijainti ei ole oleellinen, voisi sijoittua alueelle. Kahvilan, parturi-kampaamon tai terveys- ja hyvinvointihoitolan elinmahdollisuudet voivat niin ikään olla haastavat. Toimintaedellytysten luomiseksi tulee miettiä ratkaisuita uudesta näkökulmasta. Myöhemmin rakentuva Hattula – Asemanseutu ei olennaisesti paranna Johannesburgin tilannetta, sillä liikenteellisesti hankala mäkinen alue jää helposti alisteiseksi jokirantaan sijoittuvalle alueelle. Yhteisölliset tilat ja palvelut, pienyrityksille vuokrattavat tilat, palveluiden etäpisteet (mm posti, pankki) sekä palveluiden kotiinkuljetus ovat mahdollisia tulevaisuudessa. Eräs alueen elinvoimaa kasvattava vaihtoehto voisi olla esimerkiksi suojeltaviin rakennuksiin sijoittuvat etätyötilat. (Hietala et al. 2018)

Mikäli Johannesburgin rakentaminen toteutuu suunnitellusti (noin 500–600 asukasta lisää), niin työpaikkojen määrän voi olettaa lisääntyvän noin 100 hengellä.

Selvityksen perusteella voidaan todeta, että perinteisellä ansainta- ja toimintalogiikalla toimivien kaupallisten palveluiden saaminen Johannesburgiin on haasteellista; niitä ei voi luonnollisestikaan väkisin sijoittaa Johannesburgiin. Niille voidaan kuitenkin luoda palveluarkkitehtuurin viitekehyksen mukaisesti eri keinoin olosuhteet, joissa palveluiden tuominen alueelle on järkevää ja kannattavaa. Tämä edellyttää uudenlaisia palvelutuotannon malleja ja niiden kehittäminen tulee kytkeä tiiviisti koko alueen kehittämiseen.

Liikenne

Oman auton käyttömahdollisuutta vailla oleville ikäihmisille, liikuntarajoitteisille tai pienten lasten vanhemmille etäisyydet kaupungin keskustaan ja esimerkiksi Näsin tai Kuninkaantien ostoskeskuksiin ovat etenkin talviaikaan pitkät ja matkat käytännössä julkisen tai tilatun (taksi)liikenteen varassa. Liikennejärjestelyjä tulisi kehittää siten, että etäisyydet asuinalueilta julkisen liikenteen bussipysäkeille olisivat kohtuulliset ja liikennöinnin aika-aulut riittävät. Palvelulinjan kutsubussijärjestelmää voi myös edelleen kehittää, tulevaisuudessa eri asuinalueiden ja keskustan välillä saattaa liikennöidä esimerkiksi automaattinen sukkulabussi.

7.4.4 Digi-palvelut

Kivijalkapalveluiden rinnalla asukkaille tulee tarjota monimuotoisesti eri tavoin toteutettuja digitaalisia palveluita. *Digitaalinen palvelualusta* mahdollistaa kattavan palveluiden kirjon asukkaiden käyttöön.

Kansalaisten tavat toimia ja hankkia erilaisia palveluita ovat erityisesti viime vuosikymmeninä olleet nopeassa murroksessa, mitä on edesauttanut ennen muuta ICT-tekniikan nopea kehittyminen ja laaja käyttöönotto. Teknologisten sovellusten ja digitaalisten palveluiden tarjonnan voinee ennustaa edelleen nopeasti kehittyvän tulevaisuudessa. Ihmiset käyttävät palveluita kuitenkin eri tavoin ja monesti etenkin ikääntyneillä on haasteita uusimpien tapojen ja teknologioiden käyttöönotossa. Täydentäen toimivaa – periaate sopii hyvin myös palveluiden kehittämiseen: mahdollistetaan uusien toimintatapojen ja teknologioiden käyttöönotto vaiheittain siten, että ne tukevat asiakkaita parhain mahdollisin tavoin.

Tarkasteltaessa digitaalisten palveluiden arkkitehtuuria, voidaan palveluohjelmistot jakaa kolmelle integraatiotasolle. Yksinkertaisimmillaan asiakkaat käyttävät haluamiaan digitaalisia palveluja esimerkiksi internetissä täysin erillisinä, omina palveluinaan. Tarvittaessa halutut palvelut voidaan kerätä yhteen näkymään ”kevytportaaliksi” esimerkiksi yhteisön/yrityksen kotisivuille, jolloin ne ovat helppoja ja nopeita löytää. Kullakin palveluntarjoajalla on sivuilla omat linkit, jotka johtavat heidän omiin palveluihinsa. Syvimmillään ohjelmistointegraatio merkitsee muun muassa palvelutarjoajien yhteisiä tilaus- ja maksualustoja, varauskalentereita ja muita yhteisiä toimintoja, jotka helpottavat ja yhtenäistävät asiakkaiden palveluiden käyttöä. Tämä tarjoaa kilpailuetuja etenkin pienyrityksille, mutta toisaalta järjestelmän luominen edellyttää suuria asiakasmääriä ja merkittäviä investointeja.

Tässä esitetty malli pohjautuu jo pääosin valmiina saatavien ohjelmistokomponenttien yhdistelmään, mikä tekee ratkaisusta edullisemmin kokoonpantavan ja tekee mahdolliseksi sen joustavan kehittämisen ja integraation syventämisen.

Porvoon palveluneuvonta Ruorin kotisivuilta (Porvoo 2018f) saa palveluneuvontaa ja perustietoja erilaisiin ikääntyneiden tarvitsemiin arjen apuun ja tukeen, kuten koti- ja omaishoittoon sekä muihin sosiaalipalveluihin. Sivuilta löytyvät niin ikään keskitetysti linkit yksityisten sosiaalipalvelutuottajien ja palvelusetelituottajiksi hyväksytyjen kotisivuille. Ruorin kotisivut linkeineen olisivat luonteva osa palveluohjelmistojen kevyempää integraation tasoa.

Asukkaiden omien internet-yhteyksien ohella ikääntyneiden hyvinvointia tukisivat muut erilliset digitaaliset palvelut, kuten esimerkiksi taloyhtiökohtaiset informaatio- ja varausjärjestelmät sekä mahdollisen korttelivalmentajan ja/tai muistiyksiköissä toimivan hoivahenkilöstön tukemat palvelut.

Syvennettäessä ohjelmistointegraation tasoa voidaan erilliset palvelut kerätä yhteiseen *Porvookortteli-portaaliin*, jolloin eri palvelun tarjoajilla on kuitenkin omat sivustonsa ja palvelunsa. Portaaliin olisivat liittyneinä luonnollisesti myös keskeisimmät alueelliset ja kansalliset digitaaliset palvelut. Liitteessä 8 havainnollistetaan digitaalisten palveluiden integraatiotasoa ja palvelualusta-arkkitehtuuria.

7.4.5 Toteutus- ja hallintamuodot

Porvookorttelista halutaan rakentaa ikäystävällinen asuinalue, jossa asuminen, palvelut ja ympäristö nivoutuvat mielekkääksi, asukkaita palvelevaksi kokonaisuudeksi. Tästä syystä on tärkeää, että sitä ei toteuteta erillishankkeina, ”siiloina”, jossa eri elementit toimivat toisistaan irrallisina.

Alueen jatkosuunnittelussa ja toteutuksessa tulee pyrkiä avoimeen yhteiskehittämiseen, jossa sekä asukkailla, palveluntuottajilla ja muilla toimijoilla on keskeinen rooli.

Johannisbergin ikäystävällinen asuinalue on niin ikään tärkeää mieltää prosessina, jonka kehitys ei pääty siihen, kun asuntoihin muutetaan ja toiminta alkaa. Kehitysprosessin on jatkuttava: ratkaisuiden ja toimintatapojen on kyettävä reagoimaan muuttuviin tarpeisiin ja saatuihin kokemuksiin. Tähän on Porvookorttelin jatkekehityksessä paneuduttava ja löydettävä siihen sopivat mekanismit.

Asuin ympäristön monipuolisuuden ja monimuotoisuuden turvaaminen edellyttävät myös hallintamuotojen monipuolisuutta. Porvookorttelin eri asumis- ja hallintamuotoja voisivat olla *omistus- (esimerkiksi As Oy tai suora kiinteistöomistus)*, *vuokra- (vapaarahoitteinen tai korkotuettu)*, *palvelu-*, *osaomistus- ja asumisoikeusasuminen*. Johannisbergin alueella ei ole esteitä mainittujen asumismuotojen toteutumiselle, mutta on hyvä tarkastella lähi-alueella jo toteutettujen tai kaavoitettujen asumismuotojen kokonaistilannetta segregaa-tion eli eriytymisen näkökulmasta. Olisi suotavaa että alue tarjoaisi asumismahdollisuuksia erilaisille ihmisryhmille huomioiden erilaiset elämäntilanteet ja -tavat.

Lähtökohtaisesti maapohja jää Porvoon kaupungin omistukseen. Tämä merkitsisi paitsi toteuttajille pienempää investointitarvetta, myös mm. sitä, että kaupungilla säilyy mahdollisuus vaikuttaa alueen hallittuun jatkekehittämiseen myös pitkällä tähtäimellä.

Porvookorttelin toteuttajan/toteuttajien valinta on tarkoitus järjestää kilpailullisella neuvottelumenettelyllä. Siihen pyritään etsimään yhteenliittyviä, joilla on kyky järjestää niin rakentaminen, palveluiden konseptointi kuin niiden koordinoitakin (managerointi, resursioperointi) Porvookortteli-konseptin tavoitteiden mukaisesti. Alueen asemakaava toteutetaan valitun ehdotuksen pohjalta kumppanuuskaavana.

Hyvin toimivan palveluverkoston mahdollistamiseksi on olennaista sitouttaa tulevat toimijat omistumuodosta riippumatta *palvelutarjontaverkkoon*. Alueen toimijat solmivat yhteisjärjestelysopimuksen, jossa määritetään kunkin käyttöoikeudet ja niiden suhteellinen osuus kehitettävänä olevan korttelialueen yleishyödyllisiin tiloihin (esim. pyörä- ja lastenvaunuvarastot, kellarit, autopaikat, pesula- ja saunatilat sekä erilaiset muut yhteistilat). Yhteisjärjestelysopimuksella mahdollistetaan yleishyödyllisten tilojen sijoittuminen kehitettävällä alueella keskitetysti eikä edellytä tavanomaista mallia, jossa kullakin, esimerkiksi asuntoyhtiöllä, olisi omat vastaavat tilat omilla kiinteistöillään omassa hallinnassaan. Yhteisjärjestelysopimuksen piiriin voidaan liittää niin ikään alueen asukkaille ja asiakkaille toteutettavat digitaaliset palvelut.

7.4.6 Osallistaminen ja viestintä hankkeen aikana

Porvoalaisille ikääntyneille suunnatusta (Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi) työpajasta (n. 30 osallistujaa) sekä kaavoitukseen liittyvistä asukastilaisuudesta (n. 20 asukasta) ja Internet-kyselystä (n. 70 vastausta) saatua palautetta on mahdollisuuksien mukaan hyödynnetty hankesuunnitelmassa.

Kaavan OAS (Osallistumis- ja arviointisuunnitelma) julkaistiin helmikuussa 2018 ja alueen asukkaille lähetettiin tiedote sekä kutsu tiedotus- ja keskustelutilaisuuteen. Asukkaiden mielipiteitä ja toiveita alueen kehittämiseksi kerättiin myös internetkyselyllä. Asemakaavaluonnos on tarkoitus laatia kumppanuuskaavana kilpailutusvaiheen jälkeen. Saadun palautteen perusteella asemakaavaluonnos jatketaan kaavaehdotukseksi ja ehdotus sekä muut asiakirjat laitetaan niin ikään asukkaiden nähtäville ja osallisilla on oikeus virallisesti tehdä muistutus kaavaehdotuksesta. Kaavan, niin kuin koko Porvookortteli-hankkeenkin eteneminen riippuu luonnollisesti kaupungin päätöksenteosta.

Osallistumis- ja arviointisuunnitelma (OAS) postitettiin Hornhattulan, Johannesbergin ja Katajamäen asukkaille helmikuussa 2018, mikä käynnisti Johannisbergin alueen kaavoituksen muutoksen ja vanhainkodin tontin kehittämisen. Asemakaavamuutoksen tavoitteena on sijoittaa alueelle asumista ja tätä tukevia palveluita Porvookortteli-konseptin mukaisesti.

Suunnitelmassa tutkittiin muun muassa rakentamisen määrää ja korkeutta sekä mahdollisia säilytettäviä rakennuksia, suojelukohteita sekä viheralueita ja maisemarakennetta. Varsinaisen kaava-alueen ulkopuolella tarkasteltiin liikenneyhteyksiä, kuten kevyen liikenteen väyliä muun muassa jokirantaan. TÄYTYY-hankkeen tavoitteena on 25 000 – 30 000 k-m2 uudisrakentaminen.

Innovaatiotyöpaja

Huhtikuussa 2018 eri alan asiantuntijoiden (n. 20 asiantuntijaa) kanssa yhdessä pidetty innovaatiopäivä tuotti runsaasti monialaista palautetta, jota on voitu soveltaa ratkaisuihin.

Osallistumis- ja arviointisuunnitelma (OAS) liittyen kaavamuutokseen ja Johannisbergin vanhainkodin tontin kehittämiseen sekä alueen alustava suunnittelukonsepti mahdollistivat alueen asukkaiden ja muiden osallisten mielipiteiden kuulemisen. Nämä yhdessä sekä tiedottaminen potentiaalisille suunnittelijoille, investoijille, rakentajille ja eri palveluiden tuottajille (julkinen, yksityinen ja kolmas sektori) toimivat lähtötietoina keväällä 2018 pidetylle innovaatiotyöpajalle alueen kehittämiseksi. Monen alan asiantuntijoista muodostetut tiimit tekivät ehdotuksia Porvookorttelin kehittämiseksi ja operoimiseksi.

Viestintä

Porvookorttelihankkeesta käytiin hankkeen kestäessä vuoropuhelua kaupungin eri virkamies- ja päätöksentekoelementtien kanssa. Porvookortteli oli esillä paikallismediassa ja osana I&O-kärkihanketta myös valtakunnallisessa mediassa. Viestinnän haasteena kehityshankkeessa on, että kehitysvaiheessa ei voida vielä esittää kovin konkreettisia tuloksia tai ratkaisuita.

7.4.7 Alueen jatkokehitys

Johannesbergin, Hornhattulan ja Katajamäen asuinalueet ovat nykyisellään palveluiden näkökulmasta erillisiä saarekkeitä. Palveluiden riittävän asiakaspohjan turvaamiseksi olisi hyödyllistä yhdistää saarekkeet autoiluun soveltuvien, esimerkiksi pihakatutyypin väylien nykyisten kevyen liikenteen väylien ohella. Tästä mahdollisuutta tulee selvittää tarkemmin alueen laajemman asemakaavallisen tarkastelun yhteydessä.

Jalankulku- ja kevyenliikenteen reitit eri alueiden välillä kuin myös vanhaan kaupunkiin, jokirantaan, Näsin hautausmaalle sekä Näsin suuntaan tulisi kehittää esteettömiksi. Alueen korkeuserot tulisi mahdollisuuksien mukaan minimoida reittien toteutuksessa. Reittien tarkoituksenmukaiset (talvi)kunnossapito, valaistus, risteysjärjestelyt, opasteet ja levähdyspaikat tukevat kevyenliikenteen väylien aktiivista ja turvallista käyttöä. Asuinalueiden väliä viher- ja virkistysalueita voidaan edelleen kehittää mahdollistamalla erilaisia liikunta- ja ulkoiluaktiiviteetteja kaikenikäisille.

Esitetty Hornhattulan ulkoilu- ja liikuntapuiston idealuonnos perustuu ennen muuta Johannisbergin asukaskyselyn toiveisiin. Hornhattulan ulkoilu- ja liikuntapuisto sijoittuisi Hornhattulan ja Johannesbergin asuinalueiden väliin, houkuttelisi aktiiviseen liikkumiseen ja sitoisi alueen yhteen. Pohjoisosaan on 2010-luvun aikana lisätty eri urheilumahdollisuuksia, ja tässä esitetty idealuonnos jatkaisi tätä kehitystä. Laakson pohjoisosa kehittyy

tulevina vuosina Hattulan uudeksi asuinalueeksi, joka myös voisi hyötyä liikunta-alueesta. Puisto muodostaisi niin ikään viheryhteyden Hattulasta etelään. Toivottavaa olisi, että myös tämä ajatus tutkittaisiin lähemmin alueen laajemman kaavallisen tarkastelun yhteydessä. Ulkoilu- ja liikuntamahdollisuuksien lisääminen tukisi merkittäväällä tavalla myös ikäihmisten fyysisen kunnon ylläpitämistä. Liitteessä 9 on esitetty ulkoilu- ja liikuntapuis-ton ideasuunnitelma.

7.5 Toteutuksen valmistelu

Lähtökohtana on palveluiden ja rakentamisen kilpailutus kokonaisuutena, joka huomioi sekä alueen toteutuksen että ylläpidolliset asiat pitkällä tähtäimellä. Kilpailuohjelmassa määritetään, millaiseksi alue halutaan kehitettävän ja millaisia ominaisuuksia ja palveluita alueelle edellytetään syntyvän.

Tärkeänä osana kilpailutusaineiston materiaalia on kaavarunkoluonnos, joka kuvaa tontin-käyttösuunnitelmaa ja rakennusten, toimintojen ja palveluiden mahdollista sijoittumista ja massoittoa alueella. TÄYTYY-hankkeen viitesuunnitelmat ovat niin ikään osa kilpai-lutusaineistoa. Asiakirjoissa kerrotaan riittävällä tarkkuudella Johannesbergin nykyisten olemassa olevien tilojen hyödyntämismahdollisuudet muun muassa palveluverkon syn-nyttämiseksi ja lisäksi kuvataan yhteisjärjestelysopimuksen periaatteet ja ajatus asunto-/kiinteistöyhtiöiden sitouttamisesta kaikille yhtiöille keskitetysti tarjottaviin palveluihin ja palveluverkkoon.

Kilpailutuksen ja rakennuttamisvalmisteluiden lopputuloksena saadaan valmiiksi lopul-linen konsepti, eli omistajan (Porvoon kaupunki) tahtotila alueen kehittämiseksi ikä- ja muistiystävälliseksi, palvelukeskeiseksi, muuntojoustavaksi ja tiedolla johdetuksi asuin- ja palvelualueeksi, jossa rakennetun ympäristön ratkaisut ja erilaiset palvelumallit toteutu-vat. Kilpailutus on tarkoitus toteuttaa vuonna 2019, jolloin jatkokehitysvaihe olisi vuosina 2020–2021, ja rakentaminen voitaisiin aloittaa vuonna 2021. Päätöksen hankkeen jatkosta ja aikataulusta tekee Porvoon kaupunki.

Alueen kilpailutuksessa ja jatkokehityksessä käytetään hyväksi Finnish Consulting Group:n FCG Mapgets ohjelmiston avulla luotua kolmiulotteista mallia ympäristöstä (FCG 2018; Mapgets 2018). Hornhattulan alue mukaan lukien Johannesberg on kuvattu ja mallinnettu hankkeen jatkovaiheiden suunnittelun sekä asukas- ja sidosryhmävuoropuhelun tueksi.

7.6 Porvookortteli – Ikäystävällinen asuinympäristö

Yhteiskunta ja ihmisten tarpeet muuttuvat, joten myös rakennuksilta ja asuinympäristöltä edellytetään muuntojoustavuutta: ketteryyttä, kestävyyttä ja muuntumista tulevaisuuden tarpeisiin. Muuntojoustavassa rakennuksessa tila sinällään ei määritä toimintaa ja tilojen tuottamisen sijaan tuotetaan sopivia olosuhteita erilaiselle toiminnalle.

Asunnoilta vaaditaan uudenlaista asukas- tai käyttäjäkeskeisyyttä ja asunto voidaankin nähdä yhtenä arjessa käytettävänä palveluna. Palveluille on ominaista arvon tuottaminen, räätälöitävyys, käyttämisen helppous sekä käyttämisen ja tuottamisen yhtäaikaisuus. Asunnoilta ja niitä ympäröivältä rakennetulta ympäristöltä edellytetään ratkaisuja, jotka yhdistävät asumisen ja palvelut sekä tukevat hyvää arkea kaikissa ihmisen elämänvaiheissa.

Porvookortteli on konsepti, joka perustuu monitoimijuuteen, avoimuuteen ja koko elinkaaren aikaiseen muuntuvuuteen. Se on asumisen ja palveluiden verkostotalouden mallia soveltava kokonaisuus. Keskeistä on, että joustavilla asumisen ratkaisuilla ja avaamalla monipuolisesti mahdollisuuksia erilaisille ja erikokoisille julkisille, yksityisille ja kolmannen sektorin palveluille se luo elämänlaatua kaikenikäisille asukkaille.

8 Savitaipale

Terhi Karhu, Anu Silvennoinen, Merja Tepponen ja Marianne Torikka

Savitaipaleen osahankkeessa tavoitteena oli kehittää ikäystävällinen ja muistiystävällinen sekä perhehoidon mahdollistava alue yhdistämällä palveluja ja rakennuksia verkostomaisesti palvelupolkuineen. Taajamassa sijaitsevan toimintakeskus Suvannon ympärille on mahdollista kehittää ”Ikäystävällinen palvelualue” hyödyntämällä olemassa olevia tiloja ja korjaamalla niitä vastaamaan paremmin tarpeisiin. Tarkoitus oli hyödyntää olemassa olevia toimintoja sekä digitaalisia mahdollisuuksia. Kehittämistyötä suunniteltiin toteutettavaksi poikkihallinnollisesti verkoston toimijoiden kanssa ja asukasosallisuutta tukevia työtapoja hyödyntäen.

Kyläpiha oli asumisen ja palvelujen yhdistämiseen liittyvä alueellinen kokeilu Etelä-Karjalassa. Hankkeen pilottialueeksi valittiin Savitaipaleen kirkonkylän taajama-alue. Osahankkeessa toimijoina olivat Etelä-Karjalan Sosiaali- ja terveystieteiden keskus (Eksote) ja Toimintakeskus Suvanto yhteistyössä Savitaipaleen kunnan, seurakunnan ja eri järjestöjen kanssa.

Kyläpiha -hankkeen tavoitteena oli löytää uudenlaisia sekä kunnan että ikääntyvän väestön tarpeisiin sopivia ratkaisuja asumisen, hoivan ja palvelujen yhdistämiseksi ja kotona asumisen tukemiseksi hyödyntämällä taajamassa jo olemassa olevia toimintoja. Digitaalisten mahdollisuuksien avulla ajateltiin saatavan mukaan myös haja-asutusalueella asuvia ihmisiä. Kirkonkylän taajamassa sijaitsevan Toimintakeskus Suvannon ympärille oli tavoitteena kehittää ikäystävällinen palvelualue hyödyntämällä keskuksen tiloja.

Hankkeessa keskityttiin seuraaviin osa-alueisiin: taajaman nykytilakartoitus ja yhdyskuntasuunnittelu, palvelutarvekartoitus, toimintakeskus Suvannon toiminnan ja ympäristön suunnittelu perhehoidon mahdollisuudet huomioiden, ikääntyneiden Arjen Olohuone –konseptin kehittäminen, teknologian hyödyntäminen ja yhteisön osallistaminen.

8.1 Toimintaympäristö

8.1.1 Savitaipaleen kunta ja toimintakeskus Suvanto

Savitaipale on yksi Etelä-Karjalan kunnista, jossa asukkaita on 3 483 ja ennuste vuodelle 2040 on 2801 (Tilastokeskus 2017). Savitaipaleen kunnan ikärakenne vuoden 2017 lopussa oli hyvin vanhusvoittoinen. (Taulukot 4 ja 5)

Taulukko 4. Savitaipaleen ikärakenne (31.12.2017)

Ikäryhmä	0–14 v.	15–64 v.	25–44 v.	45–64 v.	65–74 v.	75 v. -
Osuus väestöstä	12 %	8 %	14 %	29 %	18 %	19 %

Taulukko 5. Väestöennuste vuoteen 2040 (Tilastokeskus 2017)

Väestöennuste	Alle 65-vuotiaat	65 v. täyttäneitä	75 v. täyttäneitä
2 801	1 558 (56 %)	1 243 (44 %)	824 (29 %)

Savitaipaleen kunnan toiminta perustuu Savitaipaleen Salaisuudeksi kutsuttuun kuntastrategiamalliin. Sen kunnan sloganin osa-alueet – Sydämellä, Sovussa, Sisulla – muodostavat toimintaa ohjaavan arvoperustan, joka ilmenee kunnan päätöksenteossa ja kehittämisessä ja jossa arvoina ovat kuntalais- ja ihmisläheisyys. Toiminnassa kiinnitetään huomiota palvelunäkökulmaan, asiakkaan kohtaamiseen ja välittämisen kulttuuriin. Yhteisöllisyyttä pyritään tukemaan muun muassa lisäämällä sukupolvien kohtaamisen mahdollisuuksia kunnan palveluissa. Kunnan tavoitteena on myös osallistua aktiivisesti alueellisten yhteistyömallien kehittämiseen osana tulevaisuuden palvelumallien suunnittelua.

Suvanto on Savitaipaleella, lähellä Kuolimon rantaa sijaitseva toimintakeskus, joka on ollut toiminnassa vuodesta 1998 alkaen. Toimintakeskuksen omistaa Savitaipaleen Vanhaintukiry ja se tarjoaa palveluasumista ja tehostettua palveluasumista ikääntyneille ihmisille sekä lyhytaikaispaikkoja joko palvelusetelillä tai itse maksaen. Toiminta-ajatuksena on taata asukkaille turvallinen, yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen perustuva, esteetön, ikäystävällinen asuinympäristö, jossa kunnioitetaan asukkaan itsemääräämisoikeutta. Työssä toteutetaan asukkaiden voimavaralähtöistä hoivatyötä. Suvannossa on 24 palveluasuntoa ja 19 tehostetun palveluasumisen asuntoa. Lisäksi tiloissa toimii lounaskahvila, uimahalli, fysioterapiapalvelut sekä erilaisia liikuntaryhmiä.

8.1.2 Etelä-Karjala ja Eksote

Koko Etelä-Karjalassa väestön määrän on ennustettu vähenevän noin 5 500 asukkaalla vuodesta 2017 vuoteen 2040. Taulukossa 6 on kuvattu Etelä-Karjalan maakunnan väestöennuste ikäryhmittäin vuoteen 2040. Yli 75-vuotiaiden määrän ennustetaan kasvavan

nykyisestä noin 15 000:sta vuoteen 2040 mennessä lähes kymmenellä tuhannella. Työikäisten määrä Etelä-Karjalassa alkaa vähentyä jo parin vuoden kuluttua ja samalla eläkeläisten kasvaa voimakkaasti. Samaan aikaan muiden ikäryhmien palvelutarve vähenee ikäluokkien pienentyessä.

Taulukko 6. Etelä-Karjalan väestöennuste ikäryhmittäin 2017–2040 (Tilastokeskus 2017)

Vuosi	0–14 v.	15–64 v.	65–74 v.	75 v. –	Yhteensä
2017	18 276	78 420	18 648	15 372	130 716
2020	18 119	75 995	19 518	16 266	129 898
2025	17 543	73 353	18 144	19 740	128 780
2030	17 090	71 262	17 256	22 089	127 697
2040	16 421	69 869	14 795	24 058	125 143

Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveydenhuollon (Eksote) kuntayhtymään kuuluvat kaikki maakunnan yhdeksän kuntaa: kaksi kaupunkia Lappeenranta ja Imatra sekä seitsemän pienempää kuntaa Lemi, Luumäki, Parikkala, Rautjärvi, Ruokolahti, Savitaipale ja Taipalsaari.

Eksoten perustamisen tärkeimmät lähtökohdat olivat palvelujen saatavuuden turvaaminen alueen kuntien taloudellisten mahdollisuuksien rajoissa. Eksoten visio on ”toimintakykyisenä kotona” ja strategian mukaisesti tärkeänä kehittämiskohteena ovat asiakkaita osallistavat, kotona asumista tukevat palvelut hyödyntäen älyteknologiaa ja virtuaaliympäristöjä.

Väestökehityksen vaikutukset Eksoten alueella osoittavat, että ikääntymisestä johtuvat käyntimäärät ja niiden seurauksena kustannukset alkavat kohota noin kuudenkymmenen vuoden iässä ja kohoavat aina yhdeksänkymmenen vuoden ikään saakka. (Liite 10). Asumispalvelujen ja muiden vanhuspalvelujen tärkein tavoite on pyrkiä siirtämään raskaiden kustannusten syntymistä myöhemmälle iälle sekä vaikuttaa siihen, että ikääntymisestä aiheutuvia kokonaiskustannuksia pystyttäisiin vähentämään tulevaisuudessa.

Tehostetun palveluasumisen asiakasryhmä muodostuu yleensä iäkkäistä ihmisistä, jotka tarvitsevat ympärivuorokautista hoitoa. Tässä ryhmässä toimintakyvyn palautuminen on enää rajallisesti mahdollista. Toimintakyvyltään parempikuntoisten ihmisten asumispalveluissa on tärkeää toimia yhteistyössä muun palvelujärjestelmän ja palveluiden tuottajien kanssa. Tässä ikääntyneiden ryhmässä on mahdollista kuntoutuksen ja erilaisten muiden toimintojen kautta vaikuttaa toimintakykyyn ja elämänlaatuun.

Eksotessa maakunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon johtaminen perustuu palvelustrategiaan. Strategia edellyttää tieto- ja kokemuspohjaa maakunnan tai laajemman toiminta-alueen ominaispiirteistä, kuten väestömäärästä, alue- ja ikärakenteesta (huoltosuhde,

syntyvyys, kuolleisuus, työlliset ja työttömät), alueiden käytöstä (palvelujen ja asumisen sijoittuminen, rakennuskanta), liikenneverkosta, palvelujen käytöstä (perus- ja erityistason sote- palvelut) sekä terveydestä ja sairastavuudesta.

Oleellista on myös näyttöön perustuvan tiedon tunnistaminen ja hyödyntäminen. Tietoon ja maakunnan tahtotilaan perustuen määritellään palvelustrategiassa myös palvelujen hankintatavat ja osuudet toteutettavasta palvelusta: mitä palveluja maakunta tuottaa omana toimintana, mitä hankitaan ostopalveluina ja mikä osuus palveluista soveltuu hankittavaksi palveluseteleillä tai henkilökohtaisella budjetilla. Palveluverkon suunnittelussa ja toteutuksessa digitaalisten ja liikkuvien palvelujen rooli on keskeinen osa palvelukokonaisuutta. Rakennemuutoksen onnistuminen edellyttää palvelujen sisällöllistä uudistusta ja iäkkäiden parissa toimivien osaamisen kehittämistä.

Väestön ikääntymisen myötä kansalaiset käyttävät entistä laajemmin eri palveluntuottajien tarjoamia palveluja. Siksi on tärkeää huomioida asiakkaiden saamien palvelujen kokonaisuutta ja lisäarvon tuottamista (Tepponen 2009). Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi vuosille 2017–2019 linjaa strategisia tavoitteita ikäystävälliselle palvelurakenteelle (STM 2017).

Palvelujen saavutettavuus, digipalvelut ja työntekijöiden liikkuminen asiakkaan luo sujuvoittavat arkea. Myös yhdyskuntarakenteen ratkaisulla voidaan edistää hyvinvointia ja terveyttä. Palvelutuotannon tilaratkaisut synnyttävät säästöpotentiaalia silloin, kun työntekijöiden osaaminen on sijoitettu onnistuneesti palvelutarpeen näkökulmasta. Sosiaalista osallistumista mahdollistava ympäristö ja yhteisöllisyyttä vahvistavat toimintamallit lisäävät osaltaan asukkaiden hyvinvointia ja tukevat kotona pärjäämistä (Jolanki et al. 2017).

8.2 Uudenlaisten ratkaisujen kehitysprosessi

Hankkeen kehittämisperiaatteina oli turvata ikäihmisten itsenäinen toimijuus ja omassa kodissa asuminen mahdollisimman pitkään. Keskeinen tekijä kotona asumisen edistämisessä on toimintakyvyn tukeminen eri tavoin. Toimintakyvyn ylläpidon avaintekijöitä ovat säännöllinen ja riittävä liikunta, hyvä ravitsemus sekä sosiaalisen verkoston antama tuki. Erityisesti haja-asutusalueella asuvien ikääntyneiden kotona asumista voidaan tukea myös digitaalisten välineiden avulla.

Kyläpiha -osahankkeen projektiryhmään kutsuttiin alussa laajasti eri toimijoita, kuten järjestöjen, yritysten, oppilaitosten, eläkeläisjärjestöjen ja vanhusneuvoston edustajia sekä kuntalaisia. Lisäksi projektiryhmään kuului Savitaipaleen kunnan, toimintakeskus Suvannon sekä Eksoten edustajia. Kehittämisprosessin aikana projektiryhmän ydintoimijoiksi

jäivät edustajat Eksotesta, Suvannosta, kunnasta ja seurakunnasta, SPR:stä sekä yhteistyökumppani Socomista (Kaakkois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus). Kokousaineistot lähetettiin edelleen kaikille niiden tahojen edustajille, jotka ilmoittivat kiinnostuksensa olla hankkeessa mukana, mutta eivät kokeneet tarvetta osallistua kokouksiin.

Kyläpiha -hankkeessa oli tavoitteena kehittää asumisen ja palvelut yhteen sovittava konsepti; turvallinen, ikä- ja muistiystävällinen, perhehoidon mahdollistava taajama-alue. Siinä yhdistetään asumista ja palveluja verkostomaiseksi palvelukortteliksi, jotta kuntalaiset voivat ikääntyä tutussa ympäristössä verkoston tukemana ja yhteisöllisyyttä hyödyntäen. Lähtökohtana oli, että kehitettävää mallia voidaan soveltaa muihin pienten kuntien taajamiin.

Savitaipaleen lähtötilannekartoitus

Suunnittelun ja kehittämisen lähtökohtina olivat Aalto yliopiston Sotera-instituutin tekemät inventaariot Savitaipaleella olevien, palvelurakennusten fyysisistä rakenteista ja niiden toimivuudesta sekä arviointi kunnan taajamasta. Inventaario tehtiin käyttäen Preiserin asiantuntijakävely -menetelmää.

Lähtötilanteen kartoittaminen Suvannon ja Savitaipaleen taajaman osalta tehtiin Aalto yliopiston toimesta alkuvuonna 2017. Lisäksi lokakuussa 2017 tehtiin tilainventaario kunnan omistamien hyvinvointiaseman ja Koivukodin sekä Savitaipaleen vanhaintuki ry:n omistaman tehostetun palveluasumisen (Valkama) tiloissa, joissa Eksote on vuokralla sekä yksityisessä, tehostetun palveluasumisen yksikössä Kaijankodissa.

Hyvinvointiaseman arviointi tuotti hyvin eriävät arviot. Sijainniltaan rakennus oli lähellä muita palveluasumisen kohteita, mutta se oli kuitenkin sivussa kunnan kaupallisesta keskuksesta ja torista. Mikäli rakennuksen toimintoja siirretään muualle, olisi Aalto yliopiston arvioinnin mukaan hyvä tarkastella torin lähistöllä sekä yrittäjätalossa olevia vapaita liiketiloja eri toimintatarpeisiin. Esimerkiksi laboratoriopalvelut, hammashoitola ja fysioterapeutin palvelut sopisivat hyvin näihin tiloihin. Savitaipaleen torin, Suvannon sekä kirkon ja katiskakaupan välinen alue muodostaa kunnan palvelukeskittymän. Palvelukeskuksessa kaupalliset palvelut sijaitsevat torin puolella, mutta kulttuurilliset ja yhteiskunnalliset palvelut sijaitsevat seurakuntatalon Suvannon alueella. Näiden kahden välille pitäisi arvioinnin mukaan saada selkeä yhteys.

Aluesuunnittelu ja palvelukonseptointi

Kyläpiha – *aluesuunnittelun* toteuttamiseksi järjestettiin tarjouskilpailu, jonka perusteella aluesuunnittelijaksi valittiin arkkitehtitoimisto MER Arkkitehdit Helsingistä. Tehtävänä oli tutkia idea- ja konseptitasolla sitä, miten Savitaipaleen taajama palvelisi ikääntyneitä parhaalla mahdollisella tavalla. Suunnittelun tueksi perustettiin ohjausryhmä, jonka jäseninä

oli kunnan, Eksoten, Suvannon ja arkkitehtitoimiston edustajia. Suunnittelijan toimesta järjestettiin kaksi avointa työpajaa, joihin kutsuttiin myös järjestöjen edustajia.

Asumisen ja palvelun uudelleen yhdistämiseen liittyen pyydettiin tarjous *palvelukonseptoinnista* muotoilutoimisto Kaufmannilta. Palvelumuotoilija osallistui aluesuunnittelu-työpajaan kesäkuussa 2018.

Yhteisö/kuntalaiset mukaan kehittämiseen

Hanke sisälsi *osallistavan yhdyskuntasuunnittelun* Savitaipaleen kirkonkylän alueella. Suunnittelun tavoitteena oli yhdistää palvelut ja toimijat eri-ikäisten ihmisten asumis-, toiminta- ja oppimisympäristöksi luomalla taajama-alueelle palveluja ja rakennuksia yhdistävä verkostomainen palvelukortteli.

Syyskuussa 2017 järjestettiin Savitaipaleen koulukeskuksessa kaikille avoin *Asumisen seminaari*. Siinä käsiteltiin laajasti ja monipuolisesti ikääntyneiden asumiseen ja asuinympäristöön sekä kotona selviytymiseen liittyviä asioita. Seminaarin tavoitteena oli jakaa tietoa ikääntyneiden asumisen vaihtoehtoista ja mahdollisuuksista sekä toisaalta herättää osallistujat pohtimaan ikääntyneiden asumisen tulevaisuutta erityisesti pienissä kunnissa.

Asukaskysely asumisen suunnittelun tueksi

Asumisen suunnittelun tueksi järjestettiin *Asukaskysely 55 vuotta täyttäneille kuntalaisille*. Kyselyssä kartoitettiin nykyistä asumista, asumista vaikeuttavia tekijöitä sekä ajatuksia ja toiveita tulevasta asumismuodosta ja paikasta. Kyselyyn saatiin yli 100 vastausta ja vastaukset analysoitiin Socomin toimesta.

Yli puolet vastaajista asui kyselyn aikaan omakotitalossa, mutta monet olivat valmiita muuttamaan esimerkiksi senioriasumisen piiriin keskustajaamaan. Mieluisin asumismuoto tulevaisuudessa näytti kyselyn mukaan olevan rivitalo. Julkisen liikenteen vähyys ja omalla autolla ajamisen välttämättömyys yhdistettynä teiden huonoon kuntoon vaikeutti asumista ja huolestutti myös tulevaisuuden suhteen.

Asumista vaikeuttavat tekijät voidaan vastausten perusteella jakaa seuraaviin:

1. Pitkä matka palveluihin
2. Terveysteen/toimintakykyyn liittyvät ongelmat
3. Asumisen arkea vaikeuttavat asiat
4. Tiestön huono kunto ja puutteellinen kunnossapito.

Palvelutarpeita arvioitaessa hyödynnettiin aiemmin kuntalaisille tehtyjen kyselyjen tuloksia. Myös ”Tuuttaks työ”-opinnäytetyön (Lindström & Pärssinen 2016) tulosten mukaan pitkien välimatkojen takia kaikki kulkeminen tulee haastavaksi ilman omaa autoa. Kutsutaksit saattavat olla täynnä tai aika kylällä olemiseen ei riitä kaikkien asioiden hoitoon.

Iäkkäiden liikkumismahdollisuuksiin on myös Liikenne- ja viestintäministeriössä kiinnitetty huomiota. Ajamisesta luopumisen on tutkimuksissa huomattu vähentävän kodin ulkopuolisia toimintoja ja havaittu olevan yhteydessä masennuksen lisääntymiseen. On esitetty myös, että ajamisen lopettamisella voi olla negatiivinen vaikutus iäkkään henkilön identiteettiin, hänen itsenäisyyden tunteeseensa sekä hänen arvoonsa ihmisenä. Nämä negatiiviset tunteet johtuvat siitä, että iäkäs joutuu luopumaan sellaisesta, mikä on ollut merkittävänä osana hänen elämäänsä ja hänen rooliaan yhteiskunnassa. (Liikenne- ja viestintäministeriö 2008)

Yhteiskävely menetelmänä

Toimintakyvyn ylläpitämisen edellytyksenä on riittävien, esteettömien liikkumismahdollisuuksien olemassaolo. Keväällä 2017 toteutettiin Savitaipaleella projektiryhmän toimesta yhteiskävely toimintakeskus Suvannon ja Olkkolan kartanon välisen kävelyreitit arvioimiseksi ikäystävällisen, esteettömän suunnittelun pohjaksi. Yhteiskävelyyn osallistui Savitaipaleen kunnan, seurakunnan, SPR:n, eläkeliiiton ja Eksoten edustajia (kuva 30).

Kuvio 30. Kävelyreitit arviointia

Muistisairaahan kohtaaminen – koulutusta yrittäjille

Yhteistyössä Savitaipaleen Yrittäjähdistyksen kanssa järjestettiin yrittäjille koulutustilaisuus muistisairaahan asiakkaan kohtaamisesta. Tavoitteena oli tarjota yrityksille tietoa muistisairauksien kirjosta, auttaa tunnistamaan oireita ja antaa eväitä muistisairaiden asiakkaiden kohtaamiseen ja palveluun. Koulutukseen osallistui eri alojen yrityksiä ja koulutukseen osallistuvat kokivat saaneensa lisää osaamista omaan päivittäiseen työhönsä. Kouluttajana oli Etelä-Karjalan Muisti ry.

Digitaalisten mahdollisuuksien hyödyntäminen

Savitaipaleen K-Market on kehittänyt ostosten kotiinkuljetustoimintaa, mikä helpottaa monien ikääntyneiden arkea. Marketissa on mahdollisuus sähköiseen kauppatilaukseen, mikä helpottaisi asioiden hoitamista, mutta siihen tarvitaan tietokonetta ja toimivia yhteyksiä. Savitaipaleen kunnassa on tietoliikenneyhteyksiä parannettu rakentamalla valokuituverkko, mutta ikääntyneillä ei välttämättä ole tietokoneita eikä taitoa niiden käyttöön. Osalliseksi tietoyhteiskunnasta -hanke (Osku) järjesti Savitaipaleella vuonna 2017 viisi nettiopastustapahtumaa. Tavoitteena oli, että nämä tapahtumat olisivat jatkuneet toimintakeskus Suvannossa vapaaehtoisten nettiopastajien ohjauksessa vanhusneuvoston tukemana, mutta tämä ei toteutunut. Kotihoidon asiakkailla on mahdollista saada käyttöönsä laite, jolla saa etäyhteyden omaiseen ja kotihoitoon. Näissä laitteissa ei kuitenkaan ole internet yhteyttä, joten ne eivät sovellu kauppatalausten tekemiseen.

Ikäystävällinen palvelualue Suvanto

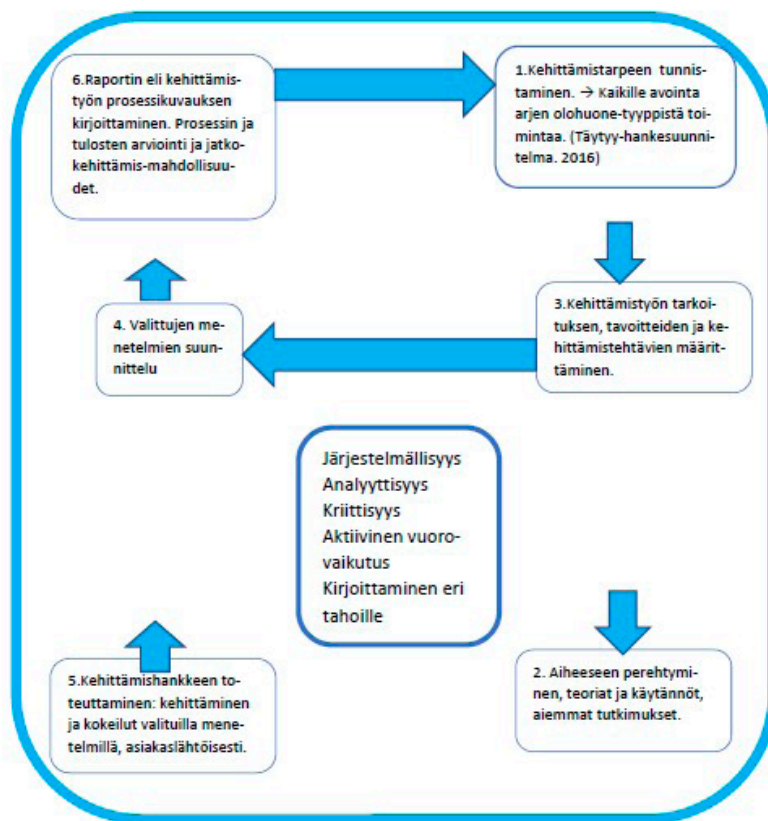
Ikäystävällisten asuinalueiden kehittämisen lähtökohtana on Ikäihmisten palveluiden laatusuositus (STM 2013). Palvelukortteli on ratkaisumalli, jossa voidaan yhdistää asuminen ja palvelut. Palvelu- eli hybridikortteli on monituottajamalli, jossa palveluja tuottaa sekä julkinen että yksityinen, vapaaehtoistoimijoiden kanssa. Kokonaisuus mahdollistaa yksilölliset, asiakkaalle räätälöidyt palvelut ja asumisen, elämäntilanteesta riippuen. Palvelukorttelin ajatuksena on, että matalan kynnyksen palvelut ovat lähellä ikääntyneitä asukkaita. Lähtökohtana on, että palveluja (ravintolapalvelut, harrastustilat yms.) voivat käyttää kaiken ikäiset alueen asukkaat, jolloin välttyään eriyttämästä eri ikäryhmiä. (Verma et al. 2017)

Arjen Olohuone –konsepti

Suvannossa työskentelevä sosionomi toteutti YAMK opinnäytetyönään ”Arjen olohuone” -konseptin mallintamisen. Sillä haettiin ylisukupolvista, matalan kynnyksen kokoontumispaikkaa, jonne kaikilla on pääsy. Kehittämistyön kohde valikoitui TÄYTYY-hankesuunnitelman (2016) perusteella. Siinä todetaan, että ”Toimintakeskus Suvannon tilojen käyttöä tulisi lisätä, esimerkiksi järjestämällä arjen olohuone tyyppistä toimintaa, joka olisi kaikille avointa”. Tavoitteeksi määriteltiin kotona asuvien ikääntyvien tavoittaminen ja matalan kynnyksen kohtaamispaikan kehittäminen asiakaslähtöisesti osana ikäystävällistä taajamaa. Tavoitteena oli myös kehittää palveluja sekä tukea kotihoitoa ja ikääntyneiden kotona selviytymistä. Kehittämiskohteeseen perehdyttiin teoriassa. Kehittämistä ohjasivat muun muassa Vanhuspalvelulaki (2012) ja Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (2017) sekä ympäristöministeriön ikääntyneiden asumista koskevat raportit. Varsinaista toimintaa suunniteltiin osittain yhdessä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) -hankkeen kanssa.

Kehittämistyössä hyödynnettiin Ojasalo et al. (2009) tutkimuksellisen kehittämistyön prosessimallia. Kehittämisyksikkö eteni prosessimallikaavion mukaan (Kuvio 31).

Kehittämistyön näkökulmaksi valittiin asiakaslähtöisyys. Asiakaslähtöisen palvelumuotoilun keinoin voidaan kehittää palveluita asiakkaan kokemus huomioon ottaen. Asukaskokemuksen hyödyntäminen tulisi ottaa esille jo suunnitteluvaiheessa (Verma et al. 2017). Ikäännytynyt nähdään kykenevänä toimijana ja vanhuus positiivisena asiana (Kairala 2010). Asiakasnäkökulma kehitettiin Suvannon omassa kehittämistyöryhmässä.

Kuvio 31. Suvannon Tuvan kehittämisprosessin mallikaavio (mukaillen Ojasalo et al. 2009)

Green Care osana ikäystävällisen asuinalueen kehittämistä

Green Care on luontoon tukeutuvien menetelmien ammatillista, vastuullista ja tavoitteellista hyödyntämistä hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Luontolähtöisen toiminnan hyödyntäminen vanhuspalveluissa on arvovalinta. Ei riitä, että Green Care -toimintaan liittyvä ympäristö ja elementit ovat tarjolla, vaan tarvitaan myös halua viedä luontolähtöinen toiminta konkreettisesti osaksi ikäänntyneiden asiakkaiden arkea ja työyhteisön toimintakulttuuria. Toiminnallisen Green Caren tuominen erilaisille käyttäjäryhmille esimerkiksi toimintakeskuksiin tai palvelutaloihin ei ole vielä vakiinnuttanut asemaansa. (Tuohimetsä & Rantanen 2018)

Ikääntyneiden palveluasumisen piha-alueissa olisi kiinnitettävä huomiota pihan käytännöllisyyteen: turvallisiin rakenteisiin ja selkeyteen sekä viihtyisyyteen. Hyvin toteutettu piha lisää ulkoilua ja pitää yllä liikkumis- ja toimintakykyä. (Tuohimetsä & Rantanen 2018)

Toimintakeskus Suvannon ja seurakunnan lasten leikkipuiston väliin jäävälle alueelle kehitettiin tasapainoa ja lihasvoimaa ylläpitävä liikuntapuisto.

Etsivä vanhustyö ja yhteydenottokortti

Etsivää vanhustyötä ei ole määritelty. Siinä voidaan soveltaa etsivän nuorisotyön määritelmää. Etsivän työn pääperiaatteena on sosiaalipalvelujen vieminen kohderyhmän omaan ympäristöön. Palvelujen ohjaaminen suoraan kohderyhmälle tarkoittaa, että työ tehdään siellä, missä kohderyhmä toimii, esimerkiksi jalkautumalla kauppoihin ja kadulle. Esimerkiksi ikääntyneiden haasteita voivat olla asioimisen vaikeudet tai yksinäisyys ja tämän myötä kokemus epävarmasta ja turvattomasta tulevaisuudesta. (Kuikka 2015)

Savitaipaleen osahankkeessa kehitettiin Suvannon oma yhteydenottokortti, jonka tavoitteena oli löytää niitä vanhuksia, jotka tarvitsevat tukea kotona selviytymiseensä. Tavoitteena oli yksinäisyyden ja syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen ja ohjaaminen sopivien palvelujen piiriin. Korttia ohjeistuksineen jaettiin arjen toimintaympäristöihin, kuten hyvinvointiasemalle, kirjastoon, apteekkiin ja Suvantoon. Yhteydenottokortin saapuessa Suvantoon lähettäjälle vastattiin mahdollisimman pian ja ohjattiin tarpeenmukaisiin palveluihin. Yhteydenottokortti on ollut käytössä vuoden ajan.

Kuntalaisten yhteiset lounaat

Ensimmäinen kuntalaisten lounas oli keväällä 2017, jonka jälkeen se on pidetty kuukausittain, lukuun ottamatta heinäkuuta. Keskimääräinen kävijämäärä on ollut noin 50 ruokailijaa kerralla. Lounaalla on aina ollut erilainen teema, jota vierailija/asiantuntija on alustanut. Kuntalaisten lounailla on kerrottu TÄYTYY-hankkeen etenemisestä ja pyydetty kuntalaisia osallistumaan sen toimintoihin ja tiedottamaan muille kunnassa asuville. Lounaiden tavoite on ollut yhteisöllisyyden ja osallisuuden lisääminen sekä ikäihmisen mahdollisuus tulla kuulluksi. Myös hankkeen ja Suvannon työntekijöitä osallistui lounaille.

Perhehoito

Perhehoito on ikäihmisen ympäri- tai osavuorokautista hoivaa ja huolenpitoa joko ikääntyneen ihmisen kotona tai perhehoitajan kodissa. Hankkeen aikana järjestettiin yhteistyössä Socomin Yhteinen koti maalla -hankkeen ja Ossi-hankkeen kanssa kaksi perhehoidon Pop Up tilaisuutta Savitaipaleen S- ja K-Marketeissa. Tilaisuuksista ilmoitettiin paikallislehdissä. Tavoitteena oli jakaa tietoa ja löytää paikallisia yhteistyötahoja perhehoidon lisäämiseksi.

8.3 Lopputuotos

8.3.1 Konsepti- ja ideasuunnitelma

Tämän hankkeen lopputuotoksena oli ikä- ja muistiystävällinen, perhehoidon mahdollistavan alueen *konsepti- ja ideasuunnitelma, Kyläpiha-malli*, jossa palveluja ja rakennuksia yhdistämällä luodaan verkostomainen palvelukortteli palvelupolkuineen. Ikäystävällisen Savitaipaleen taajaman konsepti- ja ideasuunnitelman tekivät Mer Arkkitehdit Oy. Mallissa hyödynnetään taajamassa olemassa olevia toimintoja sekä digitaalisia mahdollisuuksia myös haja-asutusalueella asuville ikäihmisille. Tarkoituksena oli tuottaa kotona asumisen tueksi tietoa kustannusvaikuttavien mallien ja toimintatapojen luomiseksi ja käyttöönottomiseksi erilaisissa asuinympäristöissä.

Keskustaajaman yleissuunnitelma niin sanottu ”Kyläpiha-alue” (kuva 32) rajautuu noin 500 m halkaisijaltaan olevan ympyrän sisälle. Työssä ovat mukana tarkennetut suunnitelmat myös kolmesta kohdealueesta: Toimintakeskus Suvannosta, Valkama 1 ja 2:sta sekä Kunnan Yritystalosta. Tämän lisäksi työssä esitellään tarkemmin kaksi erillistä konseptia: Pihapolku- ja Pihatalo-konseptit. Pihapolku on esteetön, liikkumiseen sekä yhteisöllisyyteen kannustava reitistö keskustaajamassa. Pihatalo on erillisistä puisista tilamoduuleista rakentuva talotyyppi. Konseptit esitellään erillisin kaaviomaisin periaatekuvin. Ajatuksena on että tämän työn konsepteja ja ideoita voidaan tulevaisuudessa käyttää ”sablunana” muissa vastaavatyypisissä taajamissa.

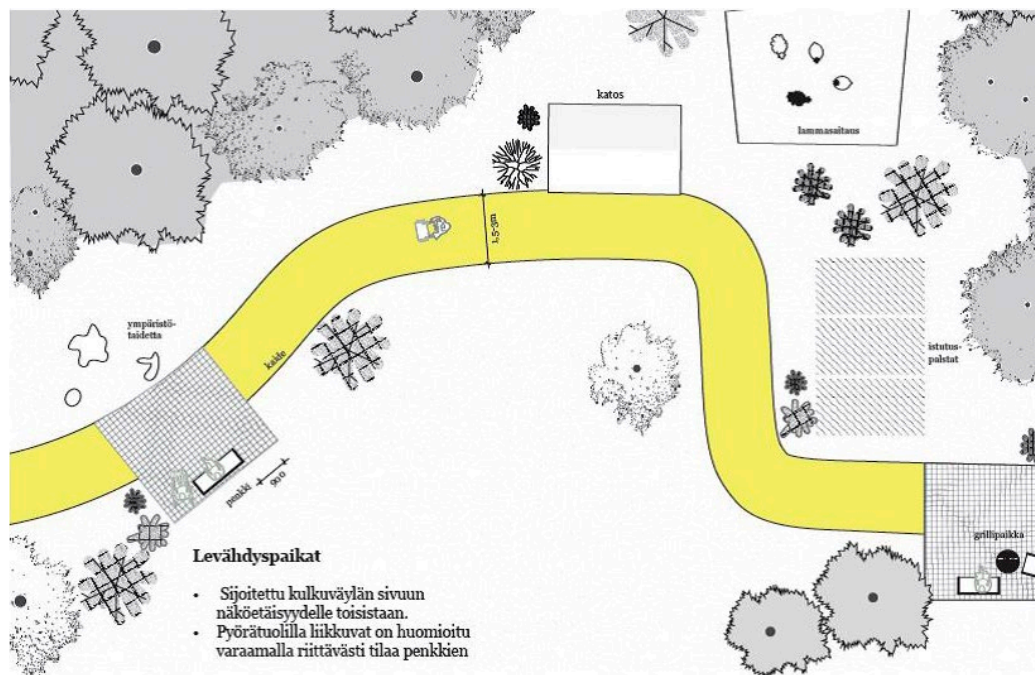

Kuvio 32. Kyläpiha – Savitaipaleen keskusta

Pihapolku – konsepti

Pihapolussa (kuva 33) ajatuksena on rakentaa itsenäiseen liikkumiseen houkuttelevaa, parantavaa ympäristöä, jossa ihmiset voivat hyvin. Turvallinen liikkumisympäristö, joka soveltuu myös liikunta- ja toimintaesteisille, kannustaa omaehtoiseen liikuntaan ja turvaa hajautettujen palvelujen saatavuuden taajama-alueella. Konseptissa on huomioitu myös näkövammaisten ja muistisairaiden ihmisten turvallinen selviytyminen.

Reitillä on säännöllisesti opasteita ja levähdyspaikkoja, jotka ovat näköetäisyydellä toisistaan. Levähdyspaikoilla on erikorkuisia istumia ja pöytien sijoittelussa on huomioitu pyörätuolilla liikkujat. Osa levähdyspaikoista on katettuja. Pihapolun reunassa on kaide, riittävä valaistus pimeällä ja reitti pidetään esteettömänä myös talvella. Reitin varrelle on tarkoituksena järjestää säännöllisesti erilaisia aktiviteetteja, kuten liikuntaa, kuntoilua, taidetta ja kulttuuria.

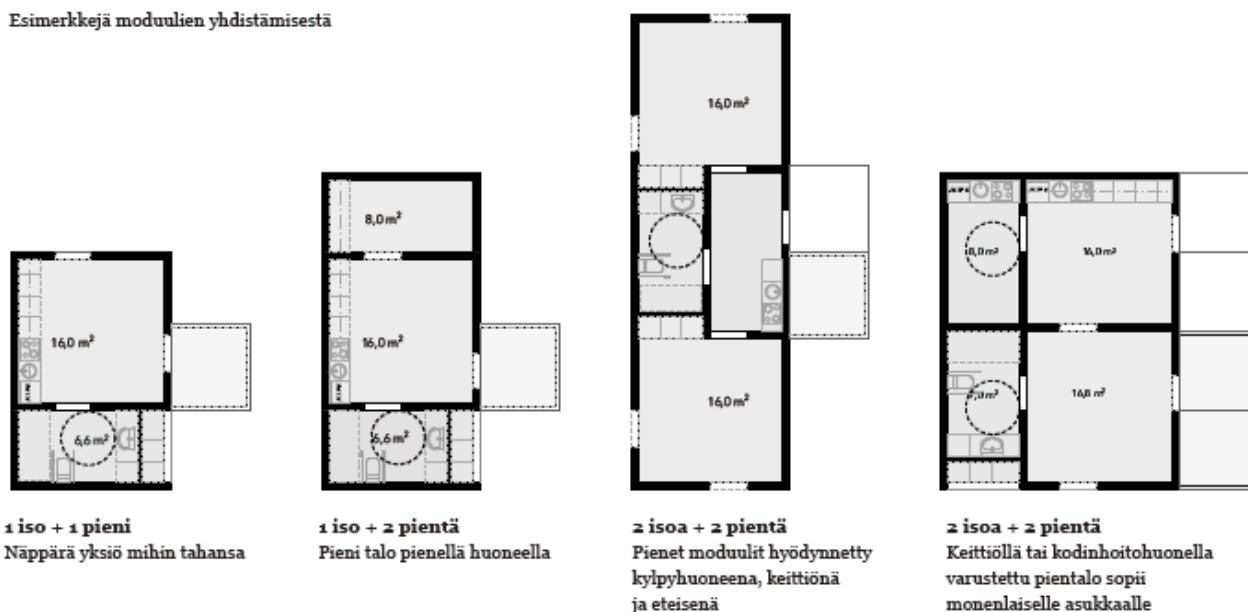
Kuvio 33. Muisti- ja ikäystävällinen pihapolku

Pihatalo-konsepti

Pihatalo-konseptin tavoitteena on joustava täydennysrakentamismoduuli, joka on helppo kuljettaa ja asentaa ja tarvittaessa siirtää. Rakennusta voidaan myös laajentaa tai pienentää tarpeiden muuttuessa. Tarkoituksena on rakentaa koteja, joissa on yhteisöllisyyttä, mutta joissa myös ihmisen yksityisyys ja itsenäisyys on turvattu.

Modulaarinen rakenne mahdollistaa joustavan rakentamisen ja tilojen muuntumisen tarpeiden mukaan. Ratkaisuna voi olla esimerkiksi Lapinjärvi-talo tyyppinen puurakenteinen pientalo, joka voidaan moduuleita yhdistämällä muuntaa tarvittaessa isommaksi asunnoksi, yhteis- tai palvelutilaksi tai liiketilaksi. Kuvassa 34 on esimerkkejä eri moduuliratkaisuista.

Esimerkkejä moduulien yhdistämisestä

Kuvio 34. Modulaarinen Pihatalo

8.3.2 Palvelumuotoilu

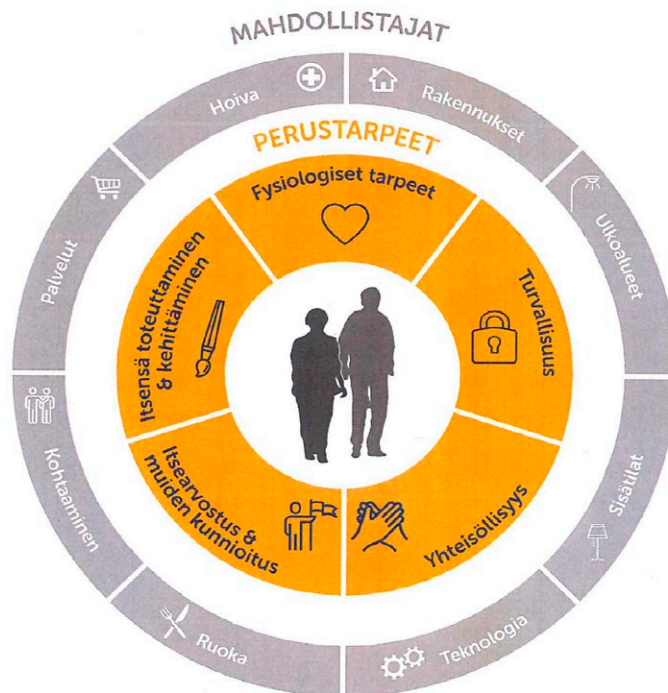
Konsulttitoimisto Kaufmann:lta tilatussa Ikäystävällinen kyläpiha -raportissa todetaan, että Suomen kuntien on pystyttävä tarjoamaan yhä yksilöllisempiä ja vaikuttavampia palveluja kuntalaisille riippumatta heidän iästään, toimintakyvystään tai asuinpaikastaan. Luomalla uusia palveluinnovaatioita ja yhteistyömalleja voidaan turvata mahdollisuus palveluihin myös haja-asutusalueilla ja samalla kehittää alueen elinkeinoelämää ja yrittäjyyttä sekä vahvistaa kolmannen sektorin roolia.

Palveluiden tulee tarvittaessa olla liikkuvia eli palvelut tulevat asiakkaiden luo eikä päinvastoin. Digitaaliset ratkaisut ovat tässä avainasemassa ja eräänä esimerkkinä digitaalista palveluista voisi olla vaikka palvelutabletti, jolle palvelutarjonta on keskitetysti koottu.

Ratkaisukoordinaattori on uudenlainen ammattilainen, joka tukee maakunnallisen palveluneuvonnan työtä. Koordinaattori tuntee alueen paikalliset palvelut ja palveluntuottajat,

jalkautuu kuntalaisten arkeen ja tarjoaa neuvontaa myös puhelimitse sekä eri sähköisillä kanavilla. Hän myös vastaa maakunnan palveluvalikosta.

Kaufmannin raportin mukaan Savitaipaleen ikäystävällisen kyläpihan kehittämisen kriteerit perustuvat kuntalaisten perustarpeisiin, joiden täyttymisestä vastaavat kahdeksan eri mahdollistajaa (kuva 35).

Kuvio 35. Palvelutarpeet ja mahdollistajat

8.4 Kehittämispöcessin arviointia

Hankkeen toimijoina olivat Eksote ja toimintakeskus Suvanto. Pilottialueena oli Savitaipaleen kunta, joka ei itsessään ollut hankkeen osapuolena. Yhteistyö kunnan kanssa sujui kuitenkin saumattomasti.

Projektiryhmän kokoonpanossa ja yhteistyötahoissa tapahtui eri syistä runsaasti henkilömuutoksia hankkeen aikana, mikä vaikeutti sitoutumista ja hidasti toimenpiteiden toteuttamista, mutta ei lopulta vaikuttanut merkittävästi lopputulokseen.

Hankkeen lopputuotoksena oli ikä- ja muistiystävällinen, perhehoidon mahdollistavan alueen konsepti Kyläpiha. Palvelukonsepti sisältää palvelutuottajien ja kuntalaisten kanssa ideoituja ratkaisuja, jotka tekevät taajamasta haluttavan asuinalueen kaiken ikäisille ihmisille. Mallissa hyödynnetään taajamassa olemassa olevia toimintoja sekä digitaalisuutta. Viitekehystenä toimi WHO:n ikäystävällisen kaupungin viitekehys, verkostomainen palvelujen hajauttamisen malli ”yhdestä talosta toimintaympäristöön” (Suominen 2018) sekä Maslowin tarvehierarkiaan perustuvat kehittämisen kriteerit. Ratkaisuideoilla pyritään tukemaan ennen kaikkea ikäihmisten kotona asumista ja kuntoutusta, parantamaan palvelujen sopivuutta ja oikea-aikaista saatavuutta sekä lisäämään yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia kaikille asukkaille.

Luomalla uusia palveluinnovaatioita ja yhteistyötapoja, jotka ottavat huomioon yhteisöllisyyden, turvallisuuden ja itsensä toteuttamisen luodaan mahdollisuus toimiviin palveluihin myös harvemmin asutuilla alueilla.

Hankkeessa oli huomionarvoista laaja yhteistyö eri toimijoiden kanssa sekä yhteisöllisyyden syventyminen. Projektissa myös opittiin muilta, muun muassa toisilta TÄYTYY-hankkeen osapuolilta sekä voitiin näin välittömästi hyödyntää uusia ideoita. Kaiken kaikkiaan STM:n osarahoitus mahdollisti kehittämisprojektin ja kokeiluiden toteuttamisen.

Hankkeen jälkeen nyt tehdyt alustavat konseptit ja suunnitelmat on tarkemmin dokumentoitu sekä jatkosuunnittelu aloitettava. Eri yhteistyötahojen kanssa on kehitettävä strategisia toimintamalleja. Paikallisten toimijoiden taloudelliset reunaehdot vaikuttavat tällä hetkellä suuresti suunnitelmien toteuttamiseen. Käynnissä (2018) olevan Savitaipaleen kunnan ja Vanhaintuki ry:n Sote -kiinteistöjen myynnin tulokset vaikuttanevat jatkossa kunnan asumisen ja palveluiden järjestämiseen ja tämän hankkeen tulosten hyödyntämiseen.

9 Yhteenveto ja johtopäätökset

Suomalainen yhteiskunta on suuressa muutoksessa: väestö ikääntyy, kaupungistuminen sekä muutto erityisesti kasvukeskuksiin kiihtyvät ja maaseutu autioituu, syntyvyys on laskenut ja maahanmuutto kasvanut. Osana kestävyysvajeen keventämistä valtakunnallisena tavoitteena on lisätä ikääntyneiden kotona asumista, tarvittaessa palveluin tuettuna. Tämän hankkeen tavoitteena oli löytää uusia konsepteja ikääntyvän väestön asumiseen ja palveluihin siten, että visio *”mahdollisimman moni voisi halutessaan asua omassa kodissaan ihmisarvoista elämää mahdollisimman pitkään”* toteutuisi.

TÄYTYY-hankkeen keskeisenä ajatuksena oli tarkastella palveluiden ja asumisen ratkaisuja erillisinä, verkostomaisesti toimivina resursseina, jotka voidaan yhdistää asukkaalle elämän laatua luovaksi kokonaisuudeksi. Verkoston toimijoina voivat olla sekä julkiset-, yksityiset- että kolmannen sektorin toimijat ja luonnollisesti asukkaat itse.

Osahankkeissa suunniteltiin, kehitettiin ja kokeiltiin erilaisia asumisen ja palveluiden konsepteja. Peruslähtökohtina olivat *kaikenikäisille asukkaille ja käyttäjille* suunnitellut *esteettömät* asuinalueet huomioiden *ikä- ja muistiystävälliset* suunnittelukriteerit. Rakennusten, asuntojen ja ympäristön suunnittelussa keskeistä oli *muuntojoustavuus*, jolloin rakennukset ja rakennettu ympäristö ovat joustavasti muunneltavissa muuttuvien tarpeiden ja asukkaiden elämäntilanteiden mukaisesti. Palvelut muodostuivat *kaikista tavanomaista palveluista*, joita kaikenikäiset ihmiset tarvitsevat, mukaan lukien hoiva- ja terveyspalvelut.

Kehitystyössä korostuivat muun muassa tiedonhankinta monista eri lähteistä, asiantuntijoiden kuuleminen, parhaiden käytäntöjen omaksuminen sekä erityisesti *eri tahojen osallistaminen* mahdollisimman laaja-alaisesti. Lopputuotoksina osahankkeet tekivät viitesuunnitelmat ikä- ja muistiystävällisistä asuinalueista mukaan lukien rakennukset ja rakennettu ympäristö. Suunnitelmissa keskeisiä asioita olivat muun muassa *kaikenikäisyys, esteettömyys, liikuntamahdollisuudet, yhteisöllisyys* sekä *digi- ja kivijalkapalveluiden saataavuus*.

Osahankkeet / kohteet ovat lähtökohdiltaan, resursseiltaan ja väestöennusteiltaan erilaisia. Kasvavan ja väestöltään sekä elinkeinorakenteeltaan supistuvan kunnan asumisen ja

palveluiden tulevaisuuden ratkaisut eroavat toisistaan. Me hankkeen toimijat opimme toisiltamme ja saimme voimaa erilaisuudesta sekä pystyimme myös hyödyntämään toistemme parhaita käytäntöjä. Osahankkeet jatkavat kehitystyötä ja ikäystävällisten asuinalueiden toteuttamista kunkin kunnan resurssien, aikataulujen ja päätösten puitteissa. Toivomme että hankkeessa suunniteltuja ja kokeiltuja konsepteja voidaan hyödyntää muissakin kohteissa tulevaisuudessa.

LÄHTEET

- Alzheimer's Disease International (2016). Dementia Friendly Communities. Key principles. Saatavissa: <https://www.alz.co.uk/adi/pdf/dfc-principles.pdf>
- ARA (2018). Hissi- ja esteettömyysavustukset 2018. Hakuohje. Saatavissa: <http://www.ara.fi/download/noname/%7BD1DBBBDD6-43E0-4AD7-9357-54FCC2193AAF%7D/124879>
- Attendo (2018). Attendo Fredrikanhovi hoivakoti. Saatavissa: <https://www.attendo.fi/fredrikanhovi>
- A-yhtiöt (2018). Saatavissa: <http://a-yhtiot.fi/>
- Brugge (2018). Saatavissa: <https://www.brugge.be/>
- Buck, D., Simpson, M. & Ross, S. (2016). The economics of housing and health – The role of housing associations. The King's Fund. Saatavissa: https://www.kingsfund.org.uk/sites/files/kf/field/field_publication_file/Economics_housing_and_health_Kings_Fund_Sep_2016.pdf
- FCG (2018). Finnish Consulting Group. Saatavissa: <http://www.fcg.fi/>
- Finlex (2012). Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvemuista. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>. Luettu 6.2.2017
- Foton (2018). Familiezorg West-Vlaanderen vzw. Non-profit organization. Saatavissa: <http://www.familiezorg-wvl.be/>
- Hansen, A. (2017). Aivovoimaa, näin vahvistat aivojasi liikunnalla. Jyväskylä: Atena Kustannus. 253 s.
- Helminen, V., Vesala, S., Rehunen, A., Strandell, A., Reimi, P. & Priha, A. (2017). Ikääntyneiden asuinpaikat nyt ja tulevaisuudessa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 20/2017. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/195072/SYKEra_20_2017.pdf?sequence=1
- Hietala, M., Järvinen, S. & Heinonen, J. (2018). Palveluiden mitoitus: Johannesberg, Porvoo – kaupallinen konsulttiraportti. Colliers International Finland. <https://www.ovenia.fi/colliers>
- Hynynen, R. (toim.), Mikkola, T., Heitto, M., Rahikka, A., Fried, S., Rajaniemi, J. & Topo, P. (2015). Ympäristöministeriö. Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen – Ympäristöministeriön raportteja 5/2015. Saatavissa: <http://www.ym.fi/download/noname/%7B3EB1D152-BD19-4064-B1DD-F88B-7B71E867%7D/107817>
- Irish Department of Health (2013). Positive Aging – Starts Now! The National Positive Ageing Strategy. Saatavissa: <http://health.gov.ie/blog/publications/national-positive-ageing-strategy/>
- Irish Department of Health (2016). Positive Ageing 2016 – National Indicators Report. Saatavissa: <http://health.gov.ie/blog/publications/positive-ageing-2016-national-indicators-report/>
- Jade (2018). Jade II – projekti. Saatavissa: <http://www.jadeprojekti.fi/>
- Jolanki, O., Leinonen, E., Rajaniemi, J., Rappe, E., Räsänen, T., Teittinen, O. & Topo, P. (2017). Asumisen yhteisöllisyys ja hyvä vanhuus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 47/2017.
- Kairala, M. (2010). Osallisuus ikäihmisen näkökulmasta. <http://docplayer.fi/522621-Osallisuus-ikaihminen-nakokulmasta-maarit-kairala-lapin-yliopisto-sosiaalilyon-lehtori-18-11-2010.html>. Luettu 5.8.2017.

- Kuikka, A.(2015). Etsivä vanhustyö meillä ja muualla. Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry. Kehittyvät vanhuspalvelut julkaisuja 1/2015.
- Käpyrinne (2018). Saatavissa: <http://kapyrinne.fi/>
- Kärkihanke (2016a). Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa 2016-2018. Haku julistus 6.5.2016. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2016:32. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74908/Rap_2016_32.pdf?sequence=1
- Kärkihanke (2016b). Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa. Hanke-suunnitelma. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2016:41. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75191/STM_RAPORTTI.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Liikenne- ja viestintäministeriö (2008). Kyllä vanha viisas on, vaikkei väkevä. Iäkkäiden liikenneturvallisuus. Työryhmän loppuraportti.
- Lindström, P. & Pärssinen, K. (2016). Luumäen ja Savitaipaleen ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden edistäminen. Opinnäytetyö.
- Lusch, R., F. & Vargo, S., L. (2006). "Service-Dominant Logic as a Foundation for Building a General Theory," in *The Service-Dominant Logic of Marketing: Dialog, Debate, and Directions*.
- Manchester (2017). Manchester: A Great Place to Grow Older. Saatavissa: http://www.manchester.gov.uk/downloads/download/6786/manchester_a_great_place_to_grow_older
- Manchester City Council (2009). Manchester: A Great Place to Grow Older 2010-2020 – Manchester's Strategy for Ageing. Saatavissa: http://www.manchester.gov.uk/site/scripts/download_info.php?downloadID=3596
- Mapgets (2018). FCG Mapgets. Saatavissa: <https://mapgets.com/>
- Maslow, A., H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, nro 50(4), s. 370–396. Saatavissa: <https://docs.google.com/file/d/0B-5-JeCa2Z7hNjZINDNhOTEtMWnKy00YmFhLWI3YjUtMDEy-MDJkZExNWRm/edit>
- Moisio, P. & Savolainen-Korjus, E. (2018). Kohti ikäystävällisempää Hervantaa. Ympäristöministeriön raportteja 5/2018. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160490/YMra_5_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Muistiliitto (2017). Saatavissa: <http://www.muistiliitto.fi/fi/etusivu/>
- Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. (2009). Kehittämistyön menetelmät. Sanoma Pro.
- Oliver, D., Foot, C. & Humphries, R. (2014). Making our health and care systems fit for an ageing population. The King's Fund. Saatavissa: https://www.kingsfund.org.uk/sites/files/kf/field/field_publication_file/making-health-care-systems-fit-ageing-population-oliver-foot-humphries-mar14.pdf
- Pirkanmaan Senioripalvelut (2017). Saatavissa: <http://www.pirkanmaansenioripalvelut.fi/>
- Porvoo (2010). Kieliohjelma. Saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/564dc7faed6b979b950038ff/Kieliohjelma_17.5.2010.pdf
- Porvoo (2012). Porvoon kaupungin maapoliittiset linjaukset 2012. saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/564dcca7ed6b979b95003a53/Maapoliittiset_linjaukset_2012.pdf
- Porvoo (2013a). Porvoon kaupunkistrategia 2013–2017. saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/564b-2b46ed6b979b950009b2/porvoo_kaupunkistrategia_2014_2017_su_tulostettava_131101.pdf
- Porvoo (2013b). Porvoon kaupungin Asuntopoliittinen ohjelma 2013–2018. Saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/564b2de6ed6b979b95000aad/Porvoon_kaupungin_asuntopoliittinen_ohjelma_2013-2018.pdf
- Porvoo (2014). Porvoon kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2014-2020. Saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/565848d0ed6b97ac9c002982/Porvoon_kaupungin_vammaispoliittinen_ohjelma_2014-2020.pdf
- Porvoo (2015). Yhdessä Enemmän Elämänlaatua. Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi 2015–2018. Saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/5710b4b3ed6b9739eb0003f2/Porvoon_kaupungin_suunnitelma_ik__ntyneen_v_est_n_tukemiseksi_2015-2018.pdf
- Porvoo (2017). Omaishoito. Saatavissa: <https://www.porvoo.fi/omaishoito>

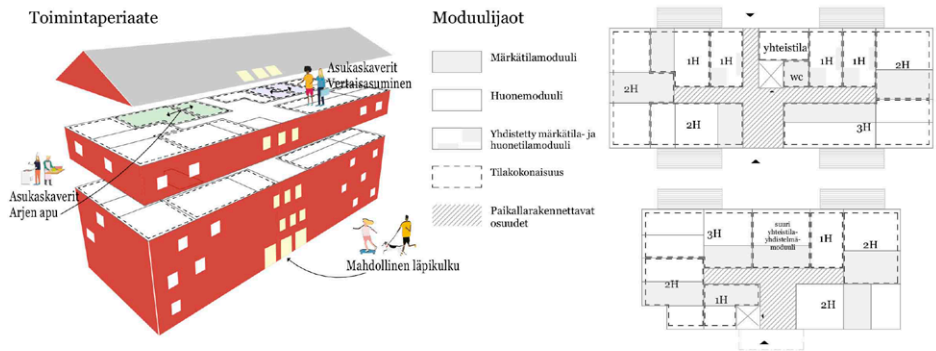
- Porvoo (2018a). Porvoon turvallisen ja kestävä liikunnan suunnitelma. Saatavissa: <https://www.porvoo.fi/library/files/59966d8fed6b976bf3000245/Turvallisen-ja-kestavan-liikkumisen-suunn-Porvoo-RGB200.pdf>
- Porvoo (2018b). Porvoon kaupungin kotihoidon palveluiden sisältö 1.4.2018 alkaen. Porvoon sosiaali- ja terveyslautakunta 27.3.2018. Saatavissa: https://www.porvoo.fi/library/files/5ad70995ed6b9707c4000233/Kotihoidon_palvelujen_sis_lt__1_4_2018_alkaen.pdf
- Porvoo (2018c). Johanna-koti. Saatavissa: <https://www.porvoo.fi/johanna-koti>
- Porvoo (2018d). Porvoon kuntapalvelin, perusrekisteritiedot. Sivusto edellyttää rekisteröitymisen.
- Porvoo (2018e). Osallistumis- ja arviointisuunnitelma: Johannsbergin mäki. Asemakaava 523. Porvoon kaupunkisuunnittelu.
- Porvoo (2018f). Palveluneuvonta Ruori. Saatavissa: <https://www.porvoo.fi/palveluneuvonta-ruori>
- Porvoo (2018g). Tehostetun palveluasumisen paikkatarvepäivitys. Vanhus- ja vammaispalvelut, Sosiaali- ja terveyslautakunta 2018.
- Porvoonseudun asuntosaatiö (2018). Porvoonseudun asuntosaatiö – Borgånejdens bostadsstiftelse. Saatavissa: <http://porvoonasuntosaatio.fi/>
- Porvoon vanhus- ja vammaispalvelut (2018). Ikääntyneiden määrä ja vanhuspalvelut Porvoossa.
- Quinn, R., E. & Rohrbaugh, J. (1983). A Spatial Model of Effectiveness Criteria: Towards a Competing Values Approach to Organizational Analysis. *Management Science*, Vol. 29, No. 3 (Mar., 1983), pp. 363-377.
- Rakennustieto (2018). Rakennustieto – RT-esteettömyystieto. Saatavissa: <http://www.esteettomyys.rakennustieto.fi/>
- Rantala, H., Moalim, H. & Franco, R. (2016). Osallisuutta, Arvostusta & Somaliaa: Toimintamalli iäkkäiden somalainien hyvinvointitoimintaan. Jade-projektin loppuraportti. Saatavissa: <http://www.jadeprojekti.fi/wp-content/uploads/2014/03/Jade-loppuraportti.pdf>
- Rappe, E., Kotilainen, H., Rajaniemi, J. & Topo, P. (2018). Muisti- ja ikäystävällinen asuminen ja asuinympäristö. Ympäristöopas 2018 – Ympäristöministeriö. Helsinki: Grano Oy. 130 s. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161060/YO_2018_Muisti_ja_ikaystavall_asuminen_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Rinnekoti (2018). Rinnekoti, Johannisberg. Saatavissa: <https://www.rinnekoti.fi/rinnekoti/toimipisteet/toimipiste/johannisberg.html>
- Sievänen, L., Sievänen, M., Välikangas, K. & Eloniemi-Sulkava, U. (2007). Ympäristöopas. Opas ikääntyneen muistioireisen kodin muutostöihin. Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy. 63 s.
- Sirola, P., Aalto, L. & Lahtinen, M. (2017). Lapinjärvi. Ihmislähtöinen kunta vanhustyön työympäristönä – selvityksen tulokset. Työterveyslaitos. Kaupallinen konsulttiraportti.
- STM (2013). Laatusuositus hyvän elämän turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/69933/ISBN_978-952-00-3415-3.pdf?sequence=1
- STM (2017). Laatusuositus hyvän elämän turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017 - 2019. Sosiaali- ja terveysministeriö - Julkaisuja 2017:6. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80132/06_2017_Laatusuositusjulkaisu_fi_kansilla.pdf?sequence=1
- Strandberg, T. (2016). I&O Kärkihankkeen aloitustilaisuus 21.3.2016. Helsinki.
- Strandberg, T., Viitanen, M., Rantanen, T. & Pitkälä, K. (2006). Vanhuksen hauraus-raihnausoireyhtymä. *Duodecim* 2006; 122: 1495–1502.
- Sukupolvienkortteli (2018). Saatavissa: <http://sukupolvienkortteli.fi/>
- Tamminen, N. & Solin, P. (toim.) (2013). Mielenterveyden edistäminen ikääntyneiden asumis- ja hoivapalveluissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos – Opas 27/2013. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Saatavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110485/THL_OPA2013_027_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tampereen Vanhuspalveluyhdistys (2017). Saatavissa: <http://www.pirkanmaansenioripalvelut.fi/tvpy/>

- Tepponen, M. (2009). Kotihoidon integrointi ja laatu. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E, Yh-teiskuntatieteet, no 171. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-951-27-1301-1/urn_isbn_978-951-27-1301-1.pdf
- Tikkanen, P. & Partanen, S. (2018). Kanta-Hämeen kotikuntoutusseminaari 1.6.2018.
- Tilastokeskus (2015). Väestöennuste 2015 iän ja sukupuolen mukaan alueittain 2015–2040. Saatavissa: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaenn/020_vaenn_tau_102.px/?rxid=4e273179-2571-4ee9-b8ae-eac54c351e0e
- Tilastokeskus (2017). Väestö alueittain iän ja sukupuolen sekä kansalaisuuden ja kielen mukaan. Kaupallinen raportti. Saatavissa: <https://pxhopea2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Vaestorakenne>
- Tilastokeskus (2018). Maahanmuuttajataustaisten määrät ja osuudet alueittain 1990–2016. Saatavissa: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen__Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/007_ulkom_osuudet.px/table/tableViewLayout1/?rxid=dc815f51-a7d0-4aec-a81a-49b8ce399d18
- Tuohimetsä, S & Rantanen, M. (2018). Puutarhan iloa ja voimaa- Green Care puutarhassa. Luonnonvara – ja biotalouden tutkimus 16/2018.
- Uudenmaan liitto (2018). Kaavoitusjärjestelmä. Saatavissa: https://www.uudenmaanliitto.fi/aluesuunnittelu/tietoa_kaavoituksesta/kaavoitusjarjestelma
- Vaarama, M., Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) (2010). Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <https://www.thl.fi/documents/10531/103429/Teema%202010%2011.pdf>
- Vaarama, M. (2017). Asuminen, toimintakyky ja elämänlaatu. Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelman 2013-2017 päätösjuhla, Helsinki 24.11.2017 – seminaariesitys.
- Validia Asuminen (2017). Saatavissa: <http://www.validia-asuminen.fi/portal/>
- Valvontakonsultit (2018). Rakennuttajatoimisto Valvontakonsultit Oy. Saatavissa: <https://www.valvontakonsultit.fi/>
- Vauramo, E., Ranta, S., Taegen, J. & Verma, I. (2018). Sote-palvelut muuttuvat uudistuksesta huolimatta. Konsortion työn tulokset 2015–2017 ja kehittämisohdotukset. KAKS – Kunnallisan kehittämissäätö. Saatavissa: <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2018/02/sote-palvelut-muuttuvat-uudistuksesta-huolimatta-1.pdf>
- Verma, I. (2009). Dementiaoireisten asuin- ja hoivaympäristöt. Sotera, arkkitehtuurin laitos. Teknillinen korkeakoulu. Saatavissa: http://www.sotera.fi/pdf/Dementiaoireisten_asuin-%20ja%20hoivaymparistot_web.pdf
- Verma, I. (toim.), Kurkela, T., Sanaksenaho, P., Suominen, J., Taegen, J. & Vauramo, E. (2017). Palvelukortteli. Konseptin kuvaus ja soveltaminen erilaisiin taajamiin. Ympäristöministeriön raportteja 3 / 2017. Helsinki. Luettu 3.9.2017
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-66363-2.
- WHO (2007). *Global age-friendly cities: a guide*. Saatavissa: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43755/1/9789241547307_eng.pdf
- WHO (2015). *Measuring the Age-Friendliness of Cities – A Guide to Using Core Indicators*. Saatavissa: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/203830/1/9789241509695_eng.pdf?ua=1

Liite 1 Tilakirjaston ratkaisuja

Talotyypit I Pohjaratkaisut

Talotyyppi I:ssä kompaktit asunnot ja aktiiviset yhteistilat muodostavat asukkaille eloisan ja tapahtumantäyteen kotiympäristön. Tästä talotyypistä löytyy naapuripariasuntoja, jotka ovat yhteydessä toisiinsa yhteisparvekkeen kautta. Naapuripariasunnnot ovat vierekkäisiä asuntoja ja ne voivat olla vertaisia - tai erilaisia keskenään. Naapuripari voi muodostua esimerkiksi vertaistuen tarpeesta ja kaveruudesta tai avunannosta ja sen vastaanottamisesta. Naapuripariasunnoissa on muodostetaan läheisempiä ja pysyvämpiä sosiaalisia kontakteja - avoimissa yhteistiloissa taas tutustutaan kevyemmin toisiin alueen asukkaisiin.

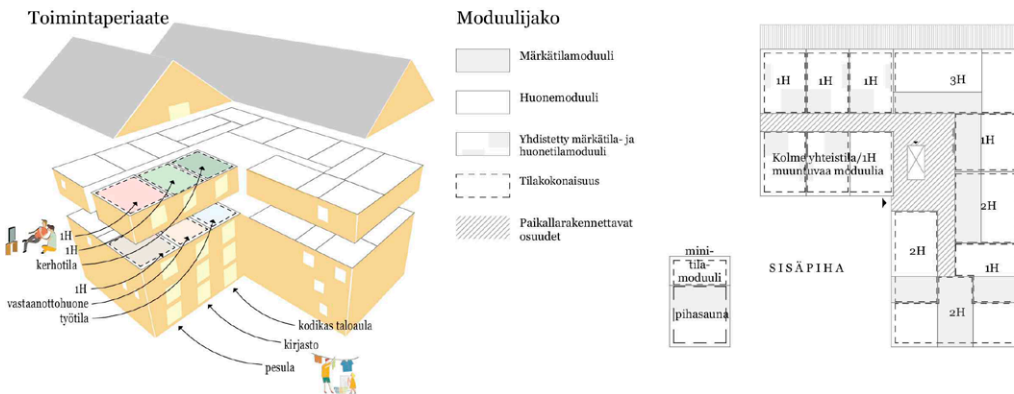
Pohjapiirustukset

Liite 2 Tilakirjaston ratkaisuja

Talotyyppi L Pohjaratkaisu b

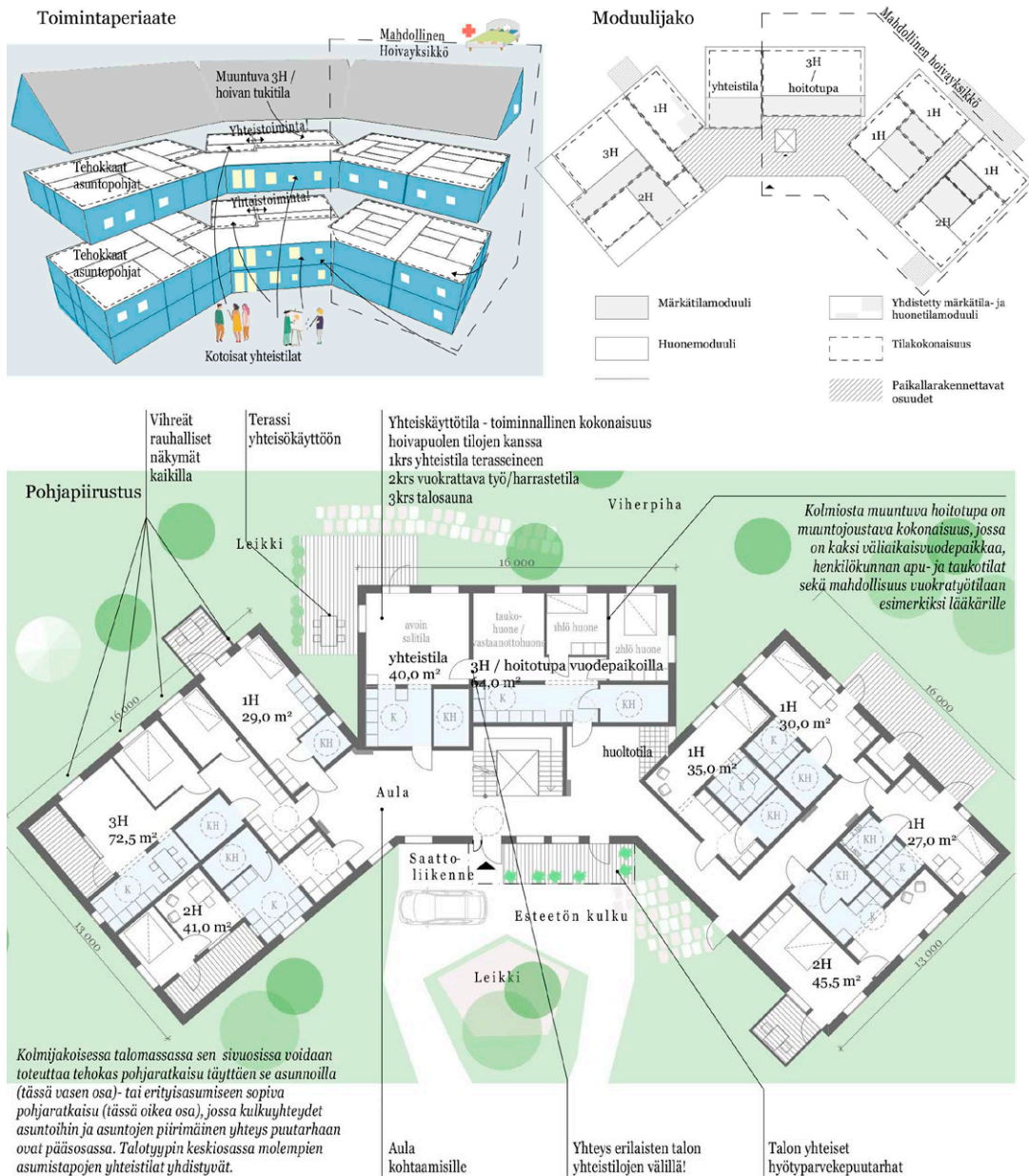
Pohjaratkaisussa b L-talotyyppiin muodostuu moduulisten yhteis- ja palvelutilojen keskittymä, jolla talotyyppiin voidaan luoda tarpeen mukaan käyttöönotettava suurempi palvelukokonaisuus. Yhteistilamoduulit luovat näyttävän aksentin rakennukselle. Yhteistilat muuntuvat myös asunnoiksi.

Liite 3 Tilakirjaston ratkaisuja

Talotyyppi V Pohjaratkaisu

Talotyyppissä V yhteistilat ovat kodinomaisia ja löytyvät kaikille kotimatkan varrelta sisäänkäynnin yhteydestä. Yhteistilat ovat pääosin talon asukkaille tarkoitettuja, joten niissä on kodikkuutta ja pienen yhteisön tunnelmaa. Tässä talotyyppissä on mahdollisuus erillisen asumisen yksikön muodostamiseen esimerkiksi hoivaratkaisuna tai erityisasumisen ratkaisuna. Talotyyppin keskiosassa on asuntotyyppi, joka muuntuu asunnosta osaksi asumisen tuen toimintaa tarpen mukaan.

Liite 4 Asukasprofiileja – Porvookortteli

Sandra, 24

"Olen Sandra. Asun Johannisbergin yhteisökortteleissa, joissa nuoret ja vanhat asuvat naapureina ja auttavat toisiaan. Johannisbergiin muuttaminen oli minulle uusi alkua, ja pääsin etsikkovuosien jälkeen kiinni aikuisuuteen ja lähihoitajan opintoihin."

Kuvani tarina: (Johannisbergin yksityinen vyöhyke)

"Asunto on oma tilani Johannisbergissä. Asun yksin, mutta minulla on kotonani usein seuraa, sillä asunto ei ole perinteinen yksiö. Se sijaitsee yhteisökorttelissa, jossa jaamme yhteisen olohuoneen. Oleskelen siellä usein ja saatan kokata naapurien kanssa. Lähinaapurini on Terttu, jonka avustaminen sisältyy vuokrasopimukseeni. Meillä on yhteinen parveke, jonka kautta pääsee koputtamaan Tertun ovelle ja tarkistamaan, että hänellä on kaikki hyvin. Kuvassa viljelemme parvekkeella yhteistä puutarhaa."

ASUINYMPÄRISTÖN VYÖHYKE

YKSITYINEN

Heli & Jusuf, 35

"Olemme Heli ja Jusuf. Muutimme Johannisbergiin kahden lapsemme kanssa, sillä halusimme saada lapsille turvallisen kasvuympäristön, jossa he tapaisivat erikäisiä ihmisiä. Isovanhemmat asuvat kaukana, joten lapset ovat saaneet täältä varaisovanhemmat."

Kuvametarina: (Johannisbergin puoliyksityinen vyöhyke)

"Johannisbergin suojaiset korttelipihat ovat tuttuja kodin jatkeita, joilla perheet viettävät paljon aikaa ja joilla eri sukupolvet kohtaavat. Pihat ovat puoliyksityisiä oman korttelin kohtaamispaikkoja, joissa ihmiset ovat tuttuja. Korttelin lapset voivat viettää leikkihetken varaisovanhempien kanssa, ja me vanhemmat saamme tästä valtavan arjen avun."

ASUINYMPÄRISTÖN VYÖHYKE

PUOLI-YKSITYINEN

Liite 5 Asukasprofiileja – Porvookortteli

Jaakko, 59

"Olen Jaakko, aktiivinen sinkku. Muutin Johannisbergiin löytääkseni itselleni omanhenkistä seuraa jokapäiväiseen elämään. Kun tulevana vuonna jään eläkkeelle, voin jäädä tänne asumaan ja jatkaa harrastuksia, joihin olen päässyt mukaan uudessa yhteisössä."

Kuvani tarina:
(Johannisbergin julkinen vyöhyke)

"Tulen usein syömään Johannisbergin aukiolle yhteisön kaikkein aktiivisimpaan paikkaan. Pidän lautapeleistä ja saunomisesta, ja tässä kahvilan ja kylätalon äärellä ovat kaikki harrastamistani palvelevat tilat. Iltaisin saunomme kylätalon saunalla ja kokoonnemme kahvilaan pelaamaan. Kutsun Johannisbergiin usein myös tuttujani käymään alueen ulkopuolelta. He saattavat helposti saapua jutustelulinjan "potnapekalla" Porvoon keskustasta."

ASUINYMPÄRISTÖN VYÖHYKE

Gitta & Oscar, 85

"Hej, vi är Gitta och Oskar. Johannisberg on meille upea mahdollisuus asua yhdessä kotona mahdollisimman pitkään. Meillä on paljon kremppeja, joihin tarvitsemme apua: Gitalla on alkava muistisairaus, ja minä puolestani liikun hieman huonosti."

Kuvasse tarina:
(Johannisbergin puolijulkinen vyöhyke):

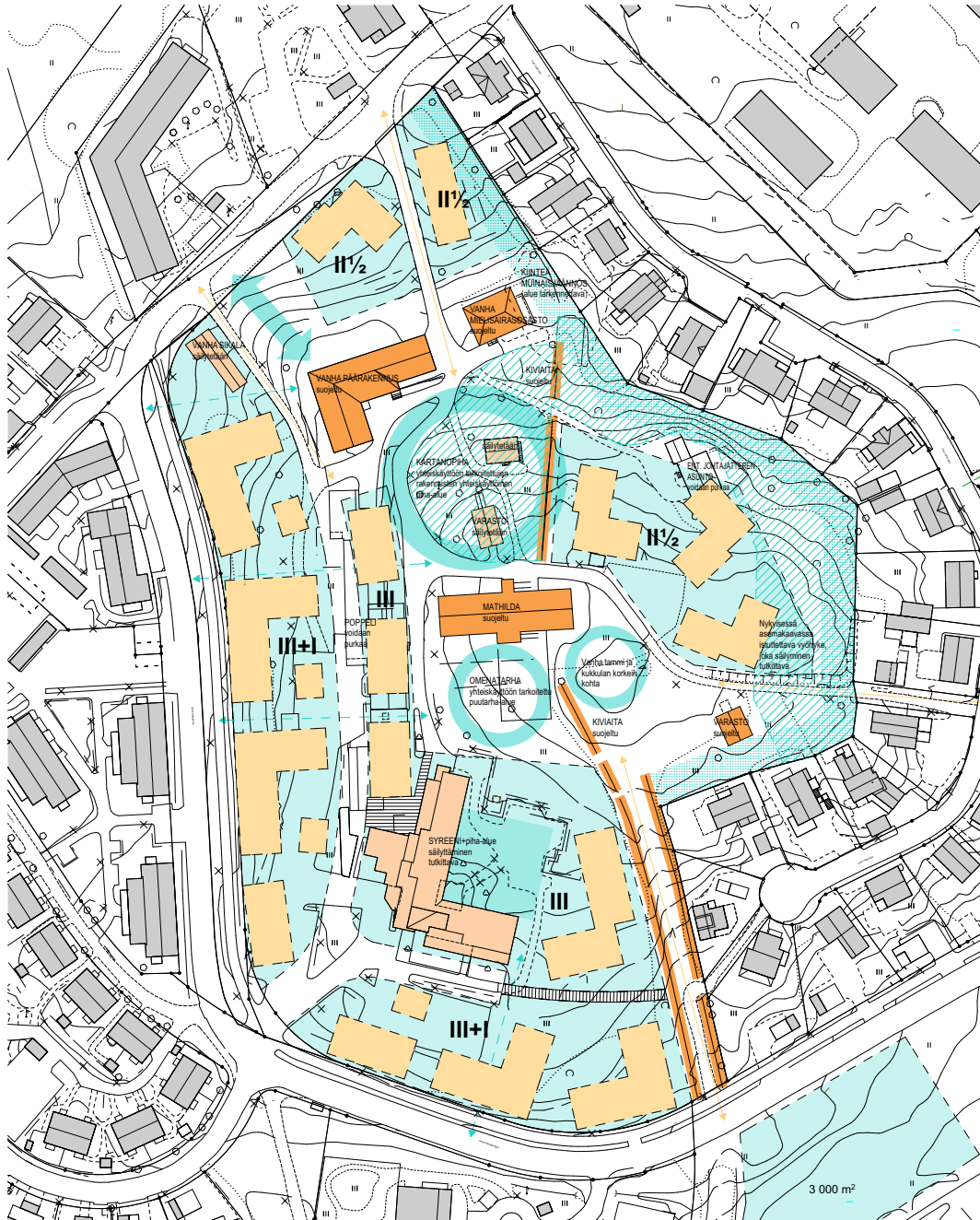
"Muutimme omakotitalosta Porvoon läheltä, jossa harrastimme puutarhanhoitoa, ja aiemmin meillä oli myös eläimiä. Arvostamme erityisesti vehreää lähiympäristöä, jossa saamme viettää aikaa ulkona. Johannisbergin yhteiset viheralueet ja pihakadut ovat upea puolijulkinen kohtaamispaikka, jossa tapaamme uusia kiinnostavia ihmisiä aivan kotioverme äärellä. Jos haluamme seikkailua, hypäämme kotikadulta jutustelulinjan kyytiin."

ASUINYMPÄRISTÖN VYÖHYKE

Liite 6 Kaavarunkoluonnos

Johannisbergin vanhainkodin tontin aluesuunnittelun lähtökohtia 1:1000

	Oheellinen alue, jolle voidaan sijoittaa uutta rakentamista, kuten asumiesta, senioriasumista tai palveluasumista. Autoaikkavaatimus normaalissa asumisessa 1ap / 100 k-m ² .		Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus, suojeltu		Kevyen liikenteen kulku alueelle
	Viitteellinen uusi rakennus		Arvokas rakennus, joka pyritään säilyttämään		Oheellinen näkymälinja alueelle
			Säilytettävä kivimuri, suojeltu		Tärkeä säilytettävä näkymä
			Istutettava alue/suojavyöhyke		Merkityksellinen paikka, joka tulee säilyttää alueen yhteisessä käytössä

Liite 7 Viitesuunnitelma B

Viitesuunnitelma B: Syreeni puretaan

Säilyvä k-m²: 1790 k-m². Uudisrakentaminen, maanpäällinen k-m² (L-korttelien pysäköinti- ja kellaritiloja ei laskettu): 23 800 k-m², josta asumista 23 200 k-m², pt-kaupan liiketila 600 k-m², muut liike- ja palvelutilat sisällytetty vanhojen rakennusten sekä asumisen kerrosalaan.

Pysäköinnin sijoittuminen: Uusi asuminen 15560 k-m² (1ap/100 k-m²)156 ap (josta 140 ap pihakansien alla).

Uusi senioriasuminen 7640 k-m² (1ap/120 k-m²) 64 ap.

Uudet liiketilat (mahdollinen pt-kauppa) 600 k-m² (1ap/50 k-m²)12 ap.

Säilyvät rakennukset (tulkittu normilla "palveluasuminen") 1790 k-m² (1ap/140 k-m²) 13 ap.

Yhteensä 245 ap.

Kuva: Viitesuunnitelma B: Syreeni puretaan

Liite 8 Digitaalisten palvelut – integraatio-tasoja ja arkkitehtuuria

Palvelu-ohjelmistot

Integraation taso:

Portaali + yhteisiä toimintoja

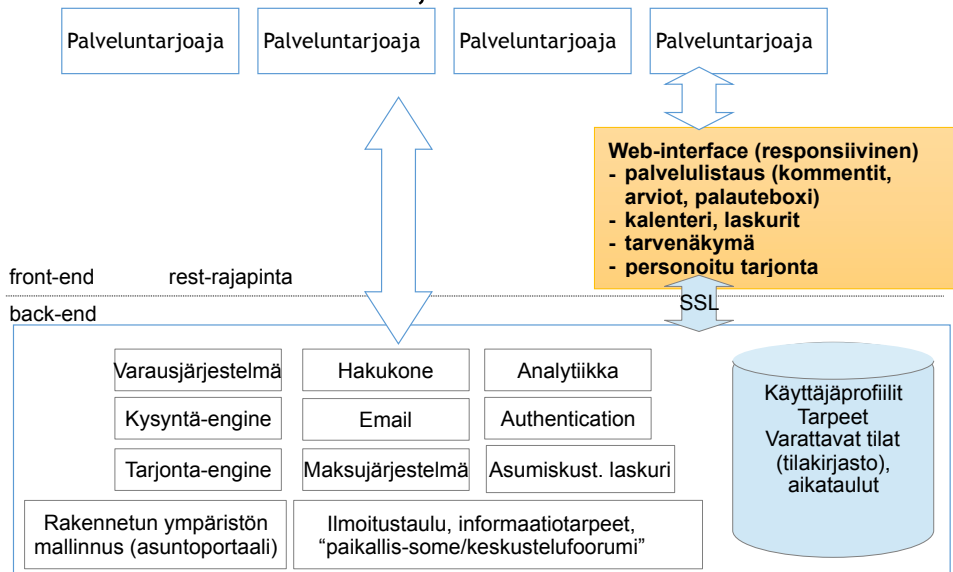
- maksualusta
- tilausalusta
- varauskalenterit
- > yhtenäinen kokemus, helppo siirtyä palvelusta toiseen
- > Pienille palvelun tarjoajille edullisemmin
- > vaatii isoja käyttäjämääriä / investointeja

Kevyt portaali / frame + API:t

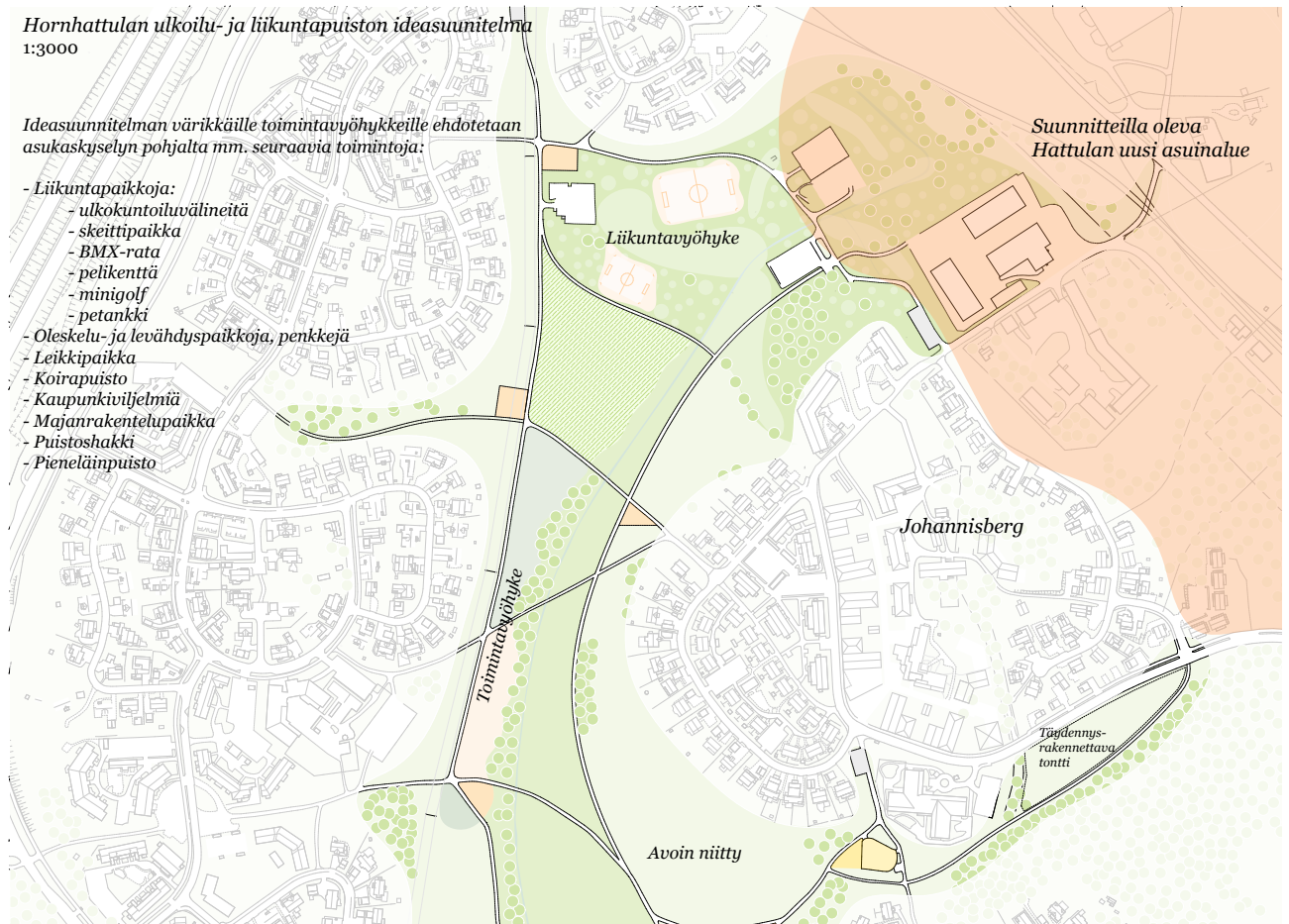
- palvelun tarjoajilla omat palvelunsa
- Palvelut kerätään yhteen näkymään
- > helppo löytää
- > siirrytään palveluntarjoajan omiin palveluihin

Erilliset palvelut

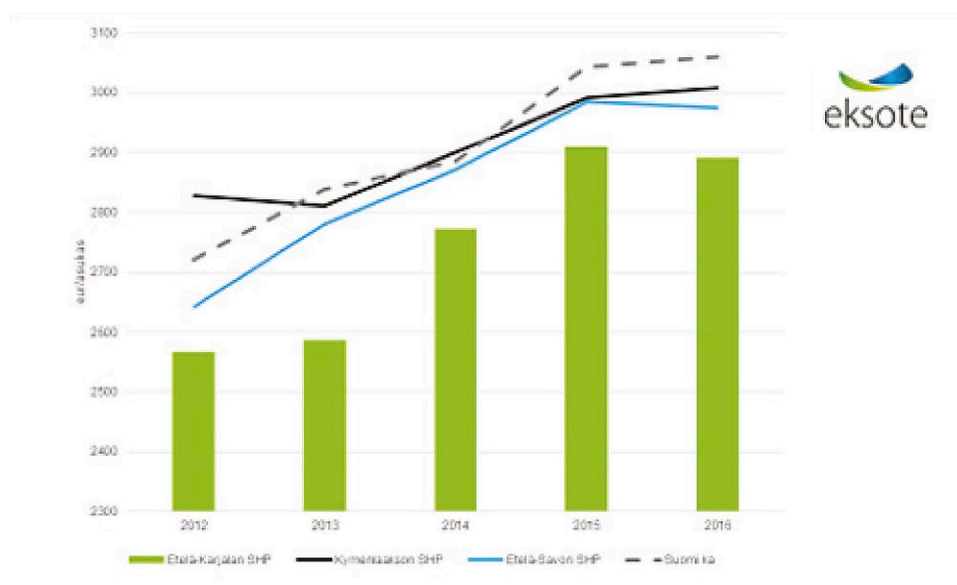
Palvelualusta, arkkitehtuuri

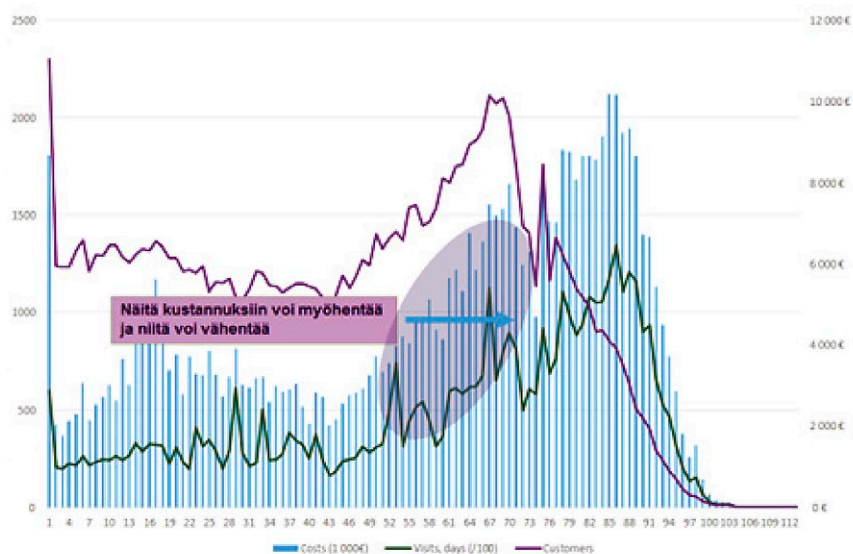
Liite 9 Hornhattulan ulkoilu- ja liikuntapuisto, idealuonnos

Liite 10 Eksoten kustannukset 2012–2016 sekä asiakaskäynnit

Kustannukset, käynnit, asiakkaat

Kotihoidon sekä omais- ja perhehoitajien palveluja on uudistettu nykyistä yhdenvertaisemmiksi ja paremmin koordinoituiksi vuosien 2016–2018 aikana hallituksen I&O-kärkihankkeena.

I&O-kärkihankkeen tavoitteena on ollut kehittää ikäihmisille sekä omais- ja perhehoitajille nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoitut ja kustannusten kasvua hillitsevät palvelut.

Toimeenpanon läpileikkaavina ajureina ovat olleet iäkkäiden osallisuuden lisääminen, digitalisaation hyödyntäminen, tiedolla johtaminen sekä poikkihallinnollinen yhdessä tekeminen.

Uudistuksessa on luotu malleja iäkkäiden maakunnallisille palvelukokonaisuuksille, jossa on sovitettu yhteen heille suunnattuja palveluja.

Alueellisen kehittämistyön tuloksia jaetaan tämän raporttisarjan myötä hyödynnettäväksi laajasti myös muissa maakunnissa.

Lisätietoa: <https://stm.fi/hankkeet/koti-ja-omaishoito>

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 29/2019

Internet: stm.fi/julkaisut

JULKAISUJEN MYYNTI:
julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi

ISSN PDF 2242-0037
ISBN PDF 978-952-00-4073-4